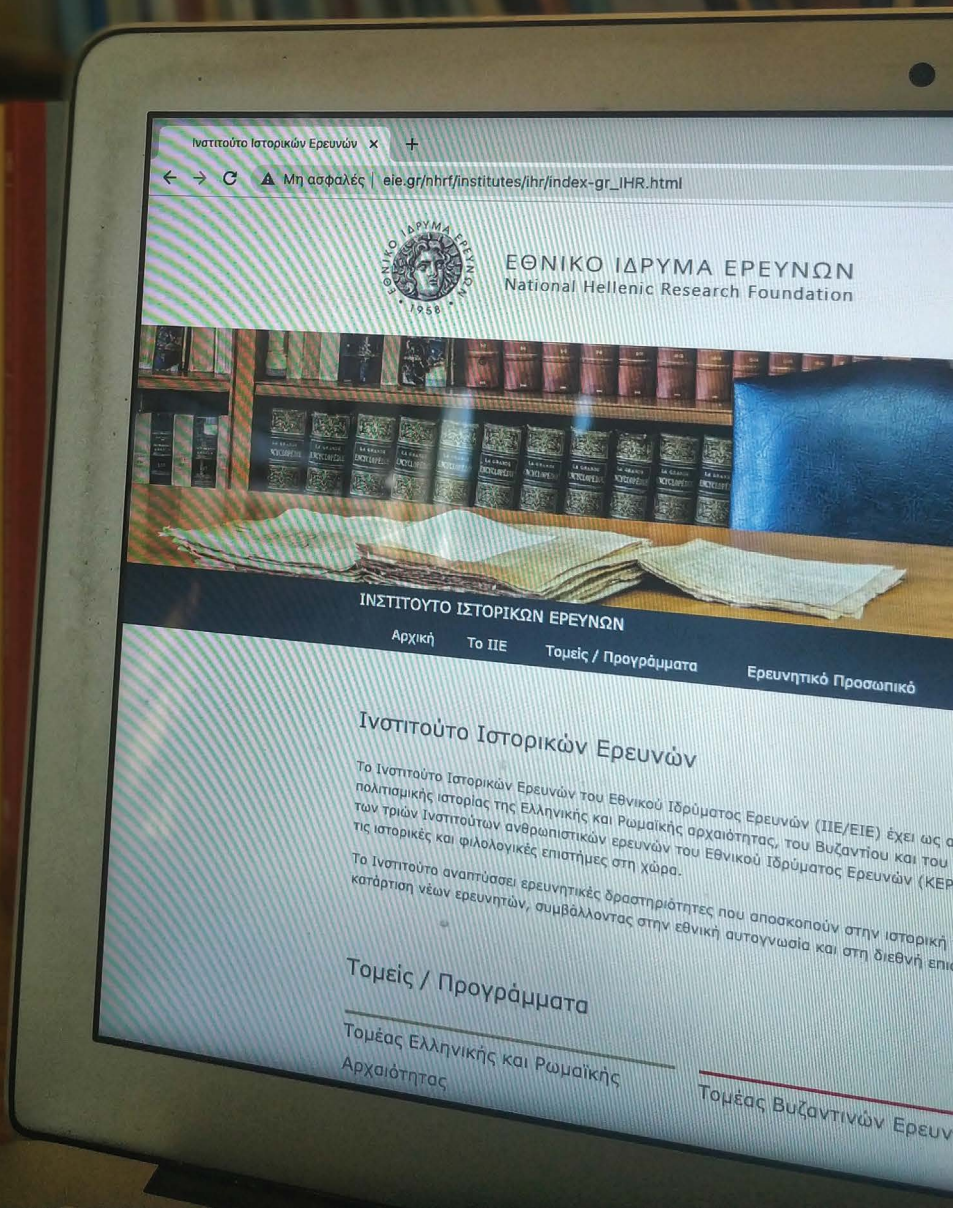

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Ζητήματα υποδομής της έρευνας
στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών

Ζητήματα υποδομής της έρευνας
στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών

Η Πράξη με τίτλο: «ΑΝΑΒΑΘΜΙΣ. Ανάπτυξη της ιστορικής έρευνας: μελέτες και ψηφιακές εφαρμογές.» και κωδικό MIS 5002357 εντάσσεται στη «Δράση Στρατηγικής Ανάπτυξης Ερευνητικών και Τεχνολογικών Φορέων» και χρηματοδοτείται από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία» στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2014-2020, με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης).

Ηλεκτρονική επεξεργασία-σελιδοποίηση και
σχεδιασμός του εξωφύλλου: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΣΙΜΩΝΕΤΑΤΟΥ

Τυπογραφική φροντίδα: ΒΑΛΛΙΑ ΡΑΠΤΗ

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

© ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ, 2021

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

Λεωφ. Βασιλέως Κωνσταντίνου 48, 116 35 ΑΘΗΝΑ

Τηλέφωνο: (+30) 210 7273554

Τηλεομοιοτυπία: (+30) 210 7273629

Ηλεκτρονική διεύθυνση: iie@eie.gr

Ηλεκτρονικό βιβλιοπωλείο: <http://history-bookstore.eie.gr>

ISBN 978-960-7905-71-0

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Ζητήματα υποδομής της έρευνας
στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών

Αθήνα 2021

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ, ΜΑΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ	9
---	---

ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ

<i>Έρευνα στις ανθρωπιστικές επιστήμες: η πρόκληση του σχεδιασμού και της διαχείρισης έργων και χρηματοδοτήσεων</i>	13
---	----

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ – ΕΛΕΝΗ ΚΥΡΑΜΑΡΓΙΟΥ

<i>Δημοτικά αρχεία. Μια αναδρομή σε πρόσφατες δράσεις του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών</i>	23
---	----

ΒΑΛΛΙΑ ΡΑΠΤΗ

<i>Η εκτίμηση κινδύνου στη Βιβλιοθήκη «Δ. Α. Ζακυθηνός» των Τομέων Νεοελληνικών και Βυζαντινών Ερευνών του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών</i>	35
--	----

ΦΙΛΙΠΠΑ ΧΟΡΟΖΗ

<i>Ψηφιακές εκδόσεις ανοικτής πρόσβασης στην ιστορική έρευνα. Τα ηλεκτρονικά περιοδικά του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών</i>	57
--	----

ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ

<i>Σχεδιάζοντας μια ψηφιακή υποδομή διάχυσης και επικοινωνίας: μια πιλοτική εφαρμογή για το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών</i>	69
--	----

ΚΛΕΟΝΙΚΗ ΣΙΣΚΑ

<i>Χαρακτηριστικά του ερευνητικού δυναμικού του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών και των διαδικασιών επιλογής και ανέλιξης των ερευνητών κατά την περίοδο 1985-2020</i>	81
--	----

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Από το 1958 –έτος ίδρυσης του ΕΙΕ– τα ανεξάρτητα Ινστιτούτα ανθρωπιστικών σπουδών υπηρέτησαν συστηματικά τον στόχο της ανάπτυξης και της εξέλιξης των ανθρωπιστικών σπουδών, τροφοδοτώντας την ελληνική και διεθνή επιστημονική κοινότητα με έγκυρες και πρωτότυπες επιστημονικές μελέτες καθώς και με την παραγωγή επιστημονικών εργαλείων για τη μελέτη της ελληνικής Ιστορίας και του Πολιτισμού. Με κέντρο τους ίδιους επιστημονικούς άξονες συνεχίζει τη δραστηριότητά του από το 2012 το ενιαίο πλέον Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών. Η διοικητική ενοποίηση, παράλληλα με τη διατήρηση της επιστημονικής παράδοσης του Ινστιτούτου επιβάλλει νέες ερευνητικές κατευθύνσεις μέσα από μεγάλες διαχρονικές και διαθεματικές προσεγγίσεις της Ιστορίας του Ελληνισμού. Τον στόχο αυτόν υπηρέτησαν τα απευθυνόμενα μόνο στα ερευνητικά κέντρα της ΓΓΕΤ προγράμματα: το έργο με ακρωνύμιο «ΚΥΡΤΟΥ ΠΛΕΓΜΑΤΑ» εντάχθηκε στη Δράση με τίτλο «Αναπτυξιακές Προτάσεις Ερευνητικών Φορέων-ΚΡΗΠΙΣ» του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητα & Επιχειρηματικότητα (ΕΠΑΝ ΙΙ) ΕΣΠΑ 2007-2013. Το έργο με ακρωνύμιο «ΑΝΑΒΑΘΜΙΣ» εντάσσεται στη Δράση με τίτλο «Δράση Στρατηγικής Ανάπτυξης Ερευνητικών και Τεχνολογικών Φορέων» και χρηματοδοτείται από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία» (ΕΠΑνΕΚ) ΕΣΠΑ 2014-2020. Επιχειρήσαμε αυτή την αναβάθμιση γιατί κατανοούσαμε ότι προηγούμενα ψηφιακά συλλογικά έργα του ινστιτούτου μας είτε ανταποκρίνονταν στην κυρίαρχη ψηφιακή «ιδεολογία» χρόνων ίσως όχι τόσο μακρινών, αλλά ψηφιακά ξεπερασμένων, είτε είχαν ανάγκη ενίσχυσης για να μπορέσουν να παραμείνουν επίκαιρα και οπωσδήποτε δεν επαρκούσαν για να μας εξασφαλίσουν τη σύγχρονη ψηφιακή μας ταυτότητα, άρα υπήρχε ανάγκη και για εξ ολοκλήρου νέα.

Αυτά τα δύο συλλογικά έργα ανέδειξαν τη σημασία που έχουν για την ανάπτυξη τις έρευνες τρεις παράγοντες, οι οποίοι αν και είναι βασικοί, τείνουν στις ανθρωπιστικές τουλάχιστον επιστήμες συχνά να υποτιμηθούν: οι

υποδομές, η διαχείριση και η διάχυση της γνώσης. Οι μεταβολές στον τρόπο χρηματοδότησης της έρευνας αλλά και οι ραγδαίες τεχνολογικές αλλαγές που έχουν συμβεί τα τελευταία χρόνια έχουν αναδείξει την καθοριστική σημασία τους για την επιτυχή έκβαση των ερευνητικών προσπαθειών σε ένα περιβάλλον διεθνές και ιδιαίτερα απαιτητικό. Στο πλαίσιο της πανδημίας COVID 19 και των περιοριστικών μέτρων που επιβλήθηκαν στις μετακινήσεις αλλά και τη λειτουργία κεντρικών βιβλιοθηκών της Ελλάδας και της Ευρώπης κατέστη επιτακτική η ανάγκη δημιουργίας και χρήσης ψηφιακών εργαλείων. Σε αυτά εστιάζει αυτή η πρώτη προσέγγιση των μελετών σε αυτό τον τόμο, παράλληλα με την καταγραφή/προστασία των υλικών εργαλείων της έρευνας που βρίσκονται στο ΙΙΕ (αρχεία, βιβλιοθήκες) και βέβαια του σημαντικότερου παράγοντα του ανθρώπινου δυναμικού που έσκυψε πάνω στα εργαλεία της έρευνας με μεθοδικότητα και δημιουργικότητα.

Η «ΑΝΑΒΑΘΜΙΣ» εντάσσεται στα μεγάλα συλλογικά έργα που έχει αναλάβει το ΙΙΕ από τα μέσα της δεκαετίας 2000 και εξής. Δεν γνωρίζουμε αν η χρηματοδότηση μεγάλων έργων αυτής της φιλοσοφίας αποτελεί φαινόμενο που δεν θα συνεχισθεί τα επόμενα χρόνια ή αν θα υπάρξουν νέες ευκαιρίες για συνολική ανάπτυξη του ΙΙΕ. Το βέβαιο είναι ότι τέτοιου μεγέθους έργα δεν κινητοποιούν μόνο τους άμεσα εμπλεκόμενους ερευνητές του Ινστιτούτου, αλλά προσφέρουν δυνατότητες εργασίας και βελτίωσης σε μία σειρά από εξωτερικούς συνεργάτες πολλών ειδικοτήτων. Έτσι εκτός από τους εσωτερικούς συνεργάτες η «ΑΝΑΒΑΘΜΙΣ» μας έδωσε τη δυνατότητα συνεργασίας με εξειδικευμένο τεχνικό προσωπικό, με 14 μεταδιδακτορες και με 15 μεταπτυχιακούς φοιτητές.

Ο συστηματικός, έγκυρος και σύμφωνος με τις επιστημονικές και τεχνολογικές δυνατότητες κάθε εποχής εξοπλισμός της ιστορικής έρευνας με τα κατάλληλα εργαλεία αποτελεί βασικό πυλώνα για την τεκμηριωμένη γνώση του παρελθόντος και βασικό εργαλείο κατανόησης και ανάδειξης του πολιτισμού. Στο πλαίσιο αυτό στην δραστηριότητα του Ινστιτούτου εντάχθηκαν εργασίες αποδελτίωσης και συγκέντρωσης πληροφοριών στο πλαίσιο ερευνητικών προγραμμάτων, επεξεργασίας και έκδοσης ιστορικών τεκμηρίων, σύνταξης ευρετηρίων, καταλόγων και ανθολογιών κειμένων και αρχείων, συγκρότησης εξειδικευμένων θεματικών συλλογών σε έντυπη και ψηφιακή μορφή. Τμήμα του ποικίλου αυτού υλικού, το οποίο συνεχώς εξακολουθούν να συμπληρώνουν και να εμπλουτίζουν οι ερευνητές του Ινστι-

τούτου Ιστορικών Ερευνών, τροφοδότησε ήδη σημαντικό μέρος των εκδόσεων του Ινστιτούτου, καθώς επίσης και τις ψηφιακές εφαρμογές που σήμερα φιλοξενούνται στον ιστότοπο του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.

Με αφορμή προβληματισμούς, συζητήσεις και ερευνητικές δραστηριότητες που αναπτύχθηκαν με ερευνητές και συνεργάτες του ΙΙΕ αποφασίστηκε να συγκεντρωθούν σε ένα τόμο κείμενα που άπτονται της σχετικής θεματολογίας. Πρόκειται για κείμενα εργασίας, τα οποία ανεξάρτητα από την αρχική αιτία συγγραφής τους έχουν χαρακτήρα εφαρμογής και πρακτικής χρησιμότητας σε τομείς που σχετίζονται με τις ερευνητικές υποδομές, τη διαχείριση των ερευνητικών έργων και τη διάχυση της πληροφόρησης και των ερευνητικών πορισμάτων στις ανθρωπιστικές επιστήμες και ιδιαίτερα στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών.

Στον τόμο περιλαμβάνονται κείμενα συνεργατών του ΙΙΕ.

Ο Χρήστος Χρυσανθόπουλος εξετάζει τον συσχετισμό της έρευνας στις ανθρωπιστικές επιστήμες με την εξεύρεση και διαχείριση νέων οικονομικών πόρων για αυτή. Στο κείμενό του συζητά τις αλλαγές που φέρνει η έλλειψη σταθερής ενίσχυσης στις ανθρωπιστικές επιστήμες και οι απαραίτητες νέες γνώσεις και δεξιότητες που είναι αναγκαίες για το σχεδιασμό και την υλοποίηση ερευνητικών έργων.

Ο Δημήτρης Δημητρόπουλος και η Ελένη Κυραμαργιού αναφέρονται στις πρόσφατες δράσεις που έχει αναπτύξει το ΙΙΕ μέσω επιτόπιων αποστολών με στόχο τη διάσωση, την ταξινόμηση, την ανοικτή πρόσβαση και την ευαισθητοποίηση του κοινού, και ιδίως φορέων κυρίως της τοπικής αυτοδιοίκησης που κατέχουν σημαντικό σε αξία και μεγάλο σε όγκο αρχειακό υλικό.

Η Βάλλια Ράπτη, χρησιμοποιώντας τη σύγχρονη επιστημονική μεθοδολογία της βιβλιοθηκονομίας για την εκτίμηση κινδύνου στις βιβλιοθήκες, καταγράφει τα δεδομένα που αφορούν τη βιβλιοθήκη του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών και καταλήγει με μια αποτίμηση των παραγόντων κινδύνου για τον χώρο και τις συλλογές που φιλοξενεί.

Η Φιλίππα Χορόζη στο δικό της κείμενο εξετάζει τα ηλεκτρονικά συστήματα υποβολής επιστημονικών εργασιών σε ανθρωπιστικά περιοδικά και αποτιμά την εμπειρία από τις διαδικασίες στην ηλεκτρονική πλατφόρμα των τριών περιοδικών των τριών τομέων του ΙΙΕ *Βυζαντινά Σύμμεκτα*, *Τεκμήρια*, *The Historical Review* / *La Revue Historique*.

Ο Χρήστος Χρυσανθόπουλος, σε ένα δεύτερο κείμενό του που φιλοξενείται στον τόμο, παρουσιάζει τον προβληματισμό γύρω από την ανάπτυξη μιας πιλοτικής πλατφόρμας για τη διάχυση του επιστημονικού έργου του ΙΙΕ και ευρύτερα των ιστορικών σπουδών στην Ελλάδα. Στο κείμενο καταγράφονται και κατηγοριοποιούνται εμπειρικά τα κίνητρα για την ανάπτυξη μιας στοχευμένης πολιτικής διάχυσης της έρευνας και του πιθανού αντίκτυπου που είναι δυνατό να έχει σε ποικίλες ομάδες και φορείς, εντός και εκτός του στενού ακαδημαϊκού κύκλου.

Τέλος η Κλεονίκη Σίσκα που εργάζεται στο τμήμα προσωπικού του ΕΙΕ επιχειρεί μια ποσοτική καταγραφή των χαρακτηριστικών που είχε το ερευνητικό προσωπικό του Ινστιτούτου από το 1985 μέχρι σήμερα με βάση το προφίλ των ερευνητών και των ερευνητριών που εργάστηκαν σε αυτό και της εργασιακής κινητικότητας που σημειώθηκε.

Σήμερα η τεχνολογική εξέλιξη δίνει τη δυνατότητα ψηφιακά και μέσω του διαδικτύου να καταστούν αντικείμενο ανοικτής και δημόσιας συζήτησης με μεγαλύτερη ευχέρεια απ' ότι στο παρελθόν, και προσεγγίσεις που δεν συνιστούν τελικά πορίσματα αλλά έχουν το χαρακτήρα ενός ανοικτού παραθύρου στο επιστημονικό διάλογο, ιδιαίτερα σε θέματα που σχετίζονται με τις πολιτικές της έρευνας. Το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών επιθυμεί να αναπτύξει και αυτήν την πλευρά της έρευνας στις δράσεις του και στην κατεύθυνση αυτή κινείται και η έκδοση αυτού του ηλεκτρονικού τόμου. Ελπίζουμε ότι θα αποτελέσει την αρχή ενός γόνιμου διαλόγου, με πλούσια συνέχεια, καθ' όσο πίσω από τα ερευνητικά αποτελέσματα των εσωτερικών και των εξωτερικών συνεργατών του ΙΙΕ υπάρχει μια υποδομή εργαλείων που μαζί με τις δεξιότητες που έχουν αναπτύξει αποτελεί το πολύτιμο υλικό και άυλο κεφάλαιό του.

ΜΑΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ ΙΙΕ/ΕΙΕ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ

Έρευνα στις ανθρωπιστικές επιστήμες: η πρόκληση του σχεδιασμού και της διαχείρισης έργων και χρηματοδοτήσεων

Η διοίκηση και διαχείριση έργων (project management) αποτελεί ένα αυτόνομο πεδίο θεωριών και μεθοδολογιών εντός των οικονομικών επιστημών με εφαρμογή σε ποικίλους τομείς δραστηριότητας. Τα τελευταία χρόνια, όπως εξελίσσεται η οικονομία της γνώσης,¹ η έρευνα που παράγεται από τα ερευνητικά ινστιτούτα και τα πανεπιστήμια εμπλέκεται όλο και περισσότερο με την ευρύτερη αγορά και είναι αναπόφευκτη η συνάντηση της ερευνητικής διαδικασίας με ποικίλους τομείς της οικονομίας. Στα περισσότερα πεδία των φυσικών επιστημών και των επιστημών της ζωής, σε μεγάλο βαθμό η σύνδεση της έρευνας με τον κόσμο της οικονομίας και της πρακτικής εφαρμογής ήταν οριακά αυτονόητη και αλληλοτροφοδοτούμενη. Από την άλλη στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, παρότι η κοινωνία ερευνητικά είναι στο επίκεντρο, έχει παρατηρηθεί απόσταση μεταξύ της διανοητικής εργασίας στο ακαδημαϊκό ερευνητικό περιβάλλον και της πρακτικής εφαρμογής, πράγμα που ενισχύθηκε με την ευρύτερη στροφή των

1. Ο ορισμός της «οικονομίας της γνώσης» είναι ασαφής. Το παρόν κείμενο ακολουθεί τη λογική ότι η σύγχρονη οικονομία συνδέεται με μεγάλη ένταση και άμεσα με την παραγωγή, διάδοση και χρήση της γνώσης. Εκ των πραγμάτων τα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα έχουν μεγάλο κομμάτι σε αυτό τον τομέα λόγω της δραστηριότητάς τους και της παραγωγής νέας επιστημονικής γνώσης, βλ. ΟΟΣΑ, *The Knowledge-Based Economy*, στο OECD, STI Outlook, Παρίσι, 1996· Keith Smith, «What is the knowledge economy? Knowledge-intensive industries and distributed knowledge bases», αναφορά για το έργο: *Innovation Policy in a Knowledge-Based Economy*, Ευρωπαϊκή Ένωση, 2000· Dominique Foray / Lundvall Bengt-åke, «The knowledge-based economy: from the economics of knowledge to the learning economy», Tony Siesfeld / Jacquelyn Cefola / Dale Neef (επιμ.), *The economic impact of knowledge*, Routledge, 2009, σ. 115-121.

χρηματοδοτήσεων στην εφαρμοσμένη γνώση και την υποχρηματοδότηση των θεωρητικών σπουδών.

Στην αγγλοσαξονική βιβλιογραφία έχει επισημανθεί η επέκταση του ρόλου των πανεπιστημιακών και ερευνητών, πέρα από τα εκπαιδευτικά και επιστημονικά τους καθήκοντα, στη διοίκηση και στο σχεδιασμό έργων, καθώς αφενός πολλές φορές θα κληθούν να συμμετέχουν σε διοικητικές διαδικασίες εντός του φορέα που εργάζονται, επειδή θα αναλάβουν διευθυντικούς ή υψηλόβαθμα διοικητικούς ρόλους και αφετέρου είναι αναγκαίο να διαχειριστούν τα δικά τους έργα και την ερευνητική τους ομάδα.² Στις ανθρωπιστικές επιστήμες και πιο συγκεκριμένα στις ιστορικές σπουδές η έρευνα σε μεγάλο βαθμό, παραδοσιακά, είναι ατομική. Ο ιστορικός μελετάει μέσα από τις αρχειακές πηγές και τη βιβλιογραφία τα προσωπικά του ερευνητικά ερωτήματα και συνήθως καταλήγει στη συγγραφή και δημοσίευση μιας μελέτης. Τα τελευταία 20 χρόνια, αυτό το μοντέλο έρευνας συνυπάρχει παράλληλα με την ανάπτυξη της συνεργατικής έρευνας μεταξύ επιστημόνων ενός ή περισσότερων ερευνητικών πεδίων, ή με τη συνεργασία ενός ή περισσότερων οργανισμών εκτός ακαδημαϊκού κόσμου. Άλλωστε, τα αποτελέσματα της ερευνητικής εργασίας που παράγεται εντός του ακαδημαϊκού κόσμου των ανθρωπιστικών σπουδών μπορεί να έχει πολλαπλή εκπαιδευτική, κοινωνική και οικονομική εφαρμογή.³

Καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη νέων ερευνητικών συνεργατικών μοντέλων στις ανθρωπιστικές επιστήμες και στην ελληνική περίπτωση, εμπειρικά, φαίνεται να έπαιξε η πρόσφατη οικονομική κρίση και η υλοποίηση ευρωπαϊκών και εθνικών πολιτικών που ενίσχυαν οικονομικά τέτοια σχήματα έρευνας. Ανταγωνιστικά χρηματοδοτικά προγράμματα για την ενίσχυση της έρευνας, όπως αντιπροσωπευτικά τα: «ΘΑΛΗΣ-Ενίσχυση της έρευνας και της καινοτομίας μέσω προγραμμάτων βασικής και εφαρμο-

2. Για μια σύνοψη της σχετικής συζήτηση βλ. B. Macfarlane, «Professors as intellectual leaders: Formation, identity and role», *Studies in Higher Education* 36/1 (2011), σ. 57-73· B. Macfarlane, *Intellectual leadership in higher education: Renewing the role of the university professor*, Routledge, 2013.

3. Βλ. J. Olmos-Peñuela / J. Molas-Gallart / E. Castro-Martínez, «Informal collaborations between social sciences and humanities researchers and non-academic partners», *Science and Public Policy* 41/4 (2014), σ. 493-506. Για τις μεθόδους μέτρησης του αντίκτυπου των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών βλ. D. B. Pedersen / J. F. Grønvald / R. Hvidtfeldt, «Methods for mapping the impact of social sciences and humanities-a literature review», *Research Evaluation* 29/1 (2020), σ. 4-21.

σμένης έρευνας και της προσέλκυσης ερευνητών υψηλού επιπέδου από το εξωτερικό», «Αρχιμήδης ΙΙΙ-Ενίσχυση Ερευνητικών Ομάδων των ΤΕΙ», «Αριστεία», καθώς και τα προγράμματα του Γ' ΚΠΣ (2000-2006), Δ' ΚΠΣ-ΕΣΠΑ (2007-2013) με τις δράσεις της «Ψηφιακής Σύγκλισης» και όσα ακολούθησαν έως σήμερα από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας και άλλους φορείς, σταδιακά προώθησαν τη συνεργασία των φορέων για την παραγωγή νέας γνώσης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση κυρίαρχα μέσα από τα χρηματοδοτικά της προγράμματα, καθορίζει σε μεγάλο βαθμό και τις εθνικές πολιτικές.⁴ Σε αυτή τη συζήτηση έρχεται να προστεθεί και η ανάπτυξη της τεχνολογίας και του διαδικτύου, που με πολλούς τρόπους επηρέασε από το 2000 και ύστερα την ανάπτυξη ερευνητικών προγραμμάτων στην Ελλάδα. Σε αυτό το πλαίσιο, οι ερευνητές των ιστορικών σπουδών βρέθηκαν αντιμέτωποι με τη νέα συνθήκη του σχεδιασμού και της διαχείρισης έργων μεγάλης ή μικρής κλίμακας, αλλά και την προσέλκυση χρηματοδοτήσεων για την ενίσχυση και υλοποίηση ερευνητικών σχεδίων. Μια συνθήκη που δεν ήταν στον πυρήνα της ερευνητικής κουλτούρας στις ιστορικές σπουδές, αλλά ούτε μέρος της εκπαίδευσης των νέων ιστορικών.⁵

Το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/ΕΙΕ διαθέτει πλέον μεγάλη πείρα στο σχεδιασμό και τη διαχείριση ερευνητικών έργων με έντονο ψηφιακό αποτύπωμα και ισχυρό επιστημονικό αντίκτυπο. Από το έργο «Πανδέκτης: Ψηφιακός Θησαυρός Πρωτογενών Τεκμηρίων Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού»⁶ έως το πρόσφατα ολοκληρωμένο έργο «Αναβαθμίς. Ανάπτυξη της ιστορικής έρευνας: μελέτες και ψηφιακές εφαρμογές»⁷ έχει

4. Γιάννης Καλογήρου / Αιμιλία Πρωτόγερου, «Η παρουσία και ο ρόλος των ελληνικών ακαδημαϊκών και ερευνητικών ιδρυμάτων και των επιχειρήσεων στα ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα (1984-2006)», *Επιστήμη και Κοινωνία. Επιθεώρηση πολιτικής και ηθικής θεωρίας* 22-23 (2009), σ. 115-136.

5. Είναι αναγκαίο να σημειωθεί ότι δεν αναφέρομαι στο σχεδιασμό ενός διανοητικού ερευνητικού σχεδίου για την απάντηση ενός ιστοριογραφικού ερωτήματος που βρίσκεται στο επίκεντρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης των ιστορικών, αλλά στο σχεδιασμό ενός έργου με οικονομοτεχνικά χαρακτηριστικά που πρόκειται να υλοποιηθεί με εξωτερική χρηματοδότηση.

6. Η συνολική παρουσίαση του έργου πραγματοποιήθηκε στις 20 Δεκεμβρίου 2007 στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Τα βίντεο από τις σχετικές εισηγήσεις είναι διαθέσιμα στο αποθετήριο του ΕΙΕ «Ηλιος», βλ. <http://helioseie.ekt.gr/EIE/handle/10442/8054>. Πανδέκτης: Ψηφιακός Θησαυρός Πρωτογενών Τεκμηρίων Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/ΕΙΕ-ΕΚΤ, Αθήνα 2007, διαθέσιμο στο: <http://pandektis.ekt.gr/pandektis/>.

7. Αναβαθμίς. Ανάπτυξη της ιστορικής έρευνας: μελέτες και ψηφιακές εφαρμογές, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/ΕΙΕ, Αθήνα 2020, διαθέσιμο στο: <https://www.anavathmis.eu/>.

παράξει πλήθος επιστημονικών διαδικτυακών κόμβων και ψηφιακών εργαλείων με έγκυρο επιστημονικά και χρήσιμο εκπαιδευτικά ερευνητικό υλικό. Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση τέτοιων μεγάλων έργων σε ερευνητικά κέντρα και πανεπιστήμια απαιτεί τη συνεργασία ερευνητικού και διοικητικού προσωπικού, καθώς κυρίως για τις δημόσιες δαπάνες πρέπει να ακολουθηθούν όλες οι γραφειοκρατικές διαδικασίες που προβλέπονται από το εκάστοτε νομοθετικό πλαίσιο ή τον οδηγό υλοποίησης της χρηματοδότησης. Η γραφειοκρατική πραγματικότητα αποτελεί ένα πλαίσιο στο οποίο οι επιστήμονες καλούνται να εργαστούν παράλληλα με την ερευνητική ή διδακτική τους δραστηριότητα και πολλές φορές δημιουργεί δυσκολίες και προβλήματα στην υλοποίηση των έργων.⁸ Ένα στοιχείο που θα βοηθήσει στην εξομάλυνση μελλοντικών γραφειοκρατικών και οικονομικών προβλημάτων είναι ο συστηματικότερος σχεδιασμός ενός ερευνητικού έργου. Σε αυτό το σημείο, οι ιστορικές σπουδές και ευρύτερα οι ανθρωπιστικές σπουδές συναντούν δημιουργικά το πεδίο της διοίκησης και διαχείρισης έργων. Συνήθως, στα πανεπιστήμια και στα ερευνητικά κέντρα δεν υπάρχουν αυτόνομες θέσεις σχεδιασμού και διαχείρισης έργων, με εξειδικευμένο θεωρητικά προσωπικό, που να βρίσκονται μεταξύ διοικητικού και ερευνητικού προσωπικού, ενώ από την άλλη ούτε στις διοικητικές σπουδές έχουν διαμορφωθεί αυτόνομα πεδία για τη διαχείριση ερευνητικών έργων.⁹ Οπότε, οι ερευνητές είναι αναγκαίο να έχουν τις γνώσεις και τις δεξιότητες ώστε να ανταποκριθούν και σε αυτό το ρόλο.

Από την πρώτη φάση της σύλληψης μιας ερευνητικής ιδέας, ενός ερωτήματος, έως την εξασφάλιση των πόρων για την υλοποίησή της οι επιστήμο-

8. Βλ. Β. Αναστασόπουλος, «Η διαχείριση και η ανάπτυξη της έρευνας στο Πανεπιστήμιο Πατρών: Μια μεγάλη πρόκληση», *Academia* 1/1 (2011), σ. 37-58· Δ. Γουβιάς, «Η “περιπέτεια” ενός ερευνητικού προγράμματος: από τη σύλληψη και την έγκριση μέχρι τη δημοσιοποίηση των “παραδοτέων”», *Academia* 1/1 (2011), σ. 108-134.

9. Σχετικά βλ. K. Gannon, «Why we hate our own meetings», *The Chronicle of Higher Education*, Μάιος 2018, διαθέσιμο στο: <https://www.chronicle.com/article/Why-We-Hate-Our-OwnMeetings/241233> και κάποιες πρώτες έρευνες για τη σημασία της διαχείρισης έργων στο ακαδημαϊκό περιβάλλον I. Sagenmüller, «Project Management in Higher Education Institutions», *U-planner.com*, Μάιος 2018, διαθέσιμο στο: <https://www.uplanner.com/blog/higher-education-project-management>· A. Goldenstein / E. Wirtz / E. Berger, «Getting things done in academia: the challenges with institutional bureaucracy and the need for project management», στο *2018 IEEE Frontiers in Education Conference (FIE)*, IEEE, Οκτώβριος 2018, σ. 1-6· J. Mateo, *Management Science, Operations Research and Project Management: Modelling, Evaluation, Scheduling, Monitoring*, Routledge, 2016.

νες εργάζονται σε μεγάλο βαθμό μόνοι ή σε μικρές ομάδες, πολλές φορές χωρίς να έχουν προβλέψει όλα τα απαραίτητα διοικητικά-οικονομοτεχνικά ζητήματα και προϋποθέσεις για την υλοποίηση του έργου. Σε αυτή την κατεύθυνση δύο είναι οι βασικές προϋποθέσεις για τη μείωση των πιθανοτήτων για μελλοντικά προβλήματα: (α) η καλή γνώση του πλαισίου λειτουργίας του φορέα υποδοχής ενός ερευνητικού έργου και (β) η εξαντλητική μελέτη του οδηγού διαχείρισης ή των προϋποθέσεων του χρηματοδοτικού προγράμματος στο οποίο πρόκειται να καταταθεί. Όμως, ποια είναι τα αρχικά απαραίτητα βήματα για το σχεδιασμό ενός επιστημονικού/ερευνητικού έργου;

Κατ' αρχάς, οριοθετώντας το πεδίο συζήτησης «ερευνητικό έργο είναι οποιαδήποτε δραστηριότητα έρευνας ή ανάπτυξης με συγκεκριμένο στόχο, που έχει ημερομηνία έναρξης και αναμενόμενη ημερομηνία λήξης, που εκτελείται μέσα στο πλαίσιο μιας ερευνητικής μονάδας, με ή χωρίς ορισμένο ποσό εξωτερικής χρηματοδότησης».¹⁰ Εκκινώντας τη διαδικασία σχεδιασμού ενός ερευνητικού έργου είναι αναγκαία η σύνταξη μιας σχετικής πρότασης. Στην πρόταση τεκμηριώνονται τα ερευνητικά ερωτήματα, ο σκοπός και οι στόχοι του έργου, η συμβολή της προτεινόμενης έρευνας στην επιστήμη, η μεθοδολογία υλοποίησης, η ομάδα έργου, ο προϋπολογισμός, το χρονοδιάγραμμα και τα παραδοτέα, καθώς και ο προσδιορισμός των κατηγοριών κοινού, των ενδιαφερομένων και ευρύτερα ο αντίκτυπος των αποτελεσμάτων. Η ερευνητική πρόταση αποτελεί το βασικό εργαλείο για την προσέλκυση χρηματοδοτήσεων για την υλοποίηση του έργου και παράλληλα τον χάρτη υλοποίησής του. Συνήθως, ανάλογα με το χρηματοδοτικό πρόγραμμα, ορίζονται επιμέρους σημεία που είναι αναγκαία να δοθεί περισσότερη έμφαση στην πρόταση για την υλοποίηση του έργου. Η συστηματικότερη τεκμηρίωση και ο σχεδιασμός όλων των πτυχών του έργου σε αυτό το στάδιο θα βοηθήσει στην ομαλή εξέλιξη και επιτυχία του έργου, αλλά και πλεονέκτημα στην περίπτωση αξιολόγησης στο πλαίσιο ανταγωνιστικών χρηματοδοτικών προγραμμάτων. Επιπροσθέτως, είναι σημαντικό στην αρχική φάση να προβλεφθούν πιθανά μελλοντικά προβλήματα που μπορούν να επηρεάσουν την εξέλιξη του έργου.

Στην πλειονότητά τους, πλέον, τα ερευνητικά έργα ιστορικών σπουδών σχεδιάζονται με τη χρήση τεχνολογικών εργαλείων και του διαδικτύου είτε

10. ΕΕ L 189/1, 13.7.1991, βλ. Παράρτημα Ι. *Εγχειρίδιο. Κοινή μορφή πληροφοριών στον τομέα της ευρωπαϊκής έρευνας*.

για την τεκμηρίωση, ευρετηρίαση και επεξεργασία των πρωτογενών δεδομένων είτε για τη δημοσιοποίηση και διάχυση της έρευνας. Αυτή η δραστηριότητα απαιτεί νέες ειδικότητες στη συμπλήρωση της ερευνητικής ομάδας, πέρα από το στενό ερευνητικό/ακαδημαϊκό προσωπικό, ώστε να καλυφθούν όλες οι ανάγκες (κατά κύριο λόγο σε έργα μεγάλης διάρκειας, υψηλού προϋπολογισμού και με πολλά παραδοτέα), όπως ενδεικτικά:

1. Διαχειριστής/συντονιστής έργου: οργανώνει δραστηριότητες, ορίζει συναντήσεις, παρακολουθεί προθεσμίες, οργανώνει τις διαδικασίες πρόσληψης προσωπικού, δημιουργεί αναφορές, παρακολουθεί τους κινδύνους και τα προβλήματα.
2. Ερευνητές με εξειδίκευση στη δημόσια ιστορία: συντονίζουν τις διαδικασίες γύρω από τις ποικίλες κατηγορίες κοινού και φορέων που εμπλέκονται με την ερευνητική διαδικασία, ενώ πραγματοποιούν έρευνα για τη χαρτογράφηση των αναγκών τους.
3. Επιστήμονες της πληροφόρησης: κυρίαρχος στόχος αυτής της ειδικότητας είναι η ψηφιακή επιμέλεια των δεδομένων, η μακροχρόνια διαχείριση και διατήρηση.
4. Πληροφορικός: υποστηρίζει την ανάπτυξη τεχνολογικών και διαδικτυακών εργαλείων, λαμβάνει τεχνικές αποφάσεις, εξασφαλίζει ψηφιακές βέλτιστες πρακτικές.

Η σύμπραξη μιας διεπιστημονικής ομάδας εργασίας και η ένταξη της διαχείρισης του έργου εντός των δραστηριοτήτων του, και όχι η ανάθεσή τους αποκλειστικά στα αρμόδια διοικητικά τμήματα των πανεπιστημίων και ερευνητικών κέντρων, θα έχει πολλαπλασιαστικό όφελος για την αποφυγή προβλημάτων. Ευρύτερα στο πεδίο της ψηφιακής ιστορίας και των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών έχει επισημανθεί η διαχείριση έργου ως βασική πτυχή της ερευνητικής διαδικασίας.¹¹ Εντωμεταξύ, στην υλοποίηση έργων σύμπραξης (κυρίως χρηματοδοτούμενα από την Ε.Ε.) οι ιστορικές σπουδές μετατοπίζονται από τη βασική έρευνα, στην εφαρμογή και διάχυση των ερευνητικών πορισμάτων, κυρίως στο θεματικό άξονα

11. L. Siemens, «Project management and the digital humanist», C. Crompton / R. J. Lane / R. Siemens (επιμ.) *Doing digital humanities: Practice, training, research*, Taylor & Francis, 2016, σ. 343-57· A. H. Poole, «“A greatly unexplored area”: Digital curation and innovation in digital humanities», *Journal of the Association for Information Science and Technology* 68/7 (2017), σ. 1772-1781.

«Πολιτισμός-Τουρισμός-Πολιτιστικές/Δημιουργικές Βιομηχανίες (ΠΤΔΒ)», όπως σημειώνεται στο παρακάτω παράδειγμα, ενώ η «Ανοικτή Επιστήμη» έχει τεθεί στους αναπτυξιακούς στρατηγικούς εθνικούς στόχους. Η Ανοικτή Επιστήμη συγκροτεί το νέο πρότυπο για τη συνεργασία, υιοθέτηση και εφαρμογή καλών πρακτικών για την παραγωγή και διάθεση επιστημονικού έργου και αποτελεσμάτων της έρευνας, με άμεσο επιστημονικό, οικονομικό και κοινωνικό αντίκτυπο. Η Ανοικτή Επιστήμη αποτελεί βασική προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς τη βιώσιμη ανάπτυξη, την καλύτερη παραγωγή και αξιοποίηση ερευνητικών αποτελεσμάτων, τη συνεργατικότητα, καθώς και τον εκδημοκρατισμό της γνώσης.¹²

Ένα από τα συνεργατικά έργα που υλοποιούνται στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/ΕΙΕ αξιοποιώντας ευρωπαϊκούς οικονομικούς πόρους είναι το «100memories: Ολοκληρωμένη δράση φυσικής και ψηφιακής τεκμηρίωσης και προβολής της μικρασιατικής προσφυγικής μνήμης»,¹³ με τη σύμπραξη των συνεταιριστικών επιχειρήσεων SOCIALITY και COMMONSPACE. Στόχος του πολυσχιδούς και δυναμικού έργου είναι η ανάπτυξη ψηφιακών και φυσικών δράσεων δημόσιας ιστορίας σε σχέση με τις πολλαπλές προσφυγικές και μεταναστευτικές μετακινήσεις που διαμόρφωσαν τον ελληνικό χώρο τα τελευταία 100 χρόνια. Μεθοδολογικά το έργο αναπτύσσεται σε τρεις βασικούς ερευνητικούς πυλώνες: (α) καταγραφή, τεκμηρίωση και ψηφιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς που σχετίζεται με τη θεματική του έργου, (β) έρευνα και δημιουργία εργαλείων συμμετοχικού σχεδιασμού και βέλτιστων ερευνητικών και τεχνολογικών πρακτικών, και (γ) ανάπτυξη φυσικών και ψηφιακών αφηγήσεων. Για το σχεδιασμό, αλλά και την υλοποίηση του έργου ήταν και είναι απαραίτητη η σύμπραξη διαφορετικών επιστημονικών δεξιοτήτων, ενώ στο επίκεντρο τέθηκε και η συνεργατική έρευνα με ποικίλες κατηγορίες κοινού που ενδιαφέρονται για την προβληματική του έργου.

Βασικός στόχος του χρηματοδοτικού πλαισίου της ενιαίας δράσης «Ερευνώ-Δημιουργώ-Καινοτομώ», στο οποίο εντάσσεται το παραπάνω

12. Βιβλος Ψηφιακού Μετασχηματισμού 2020-2025, ενότητα «6.8 Ανοικτή Επιστήμη», Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, Αθήνα 2020, σ. 53-56, διαθέσιμη στο <https://digitalstrategy.gov.gr/>.

13. Το ερευνητικό έργο υλοποιείται στο πλαίσιο της Δράσης ΕΡΕΥΝΩ-ΔΗΜΙΟΥΡΓΩ-ΚΑΙΝΟΤΟΜΩ και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και εθνικούς πόρους μέσω του Ε.Π. Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα & Καινοτομία (ΕΠΑνΕΚ) (κωδικός έργου: Τ2ΕΔΚ-04827). Επιστημονική υπεύθυνη και συντονίστρια του έργου είναι η Δρ. Ελένη Κυραμαργιού.

έργο, είναι η σύνδεση της έρευνας και της καινοτομίας με την επιχειρηματικότητα και η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, της παραγωγικότητας και της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων προς διεθνείς αγορές, με σκοπό τη μετάβαση στην ποιοτικά καινοτόμα επιχειρηματικότητα και την αύξηση της εγχώριας προστιθέμενης αξίας. Η δράση αυτή έχει ως σκοπό την άμεση και αποτελεσματική διοχέτευση των διαθέσιμων πόρων για την προώθηση ερευνητικών δραστηριοτήτων και την εφαρμογή καινοτομιών στις επιχειρήσεις και ιδιαίτερα στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις μέσω μίας σειράς παρεμβάσεων.¹⁴ Οι κατευθύνσεις του συγκεκριμένου πλαισίου μετατοπίζουν την ερευνητική δραστηριότητα σε μια πιο πρακτική και διαχειριστική κατεύθυνση, όπου εκεί οι ανθρωπιστικές επιστήμες πρέπει να βρουν διέξοδο εφαρμογής και διεκδίκησης πόρων.

Τα μεγάλα συνεργατικά ερευνητικά έργα έχουν αυξημένες απαιτήσεις στον τομέα της διοίκησης και διαχείρισης σε όλες τις πτυχές τους, από τη γέννηση της ιδέας έως την τελική ολοκλήρωση και δημοσίευση των παραδοτέων τους. Οδηγός για την υλοποίηση αποτελεί το Τεχνικό Δελτίο (Project Charter), το οποίο αποτελεί ένα σημαντικό έγγραφο-βάση για την έναρξη της εκπόνησης του έργου, όπου παρατίθεται συνοπτικά ο σκοπός του, ο τρόπος με τον οποίο αυτό θα είναι δομημένο καθώς και ο τρόπος επιτυχούς υλοποίησής του. Ειδικότερα στο Τεχνικό Δελτίο Έργου εξειδικεύονται:

- Το αντικείμενο, οι στόχοι, οι κύριες δραστηριότητες, το χρονοδιάγραμμα και τα παραδοτέα,
- η οργάνωση, οι ρόλοι και οι αρμοδιότητες των ρόλων που συμμετέχουν στην υλοποίηση και τη διαχείριση του έργου,
- ο προσωρινός προϋπολογισμός, οι πιθανοί κίνδυνοι και οι περιορισμοί.

Το Τεχνικό Δελτίο δύναται να τροποποιηθεί κατά τη φάση υλοποίησης του έργου, όταν μεταβάλλονται σημαντικά στοιχεία του φυσικού ή οικονομικού αντικειμένου και πάντα βάση του οδηγού υλοποίησης του σχετικού χρηματοδοτικού προγράμματος στο πλαίσιο του οποίου πραγματοποιείται. Οπότε, οι επιστημονικοί υπεύθυνοι έργων δεν αρκεί να τέχουν αναγνωρισμένο ερευνητικό έργο, αλλά είναι απαραίτητο να διαθέτουν εμπειρικά ή μετά από σχετική κατάρτιση γνώσεις και δεξιότητες σε μια πιο εφαρ-

14. Βλ. Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης και Εφαρμογής Δράσεων στους τομείς Έρευνας, Τεχνολογικής Ανάπτυξης και Καινοτομίας *Ενιαία δράση κρατικών ενισχύσεων ΕΤΑΚ*, διαθέσιμο στο: <http://www.eyde-etak.gr/central.aspx?sId=119I499I1296I646I49I546>

μοσμένη ερευνητική διαδικασία, όπου θα έχουν κεντρικό ρόλο σε όλες τις πλευρές της διαχείρισης του ερευνητικού έργου.

Ευρύτερα στο πεδίο της διαχείρισης, ο διεθνής, μη-κυβερνητικός, οργανισμός πιστοποίησης International Organization for Standardization (ISO), έχει εκδώσει το πρότυπο ISO 21500:2021,¹⁵ που αφορά την καθοδήγηση για τη διαχείριση του τεχνικού έργου (project management) και μπορεί να χρησιμοποιηθεί από οποιονδήποτε τύπο οργανισμού, συμπεριλαμβανομένων δημόσιων, ιδιωτικών ή κοινοτικών οργανισμών, και για οποιοδήποτε είδος έργου, ανεξάρτητα από την πολυπλοκότητα, το μέγεθος ή τη διάρκεια. Στο πρότυπο, παρατίθενται οι ορισμοί όλων των εμπλεκόμενων και των διαδικασιών, αναλύονται τα δομικά στοιχεία της διαδικασίας διαχείρισης του έργου, γίνεται αναλυτική περιγραφή των επιμέρους σταδίων καθώς επίσης των δεδομένων εισαγωγής, τα αποτελέσματα και τα παραδοτέα κάθε σταδίου.

Όπως είναι αναμενόμενο, λόγω των οικονομικών, επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων, ο πανεπιστημιακός και ερευνητικός κόσμος των ανθρωπιστικών σπουδών δεν είναι εφικτό να απέχει από τις διαδικασίες του σχεδιασμού, της διοίκησης και διαχείρισης έργων. Γενικότερα, η βιβλιογραφία γύρω από τη διαχείριση ερευνητικών έργων και η δημοσίευση σχετικών εμπειρικών μελετών είναι απαραίτητη ώστε να διαμορφωθεί και ένα καλύτερα τεκμηριωμένο πλαίσιο διαλόγου για τη γραφειοκρατία των προγραμμάτων, καθώς και την αξιολόγηση των πόρων και της οικονομικής δημόσιας επένδυσης. Πλέον και στην Ελλάδα, το επαγγελματικό προφίλ των νέων ερευνητών και ερευνητριών στις ανθρωπιστικές επιστήμες διαμορφώνεται μέσα στον κόσμο του σχεδιασμού και της διαχείρισης έργων, καθώς είναι ο βασικός τρόπος εξασφάλισης μιας σταδιοδρομίας μέχρι τη στιγμή που θα είναι δυνατή η ακαδημαϊκή εξέλιξη, μέσω μίας θέσης σε κάποιο πανεπιστήμιο ή ερευνητικό κέντρο. Ακόμα και αν η «διαχείριση ερευνητικών έργων»¹⁶ δεν αποτελεί ένα νέο κλάδο εντός της διοικητικής επιστήμης, σίγουρα η

15. Αναθεώρηση του ISO 21500:2012. Συμπληρωματικά στη διαχείριση έργων είναι και το ISO 10006:2017, που αφορά την ποιοτική διαχείριση έργου, ενώ βρίσκεται υπό εκπόνηση το ISO/AWI 21500 για τη διαχείριση πακέτου/προγράμματος έργων.

16. M. A. Dowling / J. R. Turner, «Project management in academia: friend or foe? An exploratory study of the social sciences and humanities», ανακοίνωση στο *PMI® Research Conference: Defining the Future of Project Management*, Washington, DC. Newtown Square, PA: Project Management Institute 2010.

ανάπτυξη θεωριών και πρακτικών γύρω από αυτή μπορεί να έχει πολλαπλασιαστικό λειτουργικό και οικονομικό όφελος για τα ερευνητικά κέντρα και τα πανεπιστήμια. Στο ίδιο πλαίσιο, είναι απαραίτητη η ανάπτυξη τεκμηριωμένων κριτικών απέναντι στην έλλειψη μέριμνας, πολιτικών και χρηματοδοτήσεων γύρω από τον «σκληρό» πυρήνα της βασικής έρευνας στις ανθρωπιστικές σπουδές, αφού χωρίς αυτόν δεν μπορούν να τεθούν τα νέα ερευνητικά ερωτήματα και να παραχθεί καινούργια επιστημονική γνώση.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ – ΕΛΕΝΗ ΚΥΡΑΜΑΡΓΙΟΥ

Δημοτικά αρχεία. Μια αναδρομή σε πρόσφατες δράσεις του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών

Η δημόσια συζήτηση για τα αρχεία είναι συχνά έντονη. Τα «μυστικά αρχεία» προσώπων οργανώσεων ή υπηρεσιών, τα «άγνωστα ντοκουμέντα», οι «φοβερές αποκαλύψεις», οι «κρυφές πτυχές» έρχονται συχνά-πυκνά στην τρέχουσα επικαιρότητα. Αυτή η εικόνα λειτουργεί παραμορφωτικά για τη σημασία των αρχείων, ιδιαίτερα μάλιστα καθώς συνδυάζεται με μια αμφίθυμη διάθεση, με μια αντιφατική στάση, απέναντι στο υλικό τμήμα των αρχείων, τα αρχειακά τεκμήρια: υπερβολή στην έξαρση της σημασίας επιλεγμένων, «επώνυμων» ντοκουμέντων και ταυτόχρονα αδιαφορία για την τύχη των μεγάλων αρχειακών συνόλων. Συχνά περιλαμβάνονται στους καταλόγους δημοπρασιών ιδιωτικών οίκων, με τιμή εκκίνησης κάποιες εκατοντάδες ευρώ, μεμονωμένα έγγραφα γνωστών προσώπων της πολιτικής ζωής ακόμη και φάκελοι προερχόμενοι από δημόσιες υπηρεσίες ή φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης της επαρχίας. Την ίδια στιγμή ογκωδέστατα αρχεία, καθοριστικής σημασίας για την νεότερη ιστορία μας, φθείρονται και χάνονται εγκαταλελειμμένα σε υπόγεια και αποθήκες κρατικών υπηρεσιών και ιδιωτικών φορέων. Ανάμεσα στα αρχεία «καθοριστικής σημασίας», ανήκουν και τα δημοτικά αρχεία. Πράγματι τα αρχεία των δήμων και των παλαιών κοινοτήτων έχουν ορισμένα χαρακτηριστικά που τα καθιστούν πολύτιμα για τη γνώση της συνολικής ιστορίας ενός τόπου. Επιγραμματικά μερικά χαρακτηριστικά στοιχεία:

Καταρχήν η συνέχεια και η πληρότητα. Αν δεν έχουν υποστεί απώλειες, η εμπειρία έχει δείξει ότι ο τρόπος καταγραφής των δημοτικών πραγμάτων επιτρέπει να ακολουθηθεί η ροή των πραγμάτων για μια σειρά θέματα που αφορούν τις δραστηριότητες των Δήμων. Τα δημοτικά αρχεία λοιπόν

–ιδιαίτερα των μεγάλων δήμων– περιέχουν συνεχές, ομοειδές υλικό και επιτρέπουν την ανίχνευση φαινομένων μεγαλύτερης διάρκειας, πολλές φορές από την ίδρυση των Δήμων στη δεκαετία του 1830. Καθώς μάλιστα ο ρόλος της δημοτικής αρχής, ιδιαίτερα τον 19ο αιώνα ήταν ουσιαστικός και οπλισμένος με σημαντικές αρμοδιότητες, κάλυπτε ή μετείχε σ’ όλες σχεδόν τις κοινωνικές δραστηριότητες του τόπου. Χαρακτηριστικά: τα σχολεία, η αστυνομία, η υγεία, οι εκκλησίες, τα φιλανθρωπικά καταστήματα, κ.ά. ανήκαν στους δήμους και διοικούνταν, τα περισσότερα, από επιτροπές που διόριζε το δημοτικό συμβούλιο. Να επισημανθεί εδώ ότι οι μεγάλες διοικητικές αλλαγές όπως η ίδρυση των Δήμων το 1834, η αναδιάρθρωσή τους το 1912 αλλά και πρόσφατα οι νόμοι του Καποδίστρια και Καλλικράτη δημιουργούν, και στο ζήτημα των αρχείων, τομές αλλά και κινδύνους, καθώς αυξάνεται ο κίνδυνος απωλειών σημαντικών αρχείων φορέων που μετακινούνται, συγχωνεύονται ή καταργούνται.

Ένα δεύτερο σημαντικό στοιχείο των δημοτικών αρχείων είναι η εγγύτητα στον καθημερινό άνθρωπο, και σε επιμέρους πλευρές της οικονομικής και κοινωνικής ζωής του. Η επαναληπτικότητα και ο σχηματισμός σειρών που αποτελεί πολύτιμο συστατικό της ιστορικής αυτής πηγής, επιτρέπει να παρακολουθήσουμε τους κατοίκους –πρόσωπα και οικογένειες– με βάση τα ληξιαρχικά βιβλία και άλλες συναφείς πηγές στις μεγάλες στιγμές της ζωής τους: στη γέννηση, το γάμο και το θάνατο. Να αναζητήσουμε τη σύνθεση των οικογενειών και την πορεία τους στο χρόνο. Να καταγράψουμε τα επαγγέλματα και με αφετηρία αυτά να επιχειρήσουμε κάποιες υποθέσεις για τον κοινωνικό σχηματισμό, την ιεραρχία του πλούτου και τις οικονομικές ανισότητες.

Ένα τρίτο στοιχείο αφορά την ανάπλαση των ποικίλων δράσεων του ανθρώπου στον χώρο. Η οργάνωση του δομημένου χώρου, ο καλλωπισμός της πόλης, η δημόσια υγεία, η εκπαίδευση, η φιλανθρωπία, η παραβατικότητα κλπ., πολλά δηλαδή από όσα συνιστούν τη δραστηριότητα των ατόμων μέσα στην κοινωνία απαντώνται στα δημοτικά αρχεία, μια πλούσια πηγή γνώσης. Από εδώ μπορούν να αντληθούν μαρτυρίες που αφορούν όχι μόνο την τοπική ιστορία αλλά και τη μελέτη φαινομένων σχετικών με τις δημογραφικές και κοινωνικές εξελίξεις, τις επαγγελματικές δραστηριότητες, τη φυσιογνωμία των κατοίκων, τις χρήσεις γης και την οικιστική συγκρότηση.

Η αξιοποίηση του πληροφοριακού υλικού των δημοτικών αρχείων επιτρέπει επίσης να ψηλαφίσουμε και ένα άλλο ζήτημα που έχει βαρύτητα και στη σημερινή συγκυρία: τις σχέσεις της κεντρικής εξουσίας με την τοπική αυτοδιοίκηση, του κράτους με τους πολίτες αλλά και τη σχέση του κέντρου

με την περιφέρεια. Η εφαρμογή της κρατικής πολιτικής και οι αντιστάσεις σε τοπικό επίπεδο, η χρηματοδότηση της τοπικής αυτοδιοίκησης, η παρέμβαση της κεντρικής διοίκησης στην περιφέρεια, ή οι σχέσεις της δημοτικής αρχής της πρωτεύουσας με την εκάστοτε κυβέρνηση είναι μερικά από τα ζητήματα που αναδεικνύονται στο αρχειακό υλικό. Αν όμως τα παραπάνω μοιάζουν περισσότερο αντικείμενα αρμοδιότητας της επιστημονικής έρευνας, υπάρχουν και χρήσεις των δημοτικών αρχείων περισσότερο «χρηστικές», αξιοποιήσιμες στην καθημερινή πρακτική. Ενδεικτικά:

Τα δημοτικά αρχεία αποτελούν κομμάτι της δημόσιας διοίκησης. Ακόμη και το ανενεργό τμήμα του αρχείου αποτελεί τη ζώσα ιστορική μνήμη της πόλης, στην οποία μπορεί να ανατρέχουν για ποικίλα θέματα οι σημερινές δημοτικές αρχές και οι δημότες, ώστε να έχουν μία ολοκληρωμένη εικόνα της διαδρομής ενός προβλήματος και της διαχρονικής αντιμετώπισής του. Τα δημοτικά αρχεία μπορούν επίσης να ενσωματωθούν στη μαθησιακή διαδικασία όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης διότι περιέχουν υλικό αξιοποιήσιμο, επεξεργάσιμο, ενδιαφέρον και ελκυστικό. Για να ενταχθεί το υλικό αυτό στις ζητήσεις των εκπαιδευτικών και των μαθητών είναι ανάγκη να φιλοξενείται το αρχείο σε ένα κτίριο κατάλληλο και προσιτό που θα το επισκέπτονται καθηγητές, φοιτητές και μαθητές για να δουν, να αγγίξουν και να μελετήσουν τα ντοκουμέντα του παρελθόντος. Παράλληλα, το ίδιο το αρχείο, με την αξιοποίηση των σύγχρονων τεχνολογιών, έχει τη δυνατότητα να τροφοδοτήσει το διαδίκτυο με επιλεγμένο ψηφιοποιημένο και επεξεργασμένο αρχειακό υλικό προσβάσιμο σε όλους.

Τα δημοτικά αρχεία μπορούν ακόμη να δώσουν στους δημότες ικανό ερέθισμα στην εξοικείωση τους με την ιστορία μέσω της δικής τους προσωπικής και οικογενειακής ιστορίας. Με ελάχιστο κόστος, και με τη συνδρομή νέων επιστημόνων που εκπονούν μεταπτυχιακές μελέτες, μπορούν να συγκροτηθούν και να διατεθούν στο κοινό ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων που θα αποδελτιώνουν τα ιστορικά στοιχεία βασικών πηγών, όπως είναι τα παλαιά δημοτολόγια, οι ληξιαρχικές πράξεις, οι απογραφές, τα μαθητολόγια κλπ. Σε περιπτώσεις που έχουν υπάρξει πρωτοβουλίες αξιοποίησης και διάθεσης στο κοινό των δημοτικών αρχείων, όπως συνέβη με το Δήμο Ερμούπολης, οι περισσότεροι επισκέπτες είναι δημότες ή άλλοι αναγνώστες, οι οποίοι αναζητούν στοιχεία για την ιστορία του τόπου, των οικογενειών και των προγόνων τους.

Η διάσωση, οργάνωση, ταξινόμηση, ανοικτή πρόσβαση και διάθεση του αρχείου στο κοινό αποτελεί βασική προϋπόθεση για την αξιοποίησή του.

Η Κεντρική Υπηρεσία των Γενικών Αρχείων του Κράτους στην Αθήνα που έχει τον έλεγχο και το συντονισμό της αρχειακής πολιτικής της χώρας, οι κατά τόπους υπηρεσίες των ΓΑΚ, όπως και οι τοπικές πρωτοβουλίες από ορισμένους δήμους της χώρας που έχουν αποφασίσει να λειτουργήσουν οργανωμένα δημοτικά αρχεία έχουν επιτελέσει σημαντικό έργο.¹ Παράλληλα ερευνητικά ιδρύματα, πανεπιστημιακά τμήματα και άλλοι φορείς που θεραπεύουν την ιστορική έρευνα έχουν αναλάβει υποβοηθητικές πρωτοβουλίες με στόχο τον εντοπισμό, τη διάσωση και την ταξινόμηση αρχειακού υλικού. Αξίζει να επισημανθεί το έργο που έχει πραγματοποιήσει τα τελευταία χρόνια ο Χρήστος Λούκος στο Ινστιτούτο Μεσογειακών Ερευνών και στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, καθώς με ομάδες φοιτητών, μεταπτυχιακών και διδασκόντων έχουν πραγματοποιήσει συστηματικές δράσεις εντοπισμού και ταξινόμησης δημοτικών αρχείων σε πολλές περιοχές της Ελλάδας.²

Στο πλαίσιο αυτό, του εντοπισμού δημοτικών αρχείων με στόχο τη διάσωση και την απόδοσή τους στην έρευνα, το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών έχει αναπτύξει ερευνητική δραστηριότητα από τη δεκαετία του 1980. Το Ναύπλιο και η Ερμούπολη ήταν δύο πόλεις όπου ερευνητικές αποστολές που μετείχαν και μέλη του Ινστιτούτου κατέληξαν στην έκδοση εργαλείων πρόσβασης στο υλικό των αντίστοιχων δημοτικών αρχείων που αποτέλεσαν οδηγούς για τη μεταγενέστερη έρευνα.³

Την τελευταία δεκαετία αναπτύχθηκαν ερευνητικές δράσεις που αφορούσαν δημοτικά και τοπικά αρχεία.⁴ Η Αττική, οι Κυκλάδες και η Πελο-

1. Στις ιστοσελίδες των Γενικών Αρχείων του Κράτους, της κεντρικής υπηρεσίας και των κατά τόπου υπηρεσιών υπάρχει πλουσιότατο υλικό δημοτικά αρχεία που φυλάσσονται στις υπηρεσίες αυτές <http://www.gak.gr/index.php/el/>. Ανάλογα πλούσιος είναι και ο προβληματισμός που αναπτύσσεται για θέματα σχετικά με τη διαχείριση και διάσωση των αρχείων αυτών στις εκδόσεις των ΓΑΚ και της Ελληνικής Αρχειακής Εταιρείας <https://www.eae.org.gr/>.

2. Βλ. σχετικά τις δράσεις του προγράμματος «Η πόλη στους νεότερους χρόνους» του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών, του οποίου την επιστημονική ευθύνη είχε ο Χρήστος Λούκος <https://www.ims.forth.gr/el/project/view?id=25>

3. Τριαντάφυλος Ε. Σκλαβενίτης, *Ευρετήριο Δημοτικού Αρχείου Ναυπλίου 1828-1899*, ΚΝΕ/ΕΙΕ, Αθήνα, 1984· Χρήστος Λούκος / Πόπη Πολέμη, *Οδηγός Δημοτικού Αρχείου Ερμούπολης 1821-1949*, Αθήνα, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, 1987.

4. Παρότι δεν αφορά δημοτικά αρχεία αξίζει να επισημανθεί η υποδειγματική εργασία που πραγματοποιήθηκε το 2010, με σχεδιασμό και επιμέλεια της Ευτυχίας Λιάτα, σε συνεργασία με ΓΑΚ Αρχεία Ν. Λευκάδας για την ταξινόμηση και ευρετηρίαση υλικού της περιόδου 1684-1884 που απόκειται στα εκεί αρχεία, σε πρόγραμμα του ΠΕ/ΕΙΕ που χρηματοδοτήθηκε

πόννησος αποτέλεσαν κατεξοχήν περιοχές που πραγματοποιήθηκαν σχετικές αποστολές στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος του ΙΙΕ «Ιστορία των οικισμών της Ελλάδας, 15ος-20ός αιώνας». Το αρχειακό υλικό εντοπίστηκε σε αποθήκες και συχνά ακατάλληλους χώρους, και ακολούθησαν ενέργειες διάσωσης, ταξινόμησης και αρχικής καταλογογράφησης. Τα υλικά παρέμειναν στους χώρους που υπέδειξαν οι εκάστοτε δημοτικές αρχές οι οποίες έχουν και την ευθύνη της δημιουργίας κατάλληλων συνθηκών για τη διαφύλαξη και απόδοσή τους στην έρευνα. Το ΙΙΕ, μέσω της προσπάθειας αυτής επιχειρεί να συμβάλλει στη συστηματική διάσωση, συγκέντρωση και ανάδειξη τεκμηριωτικού υλικού αλλά και να παράσχει αξιόπιστα, ελεύθερα στο διαδίκτυο, εργαλεία έρευνας, μέσα από την ανάρτηση των καταλόγων τους ή της φιλοξενίας τεκμηρίων σε ιστότοπους των ερευνητικών του έργων. Τα αρχεία αυτά εντοπίστηκαν από τους ερευνητές και τους συνεργάτες του Ινστιτούτου στο πλαίσιο της έρευνάς τους είτε μετά από πρόσκληση των φορέων που τα φιλοξενούν. Στην πλειονότητά τους τα αρχεία αυτά είναι ανενεργά δημοτικά ή κοινοτικά. Οι ερευνητικές δράσεις πραγματοποιήθηκαν σε συνεργασία και με χρηματοδότηση από φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης.⁵

Τα αρχεία που καταγράφηκαν την τελευταία δεκαετία είναι τα ακόλουθα:

Περιφέρεια Αττικής

Από το 2008 έως το 2013 πραγματοποιήθηκαν τρεις αποστολές σε προσφυγικούς δήμους της Αττικής, εντοπίστηκαν τα ανενεργά δημοτικά αρχεία που είχαν αποθηκευτεί σε ακατάλληλες συνθήκες, πολύ πρόχειρα, πιθανότατα κατά τη διάρκεια μετακομίσεων και αλλαγών στα δημοτικά κτίρια. Μετά τον εντοπισμό τους ανοίχτηκαν, ταξινομήθηκαν με βάση τα ταξινομικά δέντρα των δήμων, διατηρώντας τη δομή που είχαν οι δημοτικές υπηρεσίες τις αντίστοιχες περιόδους, και αποδόθηκαν εκ νέου στις δημοτικές αρχές με στόχο να χρησιμοποιηθούν τόσο στη διοίκηση των δήμων αλλά και στην έρευνα.

από τη Νομαρχία Λευκάδας. Στο έργο εκτός από την επιστημονική υπεύθυνη Ευτυχία Λιάτα εργάστηκαν οι Χριστίνα Παπακώστα, Γεώργιος Βιολιδάκης και Σωτήρης Κουτμάνης. Βλ. τον σχετικό ιστότοπο: <http://gak.lef.sch.gr/ArchCol/archcol-00.htm>

5. Στη χρηματοδότηση των έργων συμμετείχαν οι φορείς: Περιφέρεια Αττικής, Νομαρχία Κυκλάδων, Δήμοι Δραπετσώνας, Υμηττού, Νέας Σμύρνης, Μυκόνου, Γορτυνίας, όπως και το κληροδότημα Δημητρίου και Λιλίας Μωραΐτη Άνδρου. Αναλυτικά στοιχεία στην ιστοσελίδα του προγράμματος «Ιστορία των οικισμών της Ελλάδας, 15ος-20ός αιώνας» http://www.eie.gr/nhrf/institutes/inr/structure/section_b2-gr.html

Οι φάκελοι και τα βιβλία που διασώθηκαν δεν αποτελούν ένα οργανωμένο αρχείο με την έννοια του αυτόνομου τμήματος ή μιας ξεχωριστής υπηρεσίας που λειτουργούσε στο κάθε δήμο. Κάλυπταν το σύνολο της καθημερινής δραστηριότητας των υπηρεσιών του, δηλαδή τα έγγραφα που συγκέντρωνε και διατηρούσε κάθε υπηρεσία, ενώ εντοπίστηκαν και μικρές ελλείψεις στην πληρότητα των αρχειακών σειρών. Το ευρετήριο που συντάχθηκαν από τους συνεργάτες του Ινστιτούτου, οργανώθηκαν σύμφωνα με τη δομή του ταξινομικού δέντρου, σε μια προσπάθεια να αποτυπωθεί τόσο η δομή του αρχείου όσο και η λογική του οργανογράμματος των δημοτικών υπηρεσιών.

Στα τρία αυτά αρχεία των Δήμων Ύμηττου, Δραπετσώνας και Νέας Σμύρνης, τρεις προσφυγικούς συνοικισμούς του Λεκανοπεδίου Αττικής, μπορούμε να εντοπίσουμε μια σειρά από ομοιότητες και κοινά στοιχεία της οικιστικής και κοινωνικής συγκρότησης των προσφυγικών συνοικισμών. Πιο συγκεκριμένα μέσα από τα έγγραφα και τις μεγάλες θεματικές τους κατηγορίες μπορούμε να διακρίνουμε ζητήματα όπως: οι ταχείες μεταβολές στην πληθυσμιακή και οικιστική συγκρότηση των οικισμών που σηματοδότησε η έλευση των προσφύγων, οι πολιτικές και ο βαθμός ένταξης ή αφομοίωσης του προσφυγικού δυναμικού στην ελληνική κοινωνία, οι δημογραφικές όψεις του πληθυσμού των κοινοτήτων-δήμων της περιοχής, το επαγγελματικό προφίλ και η προέλευση των κατοίκων, το ονοματολογικό υλικό (βαπτιστικά-οικογενειακά ονόματα και παρωνύμια).

- Δήμος Ύμηττου

Το Κοινοτικό και στη συνέχεια το Δημοτικό Αρχείο Ύμηττου της περιόδου 1935-1980 ταξινομήθηκε το 2008. Την ταξινόμηση και τη σύνταξη του ευρετηρίου του Αρχείου ανέλαβαν οι εξωτερικοί συνεργάτες του ΙΙΕ Νίκος Αλεβυζάκης και Ελένη Κυραμαργίου. Ο κατάλογος προσβάσιμος στη διεύθυνση <http://www.eie.gr/nhrf/institutes/inr/structure/sectionb2/dimotiko-arxeio-ymittou.pdf>

- Δήμος Δραπετσώνας

Το 2009 ταξινομήθηκε το ανενεργό αρχείο του Δήμου Δραπετσώνας της περιόδου 1951-1980. Το έργο υλοποιήθηκε από την Ελένη Κυραμαργίου. Τον Ιούνιο του 2010 εκδόθηκε από το ΙΙΕ σε συνεργασία με τον δήμο το *Ευρετήριο του Δημοτικού Αρχείου Δραπετσώνας 1951-1980*, ενώ το αρ-

χείο βρίσκεται πλέον στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Δραπετσώνας και είναι προσβάσιμο στο ευρύ κοινό. Ο κατάλογος προσβάσιμος σε ηλεκτρονική μορφή στη διεύθυνση <http://www.eie.gr/nhrf/institutes/inr/structure/sectionb2/dimotiko-arxeio-drapetsonas.pdf>.

- Δήμος Νέας Σμύρνης

Το διάστημα μεταξύ Οκτωβρίου 2012 και Μαΐου 2013 ταξινομήθηκε το ανενεργό αρχείο του Δήμου Νέας Σμύρνης της περιόδου 1930-1980. Το υλικό που καταγράφηκε και ταξινομήθηκε περιλαμβάνει πάνω από 1.500 φακέλους (περίπου 320.000 έγγραφα), 730 κατάστιχα και 21 κούτες και αποτελεί πολύτιμη πηγή τροφοδότησης της ιστορικής έρευνας, καθώς εμπεριέχει το σύνολο των δραστηριοτήτων της Κοινότητας και του Δήμου Νέας Σμύρνης και μας δίνει τη δυνατότητα να γνωρίσουμε σε βάθος τη φυσιογνωμία, την εσωτερική δομή, τις ποικίλες δραστηριότητες της περιοχής καθώς και τους εσωτερικούς μετασχηματισμούς της. Με βάση το υλικό αυτό συντάχθηκε σχετικός Κατάλογος και θεματικό Ευρετήριο. Το έργο υλοποιήθηκε από τους συνεργάτες του ΙΙΕ Νίκο Αλεβυζάκη και Στέφανο Βαμιεδάκη. Ο κατάλογος είναι προσβάσιμος στη διεύθυνση http://www.eie.gr/nhrf/institutes/inr/structure/sectionb2/B2_Archeio_Neas_Smyrnis.pdf

- Αρχείο της Διεύθυνσης Κοινωνικής Μέριμνας της Περιφέρειας Αττικής

Στο πλαίσιο της τεκμηρίωσης και της έρευνας γύρω από τους προσφυγικούς συνοικισμούς της Αττικής την περίοδο 2017-2018 υλοποιήθηκε και το ερευνητικό έργο «Προσφυγικές Γειτονιές του Πειραιά. Από την ανάδυση στην ανάδειξη της ιστορικής μνήμης», από το ΙΙΕ/ΕΙΕ σε συνεργασία με το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και τη χρηματοδότηση της Περιφέρειας Αττικής. Στο πλαίσιο του έργου οι συνεργάτες του Ινστιτούτου επιχείρησαν τον εντοπισμό και την καταγραφή αρχειακού υλικού που συνδέεται με την προσφυγική εγκατάσταση από τον Σεπτέμβριο του 1922 έως το 1974, όπου είχε ολοκληρωθεί σχεδόν το σύνολο των προγραμμαμάτων προσφυγικής αποκατάστασης σε όλους τους δήμους του ευρύτερου Πειραιά.

Ο εντοπισμός και η καταγραφή του αρχειακού υλικού πραγματοποιήθηκε ξεχωριστά σε κάθε δήμο της περιφερειακής ενότητας Πειραιά και περιλαμβάνει το δημοτικό αρχείο (πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, Δημοτολόγιο-Ληξιαρχείο και οποιαδήποτε άλλη σχετική αρχειακή ενότητα

διαθέτει ο κάθε δήμος). Στη συνέχεια οι ερευνητές του Ινστιτούτου συνέταξαν κατάλογο για το αρχείο των μητρών δικαιούχων στεγαστικής αποκατάστασης και των κτηματολογίων της Περιφέρειας Αττικής. Πιο συγκεκριμένα καταλογογραφήθηκε το σύνολο των μητρών, των κτηματολογικών και εκτιμητικών πινάκων, των κτηματολογίων και των ευρετηρίων που διαθέτει η Διεύθυνση Κοινωνικής Μέριμνας της Περιφέρειας Αττικής. Το αρχειακό αυτό υλικό αποτελείται περίπου από 120 βιβλιοδετημένους τόμους κτηματολογικών καταλόγων και μητρών και δεκάδες κτηματολογικούς και εκτιμητικούς πίνακες, όπου καταγράφονται το σύνολο των προσφυγικών οικοπέδων και κατοικιών που παραχωρήθηκαν σε πρόσφυγες δικαιούχους από το 1923 έως τα τέλη της δεκαετίας του 1980 κυρίως. Το υλικό αυτό περιέχει πολλαπλά χρήσιμα ιστορικά και πολεοδομικά στοιχεία και τεκμήρια, άγνωστα μέχρι σήμερα στην έρευνα.

Η καταλογογράφηση επέτρεψε τόσο στη Διεύθυνση Κοινωνικής Μέριμνας ευκολότερη και πληρέστερη πρόσβαση στο εν ενεργεία αρχειακό υλικό που διαθέτει και καθημερινά χρησιμοποιεί όσο και στην ερευνητική ομάδα του ΙΙΕ να μελετήσει και να αξιοποιήσει ένα μοναδικής αξίας ιστορικό υλικό που μέχρι στιγμής δεν έχει χρησιμοποιηθεί ξανά. Με την ολοκλήρωση της καταλογογράφησης του, το υλικό αυτό είναι πλέον πιο εύκολα αναζητήσιμο και προσβάσιμο για τις υπηρεσιακές ανάγκες της Διεύθυνση Κοινωνικής Μέριμνας της Περιφέρειας Αττικής. Το έργο υλοποιήθηκε από τους Ελένη Κυραμαργίου, Μάνο Αυγερίδη και Χρήστο Χρυσανθόπουλο.

Κυκλάδες - Αρχαιοθήκη Κυκλάδων

Στο πλαίσιο της συστηματικής μελέτης των νησιωτικών οικισμών που πραγματοποιούν οι ερευνητές του Ινστιτούτου και της μακράς συνεργασίας που έχουν αναπτύξει με θεσμούς και φορείς των νησιών των Κυκλάδων μέσα στα χρόνια αναπτύχθηκε μια σειρά δράσεων που αφορούν τον εντοπισμό αρχειακού υλικού, την ταξινόμηση και καταλογογράφηση αρχείων –διαίτερα δημοτικών και κοινοτικών– και την επεξεργασία επιλεγμένου αρχειακού υλικού ώστε να καταστεί διαθέσιμο στην επιστημονική κοινότητα και στο ευρύτερο κοινό. Συνεργάτες του ΙΙΕ, επισκέφθηκαν νησιά των Κυκλάδων, έψαξαν σε δημοτικά και κοινοτικά κτίρια, αλλά και σε αποθηκευτικούς χώρους, εντόπισαν αρχειακό υλικό, το οποίο ταξινόμησαν, καταλογογράφησαν και παρέδωσαν εκ νέου προς φύλαξη στις δημοτικές αρχές των νησιών. Στη συνέχεια δημιούργησαν τον ιστότοπο «Αρχαιοθήκη

Κυκλάδων» για την παρουσίαση και διάχυση του όλου εγχειρήματος. Στις ερευνητικές αποστολές, στην κατασκευή και την τροφοδότηση του έργου έλαβε μέρος πολυπληθής ομάδα συνεργατών του ΙΙΕ –κατά κύριο λόγο υποψήφιοι διδάκτορες ιστορίας.⁶

Στον ηλεκτρονικό χώρο του προγράμματος παρέχονται πληροφορίες για το σύνολο των σχετικών ερευνητικών δράσεων. Παρουσιάζονται οι επιτόπιες αποστολές των ερευνητικών ομάδων, καθώς και τα αρχειακά σύνολα που έχουν εντοπιστεί και έχουν γίνει αντικείμενο επεξεργασίας. Έτσι στην ιστοσελίδα περιλαμβάνονται κατάλογοι αρχειακού υλικού ανά νησί των Κυκλάδων. Συγκεντρώνονται ακόμη πληροφορίες σχετικά με τις αρχειακές διαθεσιμότητες ανά νησί μέσα από έρευνα στους καταλόγους αρχειακών φορέων (λ.χ. ΓΑΚ, ΕΛΙΑ, ΙΕΕΕ, ΙΠΑ-MIET κ.ά.). Παράλληλα, προσφέρεται με ελεύθερη πρόσβαση επεξεργασμένο τεκμηριωτικό υλικό (εκλογικοί κατάλογοι, φορολογικοί κατάλογοι, καταγραφές κατοίκων) μέσω ειδικά συγκροτημένων βάσεων δεδομένων.

Η «Αρχαιοθήκη Κυκλάδων» <http://cyclades.eie.gr/> αποτελεί ένα ψηφιακό αποθετήριο αρχειακού υλικού για την ιστορία των Κυκλάδων, που καλύπτει την περίοδο από τα τέλη του 17ου μέχρι και τον 20ό αιώνα. Στις σελίδες της χαρτογραφούνται οι αρχειακές διαθεσιμότητες σε φορείς εντός και εκτός των νησιών, παρουσιάζεται η πορεία των επιτόπιων ερευνητικών αποστολών και διατίθεται με όρους ελεύθερης πρόσβασης επεξεργασμένο τεκμηριωτικό υλικό, οργανωμένο σε βάσεις δεδομένων. Οι ιστορικές πηγές που παρέχονται ψηφιοποιημένες (φορολογικά κατάστιχα, εκλογικοί κατάλογοι, δημοτολόγια και καταγραφές κατοίκων) περιέχουν πληροφορίες για την οικιστική οργάνωση των νησιών, τη σύνθεση και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού τους, την οικονομία και την κοινωνική διαστρωμάτωση των τοπικών νησιωτικών κοινωνιών.

Ιδιαίτερη μνεία χρειάζεται να γίνει για τις αποστολές σε τρία νησιά, την Άνδρο, τη Μύκονο και την Πάρο. Στην Άνδρο από το 2010 και εξής πραγματοποιήθηκαν έξι ερευνητικές αποστολές κατά τις οποίες τα μέλη της ομάδας του ΙΙΕ επισκέφτηκαν τις έδρες των πρώην κοινοτήτων και δήμων του νησιού, κατέγραψαν τα αρχειακά κατάλοιπα και προέβησαν σε βασικές ενέργειες διάσωσης. Στη συνέχεια ενημέρωσαν τους τοπικούς φορείς που συνεργάστηκαν στην υλοποίησή του εγχειρήματος (Δήμος Άνδρου, Καϊρείος Βιβλιοθήκη, Κληροδότημα Δημήτριου και Λιλίκας Μωραΐτη - Άνδρου).

6. Αναλυτικά βλ. την ιστοσελίδα του έργου <http://cyclades.eie.gr/omada/>

Εντοπίστηκε υλικό του 19ου και 20ού αιώνα και έγινε αναλυτική καταγραφή των αρχείων Μεσσαριάς, Στενιών, και της Χώρας. Στις ερευνητικές αποστολές μετείχαν οι Νίκος Αλεβυζάκης, Στέφανος Βαμιεδάκης, Γιώργος Γάσιος, Χρήστος Χρυσανθόπουλος. Οι κατάλογοι είναι διαθέσιμοι στον ιστότοπο <http://cyclades.eie.gr/nisia/andros/archiakes-diathesimotites/>

Στη Μύκονο πραγματοποιήθηκαν τρεις αποστολές από το 2009 έως το 2011 κατά τις οποίες εντοπίστηκε και ταξινομήθηκε αρχειακό υλικό του 19ου και 20ού αιώνα που εντοπίστηκε στο Δήμο Μυκόνου και στην πρώην κοινότητα Άνω Μεράς, καθώς και τεκμήρια που φυλάσσονταν σε χώρο της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Μυκόνου. Στις αποστολές μετείχαν οι Στέφανος Βαμιεδάκης, Γιώργος Γάσιος, Ελένη Παπαμακαρίου και Χρήστος Χρυσανθόπουλος. Οι αναλυτικοί κατάλογοι των αρχείων είναι διαθέσιμοι στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://cyclades.eie.gr/nisia/mikonos/archiakes-diathesimotites/>

Στην Πάρο πραγματοποιήθηκαν δύο αποστολές τα έτη 2013-2014 που απέδωσαν τον εντοπισμό αρχειακού υλικού 19ου και 20ού αιώνα. Στην αποστολή μετείχαν οι Παναγιώτης Ανδριανόπουλος, Στέφανος Βαμιεδάκης, Γιώργος Γάσιος, Ανδρομάχη Μαρούδα, Βάλλια Ράπτη, Χρήστος Χρυσανθόπουλος. Αναλυτικοί κατάλογοι των κοινοτήτων Αγκαιριάς, Λευκών, Νάουσας, Παροιικιάς και Δήμου Πάρου έχουν αναρτηθεί στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://cyclades.eie.gr/nisia/paros/archiakes-diathesimotites/>

Γορτυνία

Το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, με την υποστήριξη του Δήμου Γορτυνίας, την περίοδο 2011-2013 υλοποίησε έργο εντοπισμού ιστορικού και δημοτικού αρχειακού υλικού. Κύριος σκοπός του έργου, που πραγματοποιήθηκε με τη συνεργασία και των ΓΑΚ Αρχεία Ν. Αρκαδίας, ήταν ο εντοπισμός του ιστορικού αρχειακού υλικού που έχει παραχθεί από τους παλαιούς δήμους και τις κοινότητες, οι οποίοι έχουν ενσωματωθεί μετά την εφαρμογή του σχεδίου Καλλικράτης στον Δήμο Γορτυνίας. Πιο συγκεκριμένα, εντοπίστηκε μετά από επιτόπιες έρευνες μεγάλο μέρος αρχειακού υλικού σε αποθήκες, χώρους δημαρχείων κ.λπ. στους κεντρικούς οικισμούς και πρώην δημοτικές έδρες στη Βυτίνα, στη Δημητσάνα, στο Παλούμπα, στη Μυγδαλιά, στην Κοντοβάζαινα, στα Λαγκάδια, στη Στεμνίτσα και στα Τρόπαια, καθώς και σε επιμέρους κοινότητες στην περιοχή της Γορτυνίας. Την εκτέλεση του έργου πραγματοποίησε ο συνεργάτης του ΙΙΕ Χρήστος Χρυσανθόπουλος.

Οι δράσεις εντοπισμού αρχειακού υλικού συνεχίζουν μια μακρά παράδοση αρχειακών αποστολών που είχε ξεκινήσει από τα πρώτα χρόνια ίδρυσης του Ινστιτούτου. Η εμπειρία υπήρξε γόνιμη και πλούσια. Αρχειακό υλικό εντοπίστηκε, καταγράφηκε και σε ένα βαθμό διαφυλάχθηκε, με τη συνεργασία των κατά τόπους φορέων και τοπικών ΓΑΚ. Παράλληλα συντάχθηκαν κατάλογοι του υλικού αυτού, σε αρκετές περιπτώσεις αναλυτικοί και πλήρεις που προσφέρουν μια καλή εικόνα των εκάστοτε διαθέσιμων. Ως εκ τούτου μεγάλος αριθμός νέων ιστορικών ήρθε σε επαφή με αρχειακό υλικό, όχι ως χρήστης στο αναγνωστήριο αλλά ως ενεργός συμμετέχων στην καταγραφή και διάσωση των τεκμηρίων. Αυτή είναι μία μεγάλη εμπειρία για τους ιστορικούς που είχαν την ευκαιρία να συμμετέχουν γιατί, πέραν της γνώσης, άλλαξε και τη σχέση τους με το ίδιο το τεκμήριο.

Καλό και χρήσιμο, λοιπόν, έργο, αλλά ελλιπές, καθώς στην πλειονότητα των περιπτώσεων τα τεκμήρια που εντοπίστηκαν δεν έχουν καταστεί προσβάσιμα σε όσους θα επιθυμούσαν να τα μελετήσουν. Οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης που συνεργάστηκαν στις αποστολές, παρότι είχαν την αγαθή πρόθεση και την ευαισθητοποίηση κατά την αρχική ενέργεια, κατά κανόνα δεν κατόρθωσαν να κάνουν το επόμενο βήμα. Να ορίσουν και να διαμορφώσουν δηλαδή έναν χώρο κατάλληλο, όχι μόνο για τη φύλαξη του αρχειακού υλικού αλλά και τη διάθεσή του για ανάγνωση σε όποιον ήθελε να ασχοληθεί με την ιστορία και να το μελετήσει. Ούτε όμως επέλεξαν και μια άλλη εξίσου θεμιτή –ενδεχομένως και προτιμότερη– δυνατότητα να παραχωρήσουν στα ΓΑΚ το αρχειακό υλικό που διαθέτουν.

Τα τοπικά αρχεία κατανοούνται στις τοπικές κοινωνίες ως μέρος της ιστορίας του κάθε τόπου και αναπόσπαστο συστατικό της ταυτότητάς του. Η στάση αυτή είναι αντίστοιχη μιας γενικότερης αντίληψης που επικρατεί στο δημόσιο χώρο για τα αρχεία. Είναι μια σχέση ιδιότυπη, ένα εκκρεμές που κινείται με ευκολία από την αδιαφορία στην υπέρ-αξιοδότηση. Αρχειακά υλικά που βρίσκονται επί χρόνια εγκαταλελειμμένα σε αποθήκες χωρίς καμία φροντίδα, αίφνης αξιολογούνται ως πολύτιμα, για να περιπέσουν κατόπιν και πάλι στη λησμονιά. Ίσως πρόκειται για αντίφαση που δεν εξαντλείται μόνο στα αρχεία αλλά αφορά τη συνολικότερη σχέση της ελληνικής κοινωνίας με την ιστορία της, όπου συχνά κυριαρχεί ένα έντονο αλλά ρηχό, επιφανειακό ενδιαφέρον και απουσιάζει μια νουνεχής και πιο στοχαστική προσέγγιση. Η γνώση, η ευαισθητοποίηση και η κατανόηση της σημασίας και του ρόλου των αρχείων είναι ένα στοίχημα –που όπως και τόσα άλλα άλλωστε– παραμένει ανοικτό.

ΒΑΛΛΙΑ ΡΑΠΤΗ

Εκτίμηση κινδύνου στη Βιβλιοθήκη «Δ. Α. Ζακυθινός»
των Τομέων Νεοελληνικών και Βυζαντινών Ερευνών
του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών
του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών¹

Το θέμα της συγκεκριμένης μελέτης αφορά τη συζήτηση που έχει αναπτυχθεί γύρω από την εκτίμηση του κινδύνου αλλά και τη διαχείριση αυτού σε πολιτιστικούς οργανισμούς και συγκεκριμένα τις βιβλιοθήκες, μελετώντας το παράδειγμα της βιβλιοθήκης του «Δ. Α. Ζακυθινού» των Τομέων Νεοελληνικών και Βυζαντινών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.

Στόχος της μελέτης είναι να διερευνήσει βιβλιογραφικά το αντικείμενο καθαυτό εξετάζοντας τις μεθόδους προσέγγισής του και κατ' επέκταση να προτείνει την κατάλληλη μέθοδο αντιμετώπισης κινδύνου στο εν λόγω παράδειγμα. Σκοπός του αντικειμένου της εκτίμησης και διαχείρισης του κινδύνου είναι η διατήρηση του πολιτιστικού αποθέματος ενός οργανισμού με ακαδημαϊκά κριτήρια, έτσι ώστε ο εκάστοτε οργανισμός να δύναται να λάβει αποφάσεις στρατηγικής σημασίας ως προς τη διαχείριση της συλλογής του με βάση τους διαθέσιμους ή μη πόρους.

Πρώτο και θεμελιώδες ερώτημα που χρειάζεται απάντηση προκειμένου να μελετήσουμε το αντικείμενο της εκτίμησης και της διαχείρισής του

1. Το παρόν άρθρο αποτελεί επεξεργασμένη μορφή της διπλωματικής εργασίας που εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος «Διαχείριση πληροφορίας σε βιβλιοθήκες, αρχεία και μουσεία» του Τμήματος Αρχαιονομίας και Πληροφοριακών Συστημάτων του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, υπό την εποπτεία του καθηγητή Σπύρου Ζερβού με τίτλο «Εκτίμηση και Διαχείριση Κινδύνου» σε Πολιτιστικούς Οργανισμούς. Η περίπτωση της Βιβλιοθήκης του «Δ.Α. Ζακυθινού» των Τομέων Νεοελληνικών και Βυζαντινών Ερευνών του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών», και κατατέθηκε το 2020.

κινδύνου είναι, τι ορίζουμε, σήμερα ως κίνδυνο για μία συλλογή ή ένα κτήριο πολιτιστικής κληρονομιάς; Ερώτημα που προκύπτει από την παραδοχή ότι διαφορετικοί ορισμοί του κινδύνου καθορίζουν και τις διαφορετικές εκτιμήσεις ή στρατηγικές αντιμετώπισής του. Ζήτημα που θα εξεταστεί περαιτέρω στη συνέχεια της εργασίας. Στην ελληνική γλώσσα ο κίνδυνος με βάση το λεξικό του Μανόλη Τριανταφυλλίδη² ορίζεται ως οτιδήποτε απειλεί τη ζωή, την ακεραιότητα ή την ασφάλεια ενός προσώπου ή ενός πράγματος, ενώ στο λεξικό του Μπαμπινιώτη (2006) ο κίνδυνος ορίζεται ως το αρνητικό ενδεχόμενο, η πιθανότητα να συμβεί κάτι κακό. Οι διεθνείς φορείς όπως ο ISO ορίζουν τον κίνδυνο ως την επίδραση της αβεβαιότητας στους στόχους (ISO 31000:2009 / ISO 73:2009) ενώ η Society for Risk Analysis των ΗΠΑ ένας από τους ορισμούς που προτείνει είναι η πιθανότητα ενός ατυχούς περιστατικού. Η βιβλιογραφία που έχει παραχθεί σχετικά με τον κίνδυνο και τις καταστροφές ορίζει τον κίνδυνο ως την πιθανότητα ανεπιθύμητων ή δυσμενών επιπτώσεων στην πολιτιστική κληρονομιά.³

Το αντικείμενο της εκτίμησης και διαχείρισης του κινδύνου σε πολιτιστικούς οργανισμούς έχει αναφορές στις επιστημονικές αρχές της διατήρησης αντικειμένων και υλικών και την προληπτική διατήρηση μουσειακών συλλογών.⁴ Ο φορέας που ασχολήθηκε με το εν λόγω αντικείμενο είναι το Διεθνές Κέντρο Μελέτης για τη Διατήρηση και Συντήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, <https://www.iccrom.org/about/overview/what-iccrom>), που ιδρύεται μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως φορέας που θα ανέπτυξε στρατηγικές βοήθειας και πρόληψης στις μεγάλες καταστροφές στην πολιτιστική κληρονομιά που προκλήθηκαν στην Ευρώπη τη συγκεκριμένη περίοδο. Ο εν λόγω φορέας μέχρι σήμερα παράγει πλήθος εκδόσεων και τεχνικών μελετών που αποτελούν οδηγό, και συμβουλεύονται οι μεγαλύτεροι πολιτιστικοί οργανισμοί διεθνώς.

2. (http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%B4%CF%85%CE%BD%CE%BF%CF%82&dq=)

3. A. R. Ramalhinho / M. F. Macedo, «Cultural heritage risk analysis models: An overview», *International Journal of Conservation Science* 10/1 (2019), σ. 39-58.

4. R. Waller, *Cultural Property Risk Analysis Model: Development and Application to Preventive Conservation at the Canadian Museum of Nature*. Goteborg Studies in Conservation 13, Acta Universitatis Gothoburgensis, 2003.

Η εκτίμηση του κινδύνου και των παραγόντων φθοράς –που επηρεάζουν μία συλλογή πολιτιστικών αγαθών και ακολούθως ο καθορισμός των ενεργειών και των δράσεων ώστε αυτοί να περιοριστούν κατά το δυνατόν πιο αποτελεσματικά με τους διαθέσιμους πόρους ενός φορέα– αποτελεί το βασικό στόχο του αντικειμένου της εκτίμησης (risk assessment: RA) και της διαχείρισης κινδύνου (risk management: RM),⁵ έννοιες οι οποίες θα πρέπει να είναι αλληλένδετες για μια ολιστική προσέγγιση της προληπτικής διατήρησης μιας συλλογής ενός πολιτιστικού φορέα.

Πρόδρομος του αντικειμένου, όπως περιγράφεται πιο πάνω, μπορεί να θεωρηθούν οι μελέτες για την υφιστάμενη κατάσταση των συλλογών (collection condition survey), οι οποίες παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για την τρέχουσα κατάσταση μιας συλλογής. Η μετέπειτα, όμως ενσωμάτωση, αυτών των μελετών στην εκτίμηση κινδύνου (RA) προσέφερε προβλέψεις σχετικά με τις πιθανότητες επιδείνωσης της συλλογής.⁶

Η εκτίμηση κινδύνου και ο σκοπός που αυτή εξυπηρετεί, δηλαδή η διαχείρισή του, έχει μελετηθεί εκτενώς όσον αφορά το πεδίο των επιχειρήσεων, των ιδρυμάτων και των κυβερνήσεων. Η εκτίμηση και η διαχείριση των κινδύνων σε πολιτιστικούς οργανισμούς όμως αποτελεί ένα νέο πεδίο ακαδημαϊκής συζήτησης κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Η απουσία αναγνωρισμένων και ευρέως αποδεκτών μεθοδολογιών για την αξιολόγηση του πολιτιστικού αγαθού καθώς και η δυσκολία σύγκρισης των αποτελεσμάτων εκτίμησης της οικονομικής και πολιτιστικής αξίας των συλλογών,⁷ έδωσαν ώθηση στην κοινότητα για περαιτέρω διερεύνηση του αντικειμένου.

Το 1993 η IFLA (International Federation of Library Associations) εκδίδει ένα εγχειρίδιο που πραγματεύεται τη διαχείριση των καταστροφών και την ασφάλεια των συλλογών των βιβλιοθηκών.⁸ Το βασικό θέμα του εγχειριδίου είναι η ανάγκη πρόληψης και προετοιμασίας για την αντιμετώπιση

5. Σ. Ζερβός, Σημειώσεις στο μάθημα «Διατήρηση Φυσικών και Ψηφιακών Τεκμηρίων» του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διαχείριση πληροφοριών σε Βιβλιοθήκες, Αρχεία, Μουσεία» του Τμήματος Αρχαιολογίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, 2019.

6. J. Taylor, «An integrated approach to risk assessment and condition surveys», *Journal of the American Institute of Conservation* 44/2 (2005), σ. 127-141.

7. Marta De la Torre, *Assessing the Values of Cultural Heritage: Research Report*, Los Angeles, CA: Getty Conservation Institute, 2002.

8. Edward P. Adcock, *IFLA Principles for the care and handling of library material*. International Preservation Issues Number One, 1993.

καταστροφών είτε αυτές οφείλονται σε ανθρωπογενή αίτια είτε σε φυσικά καθώς και η ανάγκη σχεδιασμού της αντιμετώπισης των συνεπειών των καταστροφών.

Η ακαδημαϊκή κοινότητα όσον αφορά το ελληνικό παράδειγμα έχει συμβάλλει στην εκτίμηση και την καταγραφή των κινδύνων που αντιμετωπίζουν οι φορείς της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στις αρχές της δεκαετίας του 2010 οι Kostagiolas, Araka, και Theodorou⁹ πραγματοποιούν μια επισκόπηση των προσεγγίσεων διαχείρισης καταστροφών στις ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και υποβάλλουν προτάσεις αναλύοντας τα αποτελέσματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε σε ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες στην Ελλάδα με αφορμή την οικονομική κρίση. Επίσης άξια αναφοράς είναι και η συμβολή της Μαρίας Λυρατζή, η οποία το 2009 συντάσσει το Σχέδιο Έκτακτης Ανάγκης για τη Βιβλιοθήκη του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.¹⁰

Με το πεδίο της διαχείρισης κινδύνου δεν έχουν ασχοληθεί όμως μόνο οι επιστήμονες της πληροφόρησης ή των ανθρωπιστικών επιστημών και τεχνών, αλλά και οι επιστήμονες των θετικών επιστημών εξετάζοντας τους φυσικούς παράγοντες καταστροφής.¹¹

Το 2003 ο R. Waller εισάγει τη μέθοδο γνωστή ως Cultural Property Risk Analysis Model (CPRAM) την οποία επεξεργάζεται στο βιβλίο του *Cultural Property Risk Analysis Model: Development and Application to Preventive Conservation At The Canadian Museum Of Nature*, πρόκειται για μία ολοκληρωμένη μέθοδο κατά την οποία ο συγγραφέας αναπτύσσει ένα μοντέλο με στόχο να καθοδηγήσει τις προτεραιότητες που οφείλει να λαμβάνει ένας οργανισμός σχετικά με την κατανομή πόρων στην προληπτική διατήρηση υπό συνθήκες αβεβαιότητας. Μια προσέγγιση η οποία βασίζεται στην εκτίμηση του κινδύνου και έχει στόχο να ληφθούν οι κατάλληλες αποφά-

9. P. Kostagiolas / I. Araka / R. Theodorou / G. Bokos, «Disaster management approaches for academic libraries: An issue not to be neglected in Greece», *Library Management* 32/8 (2002), σ. 516-530.

10. [http://www.pi-schools.gr/library/plhrof/sea.pdf τελευταία προσπέλαση 26-5-2020].

11. Β. Βαλσαμάκης, «Φυσικές ή ανθρωπογενείς καταστροφές, που επηρέασαν τις βιβλιοθήκες από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα και οι σύγχρονες προδιαγραφές που πρέπει να πληρούν οι βιβλιοθήκες για να θεωρούνται «ασφαλείς» από τέτοιες καταστροφές», μεταπτυχιακή διπλωματική στο Τμήμα Γεωλογίας και Περιβάλλοντος, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2016. Ερ. Γαλαζούδη, «Εξέλιξη και τάσεις της βιβλιογραφίας στην έρευνα των φυσικών καταστροφών», μεταπτυχιακή διπλωματική στο Τμήμα Γεωλογίας και Περιβάλλοντος, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2016.

σεις, ώστε να επιτευχθεί η διατήρηση της συλλογής ενός πολιτιστικού φορέα με το μικρότερο δυνατό κόστος. Ο Waller βάζει τα θεμέλια στο αντικείμενο της εκτίμησης και διαχείρισης κινδύνου και η μέθοδός του έχει αξιοποιηθεί από αρκετούς φορείς πολιτιστικής κληρονομιάς. Χαρακτηριστικά παράδειγμα είναι το Μουσείο (Museum Amstelkring) στην Ολλανδία, το οποίο είναι ένα μείγμα ακίνητης και κινητής κληρονομιάς αφού αποτελείται από ένα ιστορικό κτήριο με μία κρυμμένη εκκλησία και διαθέτει επίσης και άλλες συλλογές, επίσης οι συλλογές των Μουσείων (Museums Victoria) στην Αυστραλία, καθώς και του αρχαιολογικού χώρου της Πέτρας (Petra World Heritage Site).¹²

Το 2005, ο Taylor¹³ με τη συμβολή του συζητά τις αβεβαιότητες που ενυπάρχουν και στις έρευνες για τις συνθήκες διατήρησης των συλλογών (collection condition survey) αλλά και στην εκτίμηση του κινδύνου. Και καταλήγει ότι η ενσωμάτωση των δύο ανωτέρω προσεγγίσεων μπορεί να προσφέρει μεγαλύτερη γνώση και κατανόηση της τρέχουσας και μελλοντικής κατάστασης μιας συλλογής ενός φορέα.

Το 2014 ο Kuzucuoğlu¹⁴ στηριζόμενος στα θεωρητικά εργαλεία της μεθόδου του R. Waller (CPRAM) και με βάση τον Νόμο 6331 στην Τουρκία για την ασφάλεια και την υγεία στην εργασία προτείνει μία μέθοδο αξιολόγησης του κινδύνου την «5x5 risk matrix», πολλαπλασιάζοντας το μέγεθος του κινδύνου (MR) με την πιθανότητα (P: possibility) εμφάνισής του και καταλήγει σε ένα πλέγμα που αποτυπώνεται η αξιολόγηση και ανάλυση του κινδύνου.

Κατά την περίοδο 2006-2012 το Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Προστασίας και Αποκατάστασης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (International

12. A. Brokerhof / A. Bulow, «The QuiskScan – a quick risk scan to identify value and hazards in a collection», *Journal of the Institute of Conservation* 39/1 (2016), σ. 18-28. C. Antomarchi / A. Brokerhof / J. Stevenson, «Reducing Risks to Cultural Heritage: Analysis of a Course Metamorphosis», στο J. Bridgland (επιμ.), *ICOM-CC 17th Triennial Conference Preprints, Melbourne, 15–19 September 2014*, Paris: International Council of Museums, 2014. M. McCubbin / A. Cannon et al, «Improving risk assessment methods in a complex setting: Museum Victoria's collection risk assessment», στο J. Bridgland (επιμ.), *ICOM-CC 17th Triennial Conference Preprints, Melbourne, 15–19 September 2014*, Paris, International Council of Museums, 2014.

13. J. Taylor, «An integrated approach to risk assessment and condition surveys», *Journal of the American Institute of Conservation* 44/2 (2005), σ. 127-141.

14. A. Kuzucuoğlu, «Risk management in Libraries, Archives and Museums», *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 15/5 (2014), σ. 277-294.

Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property: ICCROM), το Ινστιτούτο Συντήρησης του Καναδά (Canadian Conservation Institute: CCI) και η Υπηρεσία Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ολλανδίας (Netherlands Cultural Heritage Agency: RCE, πρώην Ινστιτούτο Πολιτιστικής Κληρονομιάς Institute for Cultural Heritage: ICN) καθιέρωσαν μια συνεργασία της οποίας ο σκοπός ήταν η μετατόπιση από την παραδοσιακή προληπτική διατήρηση στη διαχείριση του κινδύνου της πολιτιστικής κληρονομιάς. Παράγωγα αυτής της συνεργασίας ήταν ποικίλα ερευνητικά και εκπαιδευτικά προγράμματα, και κορωνίδα αυτών η μελέτη *The ABC Method: a risk management approach to the preservation of cultural heritage*,¹⁵ βιβλίο ορόσημο για το αντικείμενο της εκτίμησης και διαχείρισης κινδύνου σε πολιτιστικούς οργανισμούς καθώς ορίζει το επιστημονικό πλαίσιο του αντικειμένου, προτείνει μέθοδο και εισάγει πρακτικές διαχείρισής του.

Το 2016, οι Brokerhof και Bulow κάνοντας κριτική στις δύο περισσότερο αναγνωρισμένες μεθόδους της εκτίμησης και διαχείρισης κινδύνου, την CPRAM και την ABC, σχετικά με την πολυπλοκότητα και συνθετότητά τους προτείνουν ένα εργαλείο (tool) προσέγγισης, συγκεκριμένα το QuickScan. Πρόκειται για μία μέθοδο η οποία στοχεύει στην επίτευξη μιας γρήγορης εκτίμησης του κινδύνου μιας συλλογής και διατείνεται ότι υπερτερεί σε σχέση με τις δύο αναφερθείσες μεθόδους όσον αφορά τη δαπάνη του χρόνου. Οι συγγραφείς αναφέρουν ότι η χρονοβόρα διαδικασία λειτουργεί αποθαρρυντικά για τους φορείς που θέλουν να κάνουν εκτίμηση κινδύνου στις συλλογές τους καθώς είναι περισσότερο κοστοβόρα από άποψη δομών και απασχόλησης του προσωπικού.¹⁶

Το 2019 οι Giannikou and Kanakari¹⁷ στη συμβολή τους εφαρμόζουν τη μέθοδο ABC στην Κεντρική Υπηρεσία των Γενικών Αρχείων του Κράτους (ΓΑΚ), και συζητούν το εύρος των ζωνών κινδύνου σε σχέση με το μέγεθος του κινδύνου (Magnitude Risk), την κατανομή αντικειμένων ευπαθούς αξίας και τις ενέργειες που απαιτούνται για να μειωθεί ο κίνδυνος.

15. S. Michalski / L. Jr Pedersoli, *The ABC method a risk management approach to the preservation of cultural heritage*, Ottawa: Canadian Conservation Institute and ICCROM, 2016.

16. A. Brokerhof / A. Bulow, «The QuiskScan – a quick risk scan to identify value and hazards in a collection», *Journal of the Institute of Conservation* 39/1 (2016), σ. 18-28.

17. Giannikou / Kanakari, «Flood risk analysis and assessment: the case of the General State Archives of Greece», IFLA WLIC 2019-Athens, Greece-Libraries: dialogue for change in Session 152-Preservation and Conservation, 2019.

Την ίδια χρονιά οι Ramalhinho, Macedo¹⁸ κάνουν την πρώτη επιστημονική βιβλιογραφική επισκόπηση του αντικειμένου της εκτίμησης κινδύνου σε μελέτες, που έχουν παραχθεί από το 1999 έως 2016, και είχαν εφαρμογή στην κινητή και ακίνητη κληρονομιά. Οι συγγραφείς συγκεντρώνουν είκοσι επτά μοντέλα εκτίμησης κινδύνου στη μελέτη τους, και τα κατηγοριοποιούν σε ποιοτικά, ποσοτικά και ημι-ποσοτικά. Επίσης συζητούν και διαχωρίζουν τους όρους εκτίμηση κινδύνου (risk assessment), ανάλυση κινδύνου (risk analysis), διαχείριση κινδύνου (risk management).

Η εκτίμηση κινδύνου ενέχει μια δομημένη τυπολογία αναγνώρισης της «οικογένειας» (generic) των ειδικών κινδύνων και τον ακόλουθο υπολογισμό του μεγέθους της αξίας που συνδέεται με διαφορετικούς κινδύνους. Η ανάλυση κινδύνου περιέχει την ανάλυση των αποτελεσμάτων, ποιοτικών ή ποσοτικών, που προέκυψαν από την εκτίμηση κινδύνου, και την πρόταση διαφορετικών τρόπων μείωσης αυτών των κινδύνων. Τέλος, η διαχείριση κινδύνου χρησιμοποιεί τα αποτελέσματα της ανάλυσης του κινδύνου, καθοδηγώντας την αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων με στόχο τον μετριασμό των κινδύνων της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η A, B, C Method ως μέθοδος εκτίμησης και διαχείρισης/αντιμετώπισης κινδύνου εφαρμόζεται σε πέντε στάδια, στη συγκεκριμένη ενότητα θα παρουσιαστούν τα βήματα εφαρμογής της μεθόδου που πρόκειται να αξιοποιηθεί για το παράδειγμα της βιβλιοθήκης του «Δ.Α. Ζακυθνού».

Σημειώνεται εδώ ότι όλη η παρουσίαση της μεθόδου ABC και η απόδοση των όρων στα ελληνικά έχει αντληθεί από εκπαιδευτικό βοήθημα για το μάθημα «Διατήρηση Φυσικών και Ψηφιακών Τεκμηρίων» του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διαχείριση πληροφοριών σε Βιβλιοθήκες, Αρχεία, Μουσεία» του Τμήματος Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συνστημάτων Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής.¹⁹

Στο πρώτο και κρίσιμο στάδιο εφαρμογής της μεθόδου καθορίζονται οι στόχοι και τα κριτήρια της έρευνας. Η διαδικασία αυτή είναι προκαταρκτική και αφορά στην αναζήτηση των πληροφοριών, που θα μας βοηθήσουν στη διεξαγωγή της έρευνας. Η εξασφάλιση της καλής συνεργασίας και της επικοινωνίας με τη διεύθυνση και τους εργαζόμενους κρίνεται απαραίτητη, καθώς προκρίνεται ως στόχος η αναζήτηση πληροφοριών και ο καθορισμός του αντικειμένου της έρευνας (συλλογή βιβλίων ή αρχείων, το κτήριο, ή το

18. A. R. Ramalhinho / M. F. Macedo, όπ.π.

19. Ζερβός, όπ.π.

σύνθετο πολιτιστικό αντικείμενο), αλλά και ο χρονικός ορίζοντας που προβλέπεται να έχει η εκτίμηση. Επίσης άλλο ζήτημα είναι ο ορισμός των κριτηρίων της αξιολόγησης των κινδύνων (οικονομικά, διαχειριστικά, νομικά).

Στη συνέχεια γίνεται προσπάθεια συγκέντρωσης και κατανόησης των πληροφοριών. Αναζητούμε σημαντικά έγγραφα για τον οργανισμό που πρόκειται να κάνουμε την εκτίμηση κινδύνου (καταστατικό λειτουργίας του, ΦΕΚ ίδρυσής του, έγγραφα σχετικά με την πολιτική του). Το συγκεκριμένο υλικό μας παρέχει χρήσιμες πληροφορίες για τη σημασία και την αξία που έχει το υλικό του οργανισμού για τον ίδιο, το κοινό στο οποίο απευθύνεται, την πολιτική διατήρησης του, τη χρήση της συλλογής του και τα πρότυπα που εφαρμόζει. Άλλα χρήσιμα έγγραφα που αφορούν τη λειτουργία του είναι το είδος του φορέα (ΝΠΙΔ, ΝΠΔΔ κ.ά.), το οργανόγραμμά του με το προσωπικό και τις θέσεις ευθύνης, τα οικονομικά στοιχεία (προϋπολογισμοί κ.ά.), τα σχέδια του κτηρίου και της τοποθεσίας, τα σχέδια έκτακτης ανάγκης, τα βιβλία συμβάντων, αρχεία καταγραφής κλιματικών συνθηκών εντός και εκτός του κτηρίου, λειτουργία κλιματιστικού συστήματος άλλες εκθέσεις αντιμετώπισης κινδύνων και αποτελέσματά τους.

Επόμενο βήμα αποτελεί η κατασκευή του διαγράμματος αξιών (βλ. πίνακα 7, κεφ. 4), πρόκειται για μια διαδικασία που προϋποθέτει τη συζήτηση με το προσωπικό, τους stakeholders και πιθανόν ειδικούς ώστε να καθοριστεί η σχετική αξία των μερών του πολιτιστικού αγαθού. Καθορίζεται με σαφήνεια το υλικό που πρόκειται να γίνει η εκτίμηση κινδύνου (συγκεκριμένες συλλογές, κτήριο) και γίνεται κατηγοριοποίηση ονομαστική ανά βασική ομάδα. Στη συνέχεια γίνεται κατηγοριοποίηση σε υποομάδα με υλικό παρόμοιας αξίας, συμπεριλαμβάνονται όλα τα αντικείμενα καταμετρώντας τα και ονομάζοντάς τα με σαφήνεια. Έπειτα καθορίζουμε τη σχετική αξία των διαφόρων ομάδων και υποομάδων σαν ποσοστό (%), και τελικά καταλήγουμε κάθε αντικείμενο μίας υποομάδας να αντιστοιχεί σε ένα ποσοστό της συνολικής αξίας του όλου. Μετά από συζήτηση με το προσωπικό και τους stakeholders υπάρχει πιθανότητα αναθεώρησης του πίνακα αν κριθεί απαραίτητο, στη φάση αυτή αξιοποιούμε ένα λογιστικό φύλλο για την αυτοματοποίηση των υπολογισμών.

Στο επόμενο στάδιο της εφαρμογής της μεθόδου, αφού έχει καθοριστεί το πλαίσιο, συγκεντρώνουμε τα εργαλεία που πρόκειται να αξιοποιηθούν για τον προσδιορισμό των κινδύνων. Οι τρεις παράγοντες γνώσης για τον προσδιορισμό των κινδύνων προκύπτουν από τα στατιστικά στοιχεία της

περιοχής, την εμπειρία και γνώση του ντόπιου πληθυσμού και του προσωπικού του οργανισμού και η επιστημονική και τεχνική γνώση.

Η βιβλιογραφία μας δίνει μια λίστα κινδύνων την οποία μπορούμε να αξιοποιήσουμε καθώς πολλές φορές οι κίνδυνοι δεν είναι ορατοί με μία ή περισσότερες επισκέψεις. Αξιοποιούνται δηλαδή, οι δέκα παράγοντες φθοράς σε συνδυασμό με τους τρεις τύπους εμφάνισης κινδύνου από τους οποίους προκύπτει το βασικό βοήθημα της έρευνας (βλ. πίνακα 1).

Σπάνια γεγονότα, συμβαίνουν λιγότερο συχνά από κάθε 100 χρόνια σε έναν οργανισμό, πλημμύρες, καταστρεπτικοί σεισμοί, μεγάλες πυρκαγιές, κλοπές, πόλεμοι, καταστροφή πολύτιμων αντικειμένων από επισκέπτες (ατυχήματα).

Συνήθη γεγονότα, συμβαίνουν πολλές φορές μέσα σε 100 χρόνια και αποτελούν μέρος της άμεσης εμπειρίας του προσωπικού του οργανισμού ή του τοπικού πληθυσμού. Παράδειγμα αποτελούν οι διαρροές νερού, οι καταστρεπτικοί σεισμοί (σε μερικά μέρη του κόσμου), οι μικρές πυρκαγιές, οι καταρρεύσεις υπερφορτωμένων επίπλων, τα ατυχήματα κατά τον χειρισμό, οι μικροκλοπές.

Σωρευτικές διεργασίες συμβαίνουν συνεχώς ή περιοδικά, και μπορούν να περιγραφούν με τον γενικό όρο «γήρανση», πολύ συχνά γεγονότα (συχνότερα από μια φορά τον χρόνο): κιτρίνισμα των εφημερίδων, ξεθώριασμα μερικών χρωμάτων, οξείδωση των μετάλλων, διάβρωση της πέτρας, φθορά από τριβή από το άγγιγμα των επισκεπτών.

Πίνακας 1

Δέκα παράγοντες φθοράς	Σπάνια γεγονότα	Συνήθη γεγονότα	Σωρευτικές διεργασίες
Φυσικές δυνάμεις			
Κλέφτες και βάνδαλοι			
Φωτιά			
Νερό			
Παράσιτα: έντομα, τρωκτικά			
Ρύποι			

Φως, ορατό, υπεριώδες και υπέρυθρο (Light, visible, UV and IR)			
Εσφαλμένη θερμοκρασία			
Εσφαλμένη σχετική υγρασία			
Αποδιοργάνωση			

Επίσης ελέγχουμε τα αντικείμενα με βάση τους παράγοντες της ευαισθησίας και της έκθεσης, δηλαδή όταν ένα αντικείμενο είναι εκτεθειμένο σε κίνδυνο και παράλληλα έχει ευαισθησία τότε επηρεάζεται η αξία του.

Βοήθεια στην παραπάνω διαδικασία μας δίνει η εφαρμογή των πέντε σταδίων ελέγχου: α) αποφυγή: προσπαθούμε να αποφύγουμε τους παράγοντες που απειλούν τη συλλογή, β) φραγή: τοποθετούμε έναν φραγμό ώστε τα ευαίσθητα αντικείμενα να μην εκτίθενται στον παράγοντα φθοράς, γ) ανίχνευση: εφαρμόζουμε μεθόδους ανίχνευσης των παραγόντων φθοράς, δ) ανταπόκριση: μερικοί παράγοντες φθοράς αντιμετωπίζεται μόνο με τη συνεχή λειτουργία συστημάτων που ελέγχουν παράγοντες όπως η θερμοκρασία ή η σχετική υγρασία, ε) αποκατάσταση – συντήρηση: όταν οι παραπάνω τέσσερις διαδικασίες αποτύχουν, απομένει η αποκατάσταση της ζημιάς και η συντήρηση των αντικειμένων που υπέστησαν φθορά.

Άλλο πλαίσιο που εξετάζουμε για τον προσδιορισμό των κινδύνων είναι τα έξι στρώματα που περιβάλλουν τα αντικείμενα, η γνώση αυτή θα αξιοποιηθεί και στο επόμενο στάδιο, της ανάλυσης των κινδύνων. Με αφετηρία την περιοχή, γίνεται προσπάθεια να καταλάβουμε και να αντιληφθούμε τον κίνδυνο, έπειτα εξετάζουμε την τοποθεσία π.χ. απορροή υδάτων, ορατότητα, φράκτες, ασφαλτόστρωση οδοστρώματος. Στη συνέχεια το ίδιο το κτήριο, το δομικό περίβλημα του πολιτιστικού αντικειμένου και πηγή πολλών κινδύνων (διαρροές από σωληνώσεις ύδρευσης, αποχέτευσης, κλιματισμού, πυρκαγιές από βραχυκυκλώματα) αλλά ταυτόχρονα περίβλημα προστασίας. Ακολούθως, η αίθουσα αποτελεί πηγή νέων κινδύνων (π.χ. γρήγορη γήρανση του υλικού λόγω λανθασμένων συνθηκών φύλαξης) αλλά και δυνατοτήτων ελέγχου (κλιματισμός). Μετά εξετάζουμε τα έπιπλα και τις εγκαταστάσεις, και τέλος τη συσκευασία και την υποστήριξη ως το εγύτερο στρώμα του πολιτιστικού αντικειμένου.

Στην προσπάθεια του προσδιορισμού των κινδύνων που απειλούν μια συλλογή ο ερευνητής οφείλει να δημιουργήσει ένα φωτογραφικό αρχείο

με τις παρατηρήσεις του επί της συλλογής. Η παρατήρηση πρέπει να γίνεται και από κοντά και από μακριά, καθώς οι προσαρμοσμένες αποστάσεις μπορούν να αποκαλύψουν διαφορετικά είδη κινδύνων. Η φωτογράφιση πρέπει να είναι συστηματική και συνολική. Το φωτογραφικό υλικό θα αξιοποιηθεί στην τελική έκθεση για την τεκμηρίωση των κινδύνων, για τη φωτογράφιση συνίσταται η χρήση ευρυγώνιου φακού καθώς επιτρέπει τη φωτογράφιση ενός χώρου από κοντά αλλά με μεγάλο πεδίο και είναι πολύ χρήσιμος για τη συνολική αποτύπωση ενός χώρου.

Αξιοποιούμε τη γνώση που αποκτήθηκε με τον έλεγχο των παραπάνω διαδικασιών και δημιουργούμε μία λίστα με πιθανούς κινδύνους, τους κατονομάζουμε, τους αναπτύσσουμε και προχωρούμε στη συγγραφή περιληπτικών προτάσεων περιγραφής κινδύνων με βάση τον πίνακα 1.

Σε αυτό το στάδιο της έρευνας προσπαθούμε να ποσοτικοποιήσουμε τους κινδύνους που απειλούν τη συλλογή που εξετάζουμε με βάση τρεις συνιστώσες κινδύνου, από τις οποίες έχει πάρει και το όνομά της η μέθοδος A,B,C.

Συγκεκριμένα το A εκφράζει τη συχνότητα του κινδύνου. Για τα μεμονωμένα γεγονότα (σπάνια και συνήθη) καθορίζεται η συχνότητα, ενώ για τα σωρευτικά γεγονότα μπορεί είτε να επιλεγθεί ένα χρονικό διάστημα στο οποίο ένα αντικείμενο φθάνει σε συγκεκριμένο στάδιο φθοράς, είτε να επιλεγθεί μία συγκεκριμένη στιγμή στο μέλλον.

Η συνιστώσα B εκφράζει την απώλεια της αξίας για κάθε αντικείμενο που επηρεάζεται. Αναλύουμε τη βλάβη που προκαλείται από ένα συγκεκριμένο γεγονός ή σωρευτική διεργασία και αναλύουμε την απώλεια της αξίας του B.

Η συνιστώσα C εκφράζει τα αντικείμενα που επηρεάζονται σε σχέση με το σύνολο της συλλογής, όπως αναπαριστώνται στο διάγραμμα αξιών. Το διάγραμμα αξιών δίνει την κλασματική αξία του κάθε αντικειμένου σε σχέση με ολόκληρο το (σύνθετο) αντικείμενο, οπότε κάθε ομάδα αντικειμένων που επηρεάζεται μπορεί να αντιστοιχηθεί με το πραγματικό ποσοστό αξίας του συνολικού (σύνθετου) αντικειμένου.

Σε κάθε συνιστώσα (A,B,C) δίνουμε μία τιμή και την προσθέτουμε για να υπολογίσουμε το μέγεθος του κινδύνου (MR) $[A + B + C = MR]$. Η ποσοτικοποίηση για κάθε συνιστώσα γίνεται σε πενταβάθμια κλίμακα από το 1 έως το 5 και η διαφορά κάθε μονάδας είναι λογαριθμική, δηλαδή πολλαπλάσιο ή υποδιείρεση του 10. Στη συνέχεια υπολογίζουμε τα άνω και

κάτω όρια των τιμών του MR, έτσι ώστε να υπολογιστούν τρεις βαθμίδες (πιθανή, ανώτερη, ελάχιστη).

Έπειτα συντάσσουμε μια μικρή έκθεση το «σενάριο κινδύνου» στο οποίο αναπτύσσουμε αναλυτικά την περιληπτική πρόταση του κινδύνου που έχει προηγηθεί στην πρώτη φάση της έρευνας. Εκεί περιγράφονται με σαφήνεια οι κίνδυνοι, τι βλάβες μπορούν να προκληθούν, ποιο τμήμα επί του συνόλου της συλλογής επηρεάζεται, την απώλεια της αξίας που προκαλείται. Η διαδικασία της συγγραφής του σεναρίου κινδύνου μπορεί στη συνέχεια να αναθεωρηθεί και βελτιωθεί αν υπάρχει αμφισβήτηση από τον ερευνητή ως προς τη συνέπεια και τη συνοχή των τριών συνιστωσών.

Τελευταία στάδιο της εκτίμησης κινδύνου (RA) είναι η αξιολόγησή του και η σύγκριση του κινδύνου με βάση το MR. Με τη χρήση ενός λογιστικού φύλλου δημιουργούμε ένα γράφημα με μπάρες (tornado graph, βλ. Ζερβός, 2019, διαφάνεια 139), με ετικέτες τα ονόματα των κινδύνων, και σε κάθε μπάρα παρουσιάζεται το σκορ A, B, C. Ο κίνδυνος με τη μεγαλύτερη μπάρα πρέπει να αντιμετωπιστεί πρώτος. Στη συνέχεια ομαδοποιούμε τους κινδύνους ανάλογα με τη σοβαρότητά τους βάσει του MR σε 5 ομάδες εύρους 1,5 μονάδων MR ξεκινώντας από το MR 15 έως το MR 5.5 (βλ. πίνακα 2).

Πίνακας 2

Μέγεθος Κινδύνου MR	Επιπτώσεις	Χρώμα
15 – 13½	Καταστροφική προτεραιότητα (Catastrophic Priority) Ολόκληρη ή το μεγαλύτερο μέρος της αξίας των αντικειμένων είναι πιθανόν να χαθεί μέσα στα επόμενα λίγα χρόνια. Πιθανή μόνο για αντικείμενα που τελευταία έχουν τοποθετηθεί σε μια ζώνη υψηλού κινδύνου, όπως σε μία πολύ άσχημα σχεδιασμένη εγκατάσταση σε λάθος σημείο, ή για αντικείμενα για τα οποία είναι γνωστό ότι θα αντιμετωπίσουν έναν γνωστό επικείμενο κίνδυνο, όπως εχθροπραξίες ή τυφώνες.	Κόκκινο

13 – 11½	Υψιστη προτεραιότητα (Extreme Priority) Σημαντική βλάβη σε ολόκληρο το σύνθετο αντικείμενο της πολιτιστικής κληρονομιάς ή ολική απώλεια ενός σημαντικού μέρους του είναι πιθανή μέσα σε μια δεκαετία ή συντομότερα. Τα σκορ αυτά συνήθως προκύπτουν από κινδύνους πυρκαγιάς και κλοπής ευρείας κλίμακας, ή από πολύ γρήγορη φθορά σε ένα νέο κακοσχεδιασμένο κτήριο από έντονο φωτισμό, υπεριώδη ακτινοβολία ή υγρασία.	Πορτοκαλί
11 – 9½	Υψηλή προτεραιότητα (High Priority) Σημαντική απώλεια αξίας για ένα μικρό μέρος του σύνθετου αντικειμένου της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι πιθανή εντός μιας δεκαετίας, ή σημαντική απώλεια του μεγαλύτερου μέρους των συλλογών είναι πιθανή εντός μιας εκατονταετίας. Τα σκορ αυτά είναι συχνά σε οργανισμούς όπου η διατήρηση του υλικού δεν ήταν ποτέ προτεραιότητα ή όπου μερικά πολύτιμα αντικείμενα είναι εκτεθειμένα σε εύκολη κλοπή.	Κίτρινο
9 – 7½	Μεσαία προτεραιότητα (Medium Priority) Αναμένεται μικρή βλάβη ή εκτιμάται μικρή πιθανότητα απώλειας εντός πολλών δεκαετιών, ή σημαντική απώλεια μεγάλου μέρους του σύνθετου πολιτιστικού αντικειμένου εντός χιλιετιών. Τα σκορ αυτά αφορούν τις συνεχείς βελτιώσεις που ακόμα και ευσυνείδητοι οργανισμοί πρέπει να εφαρμόσουν αφού αντιμετωπίσουν όλους τους σημαντικούς κινδύνους.	Πράσινο
7 – 5½	Αμελητέα προτεραιότητα (Negligible Priority) Αυτό το επίπεδο κινδύνου σημαίνει ότι αναμένεται ελάχιστη βλάβη σε ένα πολύ μικρό μέρος του σύνθετου πολιτιστικού αντικειμένου εντός των επόμενων αιώνων. Αν οι κίνδυνοι που αφορά έχουν θεωρηθεί υψηλής προτεραιότητας, μάλλον πρέπει να επανεκτιμηθεί η σχετική αξία των αντικειμένων που επηρεάζονται.	Μπλε

Στη συνέχεια γίνεται η αποτίμηση ευαισθησίας των προτεραιοτήτων που καθορίστηκαν σε σχέση με τις αλλαγές στο διάγραμμα αξιών. Στην ανάλυση ευαισθησίας, ελέγχονται οι συγκεκριμένες αποφάσεις που προκαλούν σημαντικές μεταβολές στην τελική κατάταξη των κινδύνων για μικρές μεταβολές στην εκτίμηση της αξίας. Αν υπάρχουν διαφορετικές

απόψεις από τον οργανισμό σχετικά με την κατανομή του διαγράμματος αξιών, μπορεί να επανυπολογιστεί το MR για τις διάφορες κατανομές του πίνακα αξιών και να κατασκευαστούν τα σχετικά tornado graphs. Στη συνέχεια συγκρίνουμε τα αποτελέσματα χρησιμοποιώντας ακραία διαγράμματα αξιών για να γίνει εμφανής ο ρόλος του διαγράμματος αξιών. Οι σημαντικότεροι κίνδυνοι είναι και οι λιγότερο ευαίσθητοι.

Ακολουθώς αποτιμάται και η αβεβαιότητα, οι περιορισμοί και οι ευκαιρίες, κατασκευάζουμε έναν πίνακα όπου εκτιμάται το υψηλό και χαμηλό MR σε συνάρτηση με την χαμηλή και υψηλή πιθανότητα έκφρασης του κινδύνου. Το μέγεθος του MR το ορίζουμε με μία συγκεκριμένη τιμή και διαχωρίζουμε τους κινδύνους σε δύο ισοπληθείς ομάδες με κριτήριο που θέτουμε εμείς, το αποτέλεσμα είναι η κατηγοριοποίηση τεσσάρων προτεινόμενων δράσεων (βλ. πίνακα 3).

Πίνακας 3

	Χαμηλή αβεβαιότητα	Υψηλή αβεβαιότητα
Υψηλό MR	Άμεση αντιμετώπιση	Άμεση αναθεώρηση
Χαμηλό MR	Καμία ενέργεια	Αναθεώρηση αργότερα

Σε αυτή τη φάση της έρευνας κάνουμε τη διαχείριση του κινδύνου (Risk Management), οι δυνατότητες είναι αρκετές και ο προσδιορισμός των επιλογών του φορέα για την αντιμετώπιση των κινδύνων αποτελεί το πρώτο στάδιο της αντιμετώπισης. Στη συνέχεια προσπαθούμε να ποσοτικοποιήσουμε το αποτέλεσμα των διαφόρων επιλογών που έχουν στόχο την ελάττωση του κινδύνου και να προτείνουμε τον σχεδιασμό ή την υλοποίηση επιλεγμένων δράσεων.

Στο παράδειγμα μας, δηλαδή τη βιβλιοθήκη «Δ.Α. Ζαχυθηνού» του ΕΙΕ θα περιοριστούμε στα τέσσερα στάδια της εφαρμογής της μεθόδου, δηλαδή στην εκτίμηση του κινδύνου και όχι στη διαχείρισή του.

Η εκτίμηση κινδύνου της συλλογής της βιβλιοθήκης «Δ.Α. Ζαχυθηνού» εφαρμόζοντας τη μέθοδο A,B,C έδωσε ενδιαφέροντα και αξιολογικά αποτελέσματα για τον οργανισμό. Τα οποία θα παρουσιαστούν σε αυτό το κεφάλαιο. Αρχικά, όπως υπαγορεύει και η μέθοδος, έγινε αναζήτηση χρήσιμων πληροφοριών –από τον φορέα και όχι μόνο– σχετικά με το ΦΕΚ ίδρυσης του φορέα, τον σκοπό του, τις λειτουργίες του, το προσωπικό και την ευθύνη της βιβλιοθήκης του «Δ.Α. Ζαχυθηνού», οποιουδήποτε επίσημου εγγρά-

φου θα βοηθούσε για να βγάλουμε συμπεράσματα ως προς τις προτεραιότητες του φορέα και τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι συλλογές του.

Το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (εφεξής ΕΙΕ) ιδρύεται στις 10 Οκτωβρίου 1958 με την επωνυμία «Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών» με βασιλικό διάταγμα της 9ης Οκτωβρίου 1958. Οι σκοποί του περιγράφονται ως εξής: «προς ενίσχυσιν των εν τη Χώρα επιστημονικών ερευνών και εξασφάλισιν συ τω χρόνω περισσοτέρων ευκαιριών δημιουργικής απασχολήσεως εις ικανούς Έλληνας επιστήμονας, ως και προς ενθάρρυνσιν των νεοτέρων Ελλήνων προς απόκτησιν αρτίας, επιστημονικής μορφώσεως και εμπειρίας επί συστηματικών και ανωτέρου επιπέδου επιστημονικών εργασιών». Το Ινστιτούτο (τότε Κέντρο) Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών ιδρύεται, λίγο αργότερα, με πράξη του Διοικητικού Συμβουλίου του Εθνικού (τότε Βασιλικού) Ιδρύματος Ερευνών κατά την 10^η Συνεδρία του στις 11 Μαΐου 1960 και άρχισε να λειτουργεί από την 1η Δεκεμβρίου 1860. Το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών στεγάστηκε αρχικά σε νοικιασμένο από το Ίδρυμα διαμέρισμα στη λεωφόρο Βασιλίσσης Σοφίας 4, και, από το 1967, μεταστεγάστηκε στον πέμπτο όροφο του νέου κτηρίου του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών στη λεωφόρο Βασιλέως Κωνσταντίνου 48, όπου και λειτουργεί έως σήμερα. Η βιβλιοθήκη δημιουργήθηκε, παράλληλα με το Ινστιτούτο το 1960, ως παράρτημά του με την πρόθεση να καλύψει ειδικές ανάγκες του. Κρίθηκε από την αρχή σκόπιμο να προσανατολιστεί κυρίως σε έντυπα που βοηθούσαν τις συγκριτικές διερευνήσεις, την ευρωπαϊκή γραμματεία και τις σύγχρονες ιστορικές προσπελάσεις του υλικού. Δημιουργήθηκε κατ' αυτόν τον τρόπο μια ειδικευμένη βιβλιοθήκη, συμπληρωματική στις ήδη υπάρχουσες της Αθήνας και όχι παράλληλη, που θα εξυπηρετούσε με την ευρύτατη σημασία του όρου τη «συγκριτική φιλολογία». Έγινε προσπάθεια να αποκτήσει έργα με άμεση σχέση με τον ιταλικό 17ο και τον γαλλικό 18ο αιώνα. Ειδική έρευνα έγινε επίσης για την πρόσκτηση ελληνικών εντύπων –κυρίως φυλλαδίων– που δεν είναι προσιτά στις αθηναϊκές βιβλιοθήκες. Σήμερα η βιβλιοθήκη του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών αποτελείται από δύο τμήματα, τη βιβλιοθήκη του Τομέα (πρώην Ινστιτούτο) Νεοελληνικών Ερευνών και του Τομέα (πρώην Ινστιτούτο) Βυζαντινών Ερευνών η οποία φέρει το όνομα «Δ. Α. Ζακυθηνός», καθώς και τη Βιβλιοθήκη του Τομέα (πρώην Ινστιτούτο) Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας.

Καθώς το ΕΙΕ, αποτελεί καθαυτό ένα σύνθετο πολιτιστικό αντικείμενο, επιλέχθηκε εξ αρχής η εκτίμηση κινδύνου να επικεντρωθεί στη συλλογή της βιβλιοθήκης «Δ.Α. Ζακυθηνού» που σήμερα στεγάζεται στον πέμπτο όροφο

του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, και να πραγματοποιηθεί η εκτίμηση κινδύνου για τη συλλογή σε ένα εύρος 30 ετών. Η συλλογή της βιβλιοθήκης «Δ.Α. Ζακυθνής», σήμερα, διαθέτει 36.016 τίτλους βιβλίων και φυλλαδίων και 1.100 τίτλους περιοδικών, 500 τίτλους από σπάνια βιβλία. Ο φορέας χαρακτηρίζει ως σπάνια βιβλία κάποιες εκδόσεις του 16ου αιώνα, άλλες ιδιωτικές πολύτιμες ή μοναδικές εκδόσεις (λευκώματα κλπ.). Στη συλλογή της υπάρχει χαρτοθήκη από 245 χάρτες που αγοράστηκαν κατά καιρούς από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών και από τους οποίους 43 προήλθαν από δωρεά του Αρχείου Α. Α. Πάλλη, και 72 από δωρεά του Θεοδώρου Γεωργιλαδάκη με συλλογή χαρτών της Κρήτης (σειρά Monumenta Cartographica Cretae των εκδόσεων Memor της Μοδένας). Στην κατοχή της βιβλιοθήκης υπάρχουν 10 αρχεία (Αρχείο Ανδρέου Λουριώτη: 1809-1835, Αρχείο Ιάκωβου Ρώτα: 1833-1843, Αρχείο Γερούση: 1822 κ.ε., Αρχείο Α. Α. Πάλλη: 1912-1964, Αρχείο Κ. Σχινά – Π. Αργυροπούλου: 1823-1880, Αρχείο Καραθεοδωρή: 1816-1906, Αρχείο Χρηστάκη Ζωγράφου: 1888-1924, Αρχείο Μαράτου: 1759-1868, Αρχείο Στεφανίδη: 19ος αιώνας, Αρχείο Καρατάτογλου: 19ος-20ός αιώνας). Επίσης υπάρχει μικροταινιοθήκη με συλλογή μικροταινιών που συγκροτήθηκε για να βοηθήσει τους συνεργάτες στην ερευνητική και απογραφική τους εργασία. Περιλαμβάνει μικροταινίες που προέκυψαν από ερευνητικές αποστολές του Ινστιτούτου σε βιβλιοθήκες και αρχεία του εσωτερικού καθώς και σε επιστημονικά ταξίδια σε αντίστοιχα πνευματικά ιδρύματα του εξωτερικού (βλ. *Τετράδια Εργασίας*, 1, 1982). Η δελτιοθήκη της συλλογής περιλαμβάνει α) τον πλήρη κατάλογο των ελληνικών εντύπων από την πρώτη εμφάνιση της τυπογραφίας μέχρι το 1863, β) τον κατάλογο των καταλόγων των ελληνικών βιβλιοθηκών, όσοι έχουν δημοσιευτεί ή είναι γνωστοί από χειρόγραφες καταγραφές, γ) σώμα φωτογραφιών ελληνικών προσωποποιήτων του 19ου αιώνα δ) αναλυτικό ευρετήριο της μικροταινιοθήκης ε) αλφαβητικό ευρετήριο κυρίων ονομάτων των προεπαναστατικών περιοδικών: Ελληνικός Τηλέγραφος και Φιλολογικός Τηλέγραφος, Ερμής ο Λόγιος, Μέλισσα, Αθηνά, Μουσείο, Καλλιόπη. Τέλος, ο μηχανογραφημένος κατάλογος ο οποίος δίνει πρόσβαση μέσω του διαδικτύου στον α) θεματικό και β) χρονολογικό κατάλογο των εντύπων της συλλογής, ο οποίος δημιουργήθηκε σε πρόγραμμα ABEKT 5.5 (Σύστημα Αυτοματισμού Βιβλιοθηκών).

Το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών στο οργανόγραμμά του έχει Τμήμα Υποστήριξης και Προώθησης Έρευνας στο οποίο επικεφαλής είναι η Σοφία

Σαρογλίδου (βιβλιοθηκονόμος) και έχει υπό την ευθύνη της –μεταξύ άλλων– και τη βιβλιοθήκη «Δ.Α. Ζακυθηνός» στην οποία εργάζονται οι βιβλιοθηκονόμοι Ελένη Μολφέση και Ρηγίνα Τσιφή.

Οι ιθύνοντες και οι «stakeholders» της βιβλιοθήκης μας παρείχαν αρκετό υλικό και πληροφορίες σχετικά με την ιστορία, την ίδρυση και τη χρήση της βιβλιοθήκης ώστε να συγκεντρώσουμε τη γνώση που αφορά την ίδια τη συλλογή αλλά και τους κινδύνους που την απειλούν.

Το ΕΙΕ επίσης διαθέτει Επιτροπή Υγιεινής και Ασφάλειας Εργασίας (ΕΥΑΕ) η οποία σύμφωνα με τον νόμο 1568/1985, είναι συμβουλευτικό όργανο και οι αρμοδιότητες της περιγράφονται αναλυτικά (βλ. <http://www.eie.gr/technikos-asfaleias/epitropi-ygiinisafalias-gr.html>). Επιπλέον πληροφορίες λάβαμε από τον τεχνικό ασφαλείας του κτηρίου του ΕΙΕ Νάσο Σωτηρίου αλλά και από τον αναπληρωτή του Τμήματος Τεχνικών Υπηρεσιών και Διοικητικής Μέριμνας Παναγιώτη Θανόπουλο. Ο πολιτικός μηχανικός του κτηρίου Γιώργος Καμίτσος, μας πληροφόρησε σχετικά με τις προδιαγραφές αντισεισμικότητας του κτηρίου η οποία διασταυρώθηκε και από τα αποτελέσματα των προηγούμενων σεισμών που συνέβησαν στην Αττική και δεν προκάλεσαν φθορές στο κτήριο ή τις συλλογές του. Οι παραπάνω μας έδωσαν κάτοψη του πέμπτου ορόφου του κτηρίου και μας παρείχαν πληροφορίες για τη συντήρηση του κτηρίου.

Έπειτα από τη συγκέντρωση των απαραίτητων πληροφοριών που προέκυψαν από τη συζήτηση με τους ιθύνοντες του φορέα, αλλά και τη συλλογή άλλων υλικών όπως η έκθεση για την κτιριακή κατάσταση του ΕΙΕ, το ΦΕΚ ίδρυσης του ΕΙΕ, η έκθεση 20ετίας από την ίδρυση του, καθώς και ο τόμος από τα 50 χρόνια ίδρυσής του έγινε προσπάθεια να εκφράσουμε τη σχετική αξία των ομάδων της συλλογής της βιβλιοθήκης «Δ.Α. Ζακυθηνός» σύμφωνα με τους σκοπούς του φορέα.

Στη συνέχεια φτιάξαμε μια ομάδα εργασίας και καλέσαμε σε συνάντηση την προϊστάμενη της βιβλιοθήκης, τις βιβλιοθηκονόμους και τη διευθύντρια του Ινστιτούτου με τις οποίες συζητήσαμε αναλυτικά για να καταλήξουμε στον προσδιορισμό της αξίας των αντικειμένων της συλλογής. Συγκεκριμένα καθώς πρόκειται για μια βιβλιοθήκη που δεν είναι ανοιχτή στο κοινό αλλά απευθύνεται στους ερευνητές του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών και περιορισμένους επισκέπτες, η αξία της συλλογής έγκειται στο ότι παρέχει τεκμηριωτικό υλικό εξειδικευμένο για τις ιστορικές σπουδές, συνεπώς οι αξίες που θέσαμε για τον προσδιορισμό της συλλογής

ήταν α. η ιστορική β. η επιστημονική και γ. η καλλιτεχνική, και τους αποδώσαμε έναν συντελεστή βαρύτητας (βλ. πίνακας 4) με βάση τη συγκεκριμένη κλίμακα της μεθόδου (βλ. πίνακας 5).

Έπειτα, κατηγοριοποιήσαμε τη συλλογή σε επτά ομάδες (α. βιβλία-φυλλάδια, β. βιβλία σπάνια, γ. αρχεία, δ. χάρτες, ε. φιλμ, στ. ψηφιακός κατάλογος-δελτιοθήκη, ζ. περιοδικά) με υλικό παρόμοιας αξίας και καταμετρήσαμε το πλήθος των αντικειμένων κάθε ομάδας.

Πίνακας 4

Οι επιμέρους αξίες που συνεισφέρουν στην συνολική αξία της συλλογής, οι ορισμοί τους και οι σχετικές τους βαρύτητες		
Επιμέρους αξίες	Ορισμός της αξίας	Συντελεστής βαρύτητας
Ιστορική	Η συλλογή σχετίζεται και συνεισφέρει με ένα θεμελιώδη τρόπο στην κατανόηση και εκτίμηση της ιστορίας μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου και περιοχής	15
Επιστημονική	Η συλλογή φέρει πληροφορίες ή δεδομένα τα οποία μπορούν να συνεισφέρουν στην επιστημονική έρευνα και τις ακαδημαϊκές μελέτες	5
Καλλιτεχνική	Η συλλογή έχει καλλιτεχνική ή σχεδιαστική ποιότητα, περιέχει αντιπροσωπευτικά αντικείμενα αναγνωρισμένων καλλιτεχνών, καλλιτεχνικών στυλ ή σχεδιαστικών και καλλιτεχνικών κινημάτων	1

Πίνακας 5

Η κλίμακα που αποδίδει το βαθμό που η κάθε αξία ενυπάρχει σε κάθε αντικείμενο	
0	Τα αντικείμενα δεν έχουν τη συγκεκριμένη αξία
1	Η συμμετοχή της αξίας στα αντικείμενα είναι πολύ μικρή
3	Η συμμετοχή της αξίας στα αντικείμενα είναι μικρή (3 φορές μεγαλύτερη από αυτή που παίρνει 1 πόντο)
9	Η συμμετοχή της αξίας στα αντικείμενα είναι μέτρια (9 φορές μεγαλύτερη από αυτή που παίρνει 1 πόντο)
27	Η συμμετοχή της αξίας στα αντικείμενα είναι μεγάλη (27 φορές μεγαλύτερη από αυτή που παίρνει 1 πόντο)
81	Η συμμετοχή της αξίας στα αντικείμενα είναι πολύ μεγάλη (81 φορές μεγαλύτερη από αυτή που παίρνει 1 πόντο)
243	Η συμμετοχή της αξίας στα αντικείμενα είναι εξαιρετική (243 φορές μεγαλύτερη από αυτή που παίρνει 1 πόντο).

Η ομάδα εργασίας επεξεργάστηκε τα παραπάνω και κατέληξε στη σχετική αξία της κάθε ομάδας της συλλογής (βλ. πίνακας 6 και διάγραμμα 1).

Πίνακας 6

Σχετική αξία κάθε ομάδας αντικειμένων της συλλογής					
Ομάδα	Πόντοι ιστορικής αξίας	Πόντοι επιστημονικής αξίας	Πόντοι καλλιτεχνικής αξίας	Σύνολο πόντων	Σχετική αξία της ομάδας ως % ποσοστό της αξίας ολόκληρης της συλλογής
Βιβλία - φυλλάδια	243X15	243X5	1X1	4861	4861/27226=17,85%
Βιβλία σπάνια	243X15	243X5	9X1	4869	4869/27226=17,88%
Αρχεία	243X15	243X5	0X1	4860	4860/27226=17,85%
Χάρτες	243X15	243X5	81X1	4941	4941/27226=18,14%
Φιλμ	81X15	243X5	0X1	2430	2430/27226=8,92%
Ψηφιακός κατάλογος - Δελτιοθήκη	0X15	81X5	0X1	405	405/27226=1,48%
Περιοδικά	243X15	243X5	0X1	4860	4860/27226= 17,85%
				27226	100%

Πίνακας 7

Σχετική αξία κάθε αντικειμένου της συλλογής			
Ομάδα αντικειμένων της συλλογής	Σχετική αξία της ομάδας	Αριθμός αντικειμένων στην ομάδα	Αξία του κάθε αντικειμένου ως ποσοστό της αξίας ολόκληρης της συλλογής
Αρχεία	21,72%	10	21,72%/10=2,17%
Βιβλία σπάνια	17,88%	500	17,88%/500=0,03%
Χάρτες	17,85%	245	17,85%/245=0,07%
Βιβλία - φυλλάδια	17,85%	36.016	17,85%/36016=0,0004%
Περιοδικά	17,85%	1100	17,85%/1100=0,016%
Μικροταινίες	8,92%	1500	8,92%/1500=0,005%
Ψηφιακός Κατάλογος – Δελτιοθήκη	1,48%	2	1,48%/2=0,74%

Αφού υπολογίσαμε τη σχετική αξία κάθε ομάδας σε ποσοστό, φτιάξαμε ένα διάγραμμα αξιών (βλ. πίνακα 7) υπολογίζοντας τη σχετική αξία κάθε αντικειμένου ανά ομάδα της συλλογής.

Στη συνέχεια, αξιοποιώντας ως εργαλεία τους δέκα παράγοντες φθοράς των αντικειμένων, τα πέντε στάδια ελέγχου και τα έξι στρώματα που περιβάλλουν τα αντικείμενα, καθώς και το φωτογραφικό υλικό που προέκυψε από την αυτοψία του χώρου, δημιουργήθηκε μία λίστα πιθανών κινδύνων· έπειτα συγκροτήσαμε περιληπτικές προτάσεις περιγραφής τους (βλ. πιο πάνω πίνακα 1 και).

Αφού προσδιορίσαμε τους κινδύνους που απειλούν τη συλλογή, προχωρήσαμε στην ανάλυσή τους με βάση το A το B και το C. Για κάθε κίνδυνο/αίτιο φθοράς δημιουργήσαμε μία φόρμα η οποία συγκέντρωνε το σκορ των ABC και κατέληγε στο άθροισμά τους δηλαδή το μέγεθος του κινδύνου MR.

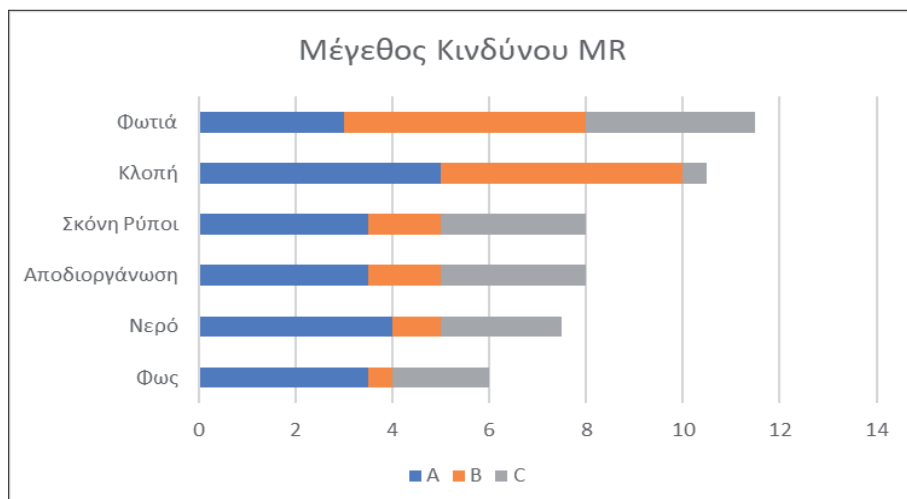
Το επόμενο στάδιο της εφαρμογής της μεθόδου είναι η σύγκριση και αξιολόγηση των κινδύνων μεταξύ τους με βάση το MR, από τη διαδικασία προκύπτει ο παρακάτω πίνακας 8, ο οποίος κατασκευάστηκε σύμφωνα με το πρότυπο του πίνακα 2 (βλ. πιο πάνω).

Πίνακας 8

Κίνδυνος	A	B	C	MR
Φωτιά	3	5	3,5	11,5
«Κλοπή»	5	5	0,5	10,5
Αποδιοργάνωση	3,5	1,5	3	8
Σκόνη - Ρύποι	3,5	1,5	3	8
Νερό	4	1	2,5	7,5
Φως	3,5	0,5	2	6

Στη συνέχεια κατασκευάζουμε το tornado graph (διάγραμμα 2) με ταξινόμηση των κινδύνων με βάση το μεγαλύτερο MR.

Διάγραμμα 2

Οι κίνδυνοι έχουν ταξινομηθεί με βάση το μεγαλύτερο MR, και αυτοί που πρέπει να αντιμετωπιστούν πρώτοι βρίσκονται στην κορυφή του διαγράμματος. Στη συνέχεια διαιρούμε τους κινδύνους σε δύο ομάδες με κριτήριο το MR 8 και όπως στον πίνακα 3 (βλ. πιο πάνω) εξετάζουμε την αβεβαιότητα σε συνάρτηση με το MR και σχηματίζουμε τις προτεινόμενες δράσεις.

Η μέθοδος ABC, όπως ειπώθηκε παραπάνω στο κεφάλαιο 4, αποτελεί μία προσέγγιση εκτίμησης κινδύνου, η οποία εκτιμά όλους τους κινδύνους

που είναι δυνατόν να παρουσιαστούν και να απειλήσουν μια συλλογή ενός πολιτιστικού οργανισμού, υπολογίζοντας το μέγεθός τους από το άθροισμα των τριών συνιστωσών Α,Β,С. Στην προσπάθεια εφαρμογής της, όμως, στο παράδειγμα της βιβλιοθήκης «Δ.Α. Ζαχυθηνός» αυτό που ήταν ιδιαίτερα δύσκολο να υπολογιστεί ήταν ο δείκτης В, δηλαδή η απώλεια αξίας για κάθε ένα αντικείμενο της συλλογής που επηρεάζεται από κάποιον κίνδυνο. Η βιβλιογραφία ενώ δίνει με λεπτομέρειες τα βήματα εφαρμογής της μεθόδου, στο παραπάνω στάδιο δεν είναι ιδιαιτέρως αναλυτική.

Καθώς λοιπόν καταρτίστηκαν οι έξι φόρμες ανάλυσης του κινδύνου, υπολογίστηκε το Α [=συχνότητα εμφάνισης γεγονότος ή διαδικασίας], για γεγονότα (σπάνια ή συνήθη) ως το αντίστροφο του μέσου χρόνου μεταξύ δύο γεγονότων, και για σωρευτικές διεργασίες, το αντίστροφο του χρόνου που απαιτείται για να συμβεί η καθορισμένη απώλεια, και τα δύο αυτά μετά από μετατροπή τους στην πενταβάθμια λογαριθμική κλίμακα 1-5 σύμφωνα με τη μέθοδο.²⁰ Τα σκορ υπολογίστηκαν ύστερα από συζήτηση με τους ιθύνοντες της συλλογής και με βάση την πείρα τους από ατυχήματα ή άλλους κινδύνους που απείλησαν τη συλλογή κατά το παρελθόν. Η συνιστώσα В, δηλαδή η απώλεια της αξίας για κάθε ένα αντικείμενο που επηρεάζεται, υπολογίστηκε με βάση την αξία που χάνεται για κάθε αντικείμενο όπως ορίστηκε αρχικά με τους ιθύνοντες.

Η εκτίμηση κινδύνου στη Βιβλιοθήκη «Δ.Α. Ζαχυθηνός» υπήρξε μια απαιτητική αλλά και παραγωγική διαδικασία. Η ολοκλήρωση της έρευνας δίνει νέες δυνατότητες αξιοποίησης από τον φορέα, ο οποίος μπορεί να την προεκτείνει και να διαχειριστεί τους κινδύνους που επισημάνθηκαν από την εργασία.

Η εκτίμηση και η διαχείριση των κινδύνων είναι κρίσιμης και ζωτικής σημασίας για όλους τους πολιτιστικούς φορείς της χώρας που θέλουν να διαφυλάξουν το πολύτιμο ή μη υλικό τους. Τα οφέλη από τη διαδικασία είναι η καλύτερη διαχείριση και η πιο επικερδής αξιοποίηση των οικονομικών και άλλων πόρων των φορέων, η επιμήκυνση του χρόνου ζωής της συλλογής και συνεπώς η διασφάλισή της.

20. Ζερβός, ό.π., διαφάνειες 80-81.

ΦΙΛΙΠΠΑ ΧΟΡΟΖΗ

Ψηφιακές εκδόσεις ανοικτής πρόσβασης στην ιστορική έρευνα.
Τα ηλεκτρονικά περιοδικά του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών.

Η ψηφιακή επανάσταση ξεκίνησε δειλά τον 20ό αιώνα αλλά εξελίσσεται ραγδαία σήμερα στην έναρξη της τρίτης δεκαετίας του 21ου αιώνα όπου γίνεται πλέον απόλυτα κατανοητή η παρουσία των ψηφιακών μέσων σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ζωής. Η σταδιακή αλλά καθοριστική μετατροπή της μετάδοσης της πληροφορίας μέσα από τα ψηφιακά μέσα οδήγησε στη δημιουργία βασικών αρχών διαχείρισης του ψηφιακού περιεχομένου αξιοποιώντας τεχνικές και πολιτικές διαχείρισης που προϋπήρχαν και ήταν αποτελεσματικές ενώ παράλληλα δημιουργήθηκαν νέες απαιτήσεις και νέες προκλήσεις στην παραγωγή έρευνας στο πλαίσιο του ψηφιακού περιβάλλοντος. Οι ερευνητές σήμερα είναι πλέον εξοικειωμένοι με τη ψηφιακή τεχνολογία, την αξιοποιούν στην καθημερινότητά τους για μια σειρά από λειτουργίες έρευνας, επικοινωνίας και πληροφόρησης, ενώ η συγγραφική διαδικασία σταδιακά προσανατολίζεται σε διαδικασίες που απαιτούσαν φυσική παρουσία του ατόμου και διακίνηση εντύπου και χαρτιού, με τη χρήση ψηφιακών υπηρεσιών και εγγράφων.

Οι κατεξοχήν τόποι έρευνας, οι βιβλιοθήκες και τα αρχεία αξιοποιούν την ψηφιακή τεχνολογία τόσο για την παροχή πληροφοριακών υπηρεσιών όσο και για τη μετατροπή ή αναπαραγωγή των τεκμηρίων που έχουν στην κατοχή τους σε ψηφιακή μορφή αλλά και για την απευθείας απόκτηση ή εξασφάλιση πρόσβασης σε ψηφιακά τεκμήρια (digital objects)¹. Οι διαδικασίες αυτές μαρτυρούν το μεταβατικό στάδιο στο οποίο βρισκόμαστε από το έντυπο ή με φυσική υπόσταση υλικό, προς το άυλο ψηφιακό.

1. Δάφνη Κυριάκη-Μάνεση / Αλέξανδρος Κουλούρης, *Διαχείριση ψηφιακού περιεχομένου*, Αθήνα, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 2015, σ. 2.

Οι οργανισμοί αυτοί παρέχουν υπηρεσίες στο κοινό τους τόσο με φυσική παρουσία όσο και από απόσταση μέσω ψηφιακών τεχνολογιών επικοινωνίας. Συχνά το αποτέλεσμα είναι το ίδιο, αλλά η εμβέλεια τους είναι πλέον απεριόριστη και επομένως η διάχυση του υλικού των οργανισμών αυτών ξεπερνά τα στενά γεωγραφικά τους όρια.

Την ίδια ακριβώς διαδρομή ακολουθούν οι ψηφιακές εκδόσεις. Η συζήτηση σχετικά με την άνθιση των ψηφιακών εκδόσεων, την αναγκαιότητα της ύπαρξης τους επικουρικά με τις έντυπες εκδόσεις που μακροπρόθεσμα μπορεί να οδηγήσει στον αφανισμό του εντύπου μετρά ήδη αρκετές δεκαετίες. Σε πολλές περιπτώσεις οι ψηφιακές εκδόσεις αντιμετωπίζονται ως στάδιο παρασκευής έντυπων εκδόσεων, ολοένα όμως οι ψηφιακές εκδόσεις αυξάνονται δημιουργώντας μια νέα παραγωγική διαδικασία. Χαρακτηριστικό γνώρισμα των ψηφιακών εκδόσεων αποτελεί η άμεση πρόσβαση από τον αναγνώστη και σε πολλές περιπτώσεις η δωρεάν διάθεση. Το δρομολόγιο των ψηφιακών εκδόσεων ακολουθούν και τα επιστημονικά περιοδικά, σε πολλές περιπτώσεις με ταχύτερους ρυθμούς, καθώς τα άμεσα αποτελέσματα της εξέλιξης της έρευνας δημοσιεύονται πρωτίστως στα περιοδικά. Τα ιστορικά περιοδικά αποτελούν τους σημαντικότερους αποδέκτες της επιστημονικής έρευνας καθώς αποτυπώνουν την εξέλιξη των μελετών του παρελθόντος και ανοίγουν ένα δίαυλο επικοινωνίας μεταξύ νεότερων και έμπειρων μελετητών. Η μετάβαση στην ψηφιακή εποχή επηρέασε τη βιωσιμότητα του περιοδικού τύπου δοκιμάζοντας τις αντοχές και το βαθμό προσαρμοστικότητάς του. Πολλά περιοδικά αναγκάστηκαν να αναστείλουν την έκδοσή τους λόγω της συνεχιζόμενης μείωσης της κυκλοφορίας τους, ενώ άλλα, ανταποκρινόμενα στις απαιτήσεις των καιρών, δημιούργησαν υβριδικές ψηφιακές εκδόσεις παράλληλα με την έντυπή μορφή τους, είτε προχώρησαν σε αποκλειστικά ψηφιακή έκδοση.

Κάθε προσπάθεια της ιστορικής έρευνας να αποτυπώσει και να παρουσιάσει με ευρεία διάχυση τα αποτελέσματά της εντάσσεται στο πλαίσιο της επιστημονικής επικοινωνίας. Ως επιστημονική επικοινωνία ορίζεται η συγγραφή, η έκδοση, η διάδοση, η μελέτη της πληροφορίας που παράγεται στο πλαίσιο της διδασκαλίας, της μάθησης και της έρευνας σε οποιαδήποτε μορφή συμπεριλαμβανομένων των εργαλείων και των συστημάτων που είναι απαραίτητα ώστε να είναι δυνατή η πρόσβαση και η αποθήκευση της πληροφορίας χωρίς χρονικούς και τοπικούς περιορισμούς.² Με την αύξη-

2. Δημήτριος Κουής, *Βασικές Αρχές και Τεχνολογίες στην Επιστήμη της Πληροφορικής*, Αθήνα, Σύλλογος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 2015, σ. 2.

ση των ηλεκτρονικών εκδόσεων και την ανάγκη επέκτασης της επιστημονικής επικοινωνίας το αίτημα για ανοικτή πρόσβαση γίνεται ολοένα και πιο ισχυρό. Το διεθνές περιβάλλον και οι εκδοτικοί οίκοι παγκόσμιας εμβέλειας διαμορφώνουν ένα νέο σύστημα εκδόσεων και διάχυσης των ερευνητικών αποτελεσμάτων, με βασικούς άξονες την ταχύτητα της έκδοσης αλλά και την οικονομική ή ελεύθερη διακίνηση.

Η συμβολή των ηλεκτρονικών περιοδικών στην επιστημονική επικοινωνία είναι αδιαμφισβήτητη καθώς αποτελούν ένα από τα βασικά εργαλεία μέσα από τα οποία πραγματώνεται η επιστημονική συζήτηση. Οι επιστήμονες επιδιώκουν να δημοσιεύουν τα αποτελέσματα της ερευνητικής τους δραστηριότητας για μια σειρά από λόγους όπως: η προώθηση της επιστήμης, η προσωπική επαγγελματική εξέλιξη / προσωπική καταξίωση και αναγνωρισιμότητα, η βελτίωση της αξιολόγησής τους, η κατοχύρωση των πνευματικών δικαιωμάτων. Και φυσικά η ανατροφοδότηση με σχόλια και παρατηρήσεις από την επιστημονική κοινότητα.

Οι σύγχρονες απαιτήσεις της επιστημονικής έρευνας και η ταχύτητα που η γνώση προωθείται είναι δύο συνθήκες που έχουν επηρεάσει και τις ανθρωπιστικές επιστήμες και ειδικότερα την ιστορία. Τα οικονομικά προβλήματα των εκδοτικών οίκων συνδράμουν στην καθυστέρηση της δημοσίευσης έντυπων μελετών και ερευνών, με αποτέλεσμα να μην αναδεικνύεται η παραγόμενη ακαδημαϊκή και επιστημονική έρευνα, γεγονός που έχει ως επίπτωση την απομάκρυνση της ελληνικής ακαδημαϊκής κοινότητας από τις διεθνείς συζητήσεις. Επιπλέον, οι ανθρωπιστικές επιστήμες έχουν ιδιαίτερότητα στην έρευνα, την εκδοτική τους δραστηριότητα και τη διάχυση των αποτελεσμάτων τους συγκριτικά με τις θετικές επιστήμες, γεγονός που επηρεάζει τη μετάβαση σε ένα ψηφιακό περιβάλλον.

Τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα πραγματοποιούνται προσπάθειες ενίσχυσης των περιοδικών ψηφιακών εκδόσεων ανοικτής πρόσβασης έπειτα από χρηματοδοτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πανεπιστημίων και ερευνητικών κέντρων αλλά και ιδιωτικές πρωτοβουλίες.

Το 2008, το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ) δημιούργησε το δικτυακό τόπο <http://www.openaccess.gr> με σκοπό την προώθηση της ανοικτής πρόσβασης και την ευαισθητοποίηση της ελληνικής ακαδημαϊκής και ερευνητικής κοινότητας.³ Παράλληλα το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΕΙΕ),

3. Στη συνέχεια δημιουργήθηκε η ψηφιακή πλατφόρμα υποστήριξης επιστημονικών περιοδικών <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/>.

ειδικότερα το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών (ΙΙΕ), προωθεί τη νέα ψηφιακή πραγματικότητα με την ψηφιοποίηση του επιστημονικού του αποθέματος ήδη από το 2004, όπου σε συνεργασία με το ΕΚΤ στο πλαίσιο του έργου «Πανδέκτης» ψηφιοποίησε και διάθεσε με ελεύθερη πρόσβαση πρωτογενείς ιστορικές πηγές. Στο ίδιο ακριβώς πλαίσιο τα περιοδικά του Ινστιτούτου, που έως το 2007 εκδίδονταν αποκλειστικά σε έντυπη μορφή, εντάχθηκαν στο πρόγραμμα ηλεκτρονικών εκδόσεων ανοικτής πρόσβασης του ΕΚΤ με παράλληλη ψηφιοποίηση των προηγούμενων τευχών τους.

Η ανάπτυξη των ηλεκτρονικών περιοδικών έγινε στο πλαίσιο του έργου «Εθνικό Πληροφορικό Σύστημα Έρευνας & Τεχνολογίας-Αποθετήρια και Ηλεκτρονικά Περιοδικά Ανοικτής Πρόσβασης» με χρηματοδότηση του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Κοινωνία της Πληροφορίας». Κεντρικός στόχος του έργου ήταν η υιοθέτηση της πολιτικής της ανοικτής πρόσβασης μέσω της υλοποίησης των υποδομών των αποθετηρίων και των ηλεκτρονικών περιοδικών. Το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, ανάδοχος του έργου, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών⁴ σχεδίασε και υλοποίησε την ανάπτυξη τριών ηλεκτρονικών περιοδικών ανοικτής πρόσβασης.⁵

Το 2008 ξεκίνησε η ηλεκτρονική έκδοση των τριών επιστημονικών περιοδικών ανοικτής πρόσβασης του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών. Πρόκειται για τα περιοδικά: *Βυζαντινά Σύμμεικτα*,⁶ *Τεκμήρια*,⁷ και *The Historical Review / La Revue Historique*.⁸

Τα *Βυζαντινά Σύμμεικτα* άρχισαν να εκδίδονται από το Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών (ΙΒΕ) του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (ΕΙΕ) το 1966 με τον τίτλο *Σύμμεικτα* και απαριθμούσαν ήδη 17 έντυπους τόμους έως το

4. Πρέπει να επισημανθεί πως κατά τη διάρκεια υλοποίησης του έργου δεν είχε δημιουργηθεί ακόμη το ενιαίο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών το οποίο προέκυψε το 2012, ως μετεξέλιξη των τριών ανθρωπιστικών ινστιτούτων του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (ΚΕΡΑ, ΙΒΕ και ΙΝΕ) που ήταν ανάμεσα στους παλαιότερους ελληνικούς ερευνητικούς θεσμούς για τις ιστορικές και φιλολογικές επιστήμες. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. http://www.eie.gr/nhrf/institutes/ihr/index-gr_IHR_about.html.

5. Εύη Σαχίνη / Βικτωρία Τσουκαλά / Νίκος Χούσος / Ιωάννα-Ουρανία Σταθοπούλου / Χριστίνα-Ελένη Πάσχου, *Ηλεκτρονική έκδοση περιοδικών ανοικτής πρόσβασης: Μία μελέτη περίπτωσης για τις ανθρωπιστικές επιστήμες*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2009.

6. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/bz/index>

7. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/tekmiria>

8. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/historicalReview/index>

2005. Το περιοδικό εστιάζει σε μελέτες βυζαντινής ιστορίας, λογοτεχνίας και αρχαιολογικής έρευνας. Το 2007 η εκδοτική του επιτροπή επανεξέτασε τον εκδοτικό προσανατολισμό του περιοδικού και αποφάσισε τη συνέχιση της έκδοσης του με τίτλο *Βυζαντινά Σύμμεικτα*. Το περιοδικό αποτελεί το κύριο μέσο δημοσίευσης των ερευνών που διεξάγονται στον Τομέα Βυζαντινών Ερευνών του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών. Πρόκειται για ένα διεθνές ηλεκτρονικό περιοδικό ανοιχτής πρόσβασης με εκδοτική επιτροπή με σκοπό τη δημοσίευση πρωτότυπης έρευνας στον τομέα των βυζαντινών και μεταβυζαντινών μελετών που εκδίδεται σε ετήσια βάση. Το περιοδικό αξιοποιεί τις δυνατότητες του ανοιχτού λογισμικού έκδοσης με σκοπό την παροχή δωρεάν πρόσβασης σε υψηλής ποιότητας επιστημονική έρευνα μεγιστοποιώντας τον αντίκτυπο της έρευνας. Σήμερα το περιοδικό απαριθμεί 31 τόμους, οι οποίοι βρίσκονται διαθέσιμοι με ανοιχτή πρόσβαση στην ιστοσελίδα του.

Τα *Τεχμήρια* δημοσιεύουν επιστημονικά άρθρα σχετικά με τη μελέτη του αρχαίου κόσμου, με ιδιαίτερη έμφαση στην αρχαία ελληνική ιστορία, την επιγραφική, τη νομισματική, την τοπογραφία και την ιστορική γεωγραφία, και ιδιαίτερα στη δημοσίευση επιγραφικού και νομισματικού υλικού. Το περιοδικό εκδόθηκε αρχικά το 1995 στη Θεσσαλονίκη, με πρωτοβουλία του Ιωάννη Τουλουμάκου, τότε καθηγητή Αρχαίας Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, του Άγγελου Χανιώτη, τότε Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης και τώρα καθηγητή Αρχαίας Ιστορίας και Κλασικών σπουδών στο Institute for Advanced Studies στο Princeton. Στην πρώτη εκδοτική περίοδο εκδόθηκαν οκτώ τόμοι (τόμοι 1-8). Ο Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών έχει αναλάβει από το 2008 να συνεχίσει την έκδοση του περιοδικού. Αριθμεί σήμερα 15 τόμους.

Το *The Historical Review / La Revue Historique* είναι ένα περιοδικό ανοιχτής πρόσβασης, με συντακτική επιτροπή και δημοσιεύεται σε ετήσια βάση. Το περιοδικό προωθεί τη δημοσίευση άρθρων και βιβλιοκριτικών που στοχεύουν στην πρωτοποριακή ιστορική έρευνα σχετικά με τις ελληνικές κοινωνικές και ανθρωπιστικές σπουδές, την ιστορία της Μεσογείου και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα. Το *The Historical Review / La Revue Historique* είναι ένα ετήσιο περιοδικό ιστορικής έρευνας, έκδοση αρχικά του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών και σήμερα του Τομέα Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Ιδρύθηκε το 2004 ως μέσο επικοινωνίας με σκοπό την ανταλλαγή ιδεών ερευνητών από όλο τον κόσμο. Σκοπός του περιοδικού ήταν η δημιουργία ενός μέσου διαλόγου

και προβληματισμού στο ευρύ πεδίο της ιστορικής μελέτης στις ανθρώπινες επιστήμες. Το περιοδικό έχει δημοσιεύσει 16 τόμους.

Και τα τρία περιοδικά λειτουργούν σύμφωνα με διεθνή πρότυπα: διαθέτουν Διεθνή Επιστημονικά Συμβούλια, έχουν κανονισμούς που κοινοποιούνται στους δικτυακούς τους τόπους, ενώ εκδίδουν τις επιστημονικές εργασίες ύστερα από τυφλή αξιολόγηση (blind peer-review). Επιπλέον, σύμφωνα με τις αρχές της ανοικτής πρόσβασης, και τα τρία περιοδικά διαθέτουν το νέο περιεχόμενό τους ελεύθερα στο διαδίκτυο, ενώ οι συγγραφείς διατηρούν τα πνευματικά δικαιώματα των άρθρων τους. Τα άρθρα παλαιότερων τευχών διατίθενται ελεύθερα στο διαδίκτυο. Έχουν ψηφιοποιηθεί και για τα τρία περιοδικά συνολικά 62 τόμοι και μεγάλος αριθμός άρθρων σε διάφορα πεδία των ιστορικών σπουδών. Και τα τρία περιοδικά υποστηρίζουν την έκδοση σε πολλές γλώσσες. Το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης υποστηρίζει την εκδοτική διαδικασία, τη διαχείριση των δημοσιεύσεων και την τεχνική υποστήριξη των ηλεκτρονικών εκδόσεων.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ολοκλήρωση του εγχειρήματος της μετάβασης των έντυπων περιοδικών σε ηλεκτρονικά περιοδικά ανοικτής πρόσβασης ήταν η επιλογή ενός λογισμικού που θα επέτρεπε και θα υλοποιούσε τις περισσότερες από τις εκδοτικές διαδικασίες που ακολουθούν οι έντυπες εκδόσεις ανθρωπιστικών επιστημών. Για την υλοποίηση του σκοπού χρησιμοποιήθηκε το λειτουργικό Open Journal Systems (OJS) που είναι ένα σύστημα διαχείρισης και δημοσίευσης περιοδικών που έχει αναπτυχθεί από το Public Knowledge Project (Πρόγραμμα Δημόσιας Γνώσης), μέσω των ομοσπονδιακά χρηματοδοτούμενων προσπάθειών του για την επέκταση και βελτίωση της πρόσβασης στην έρευνα. Το Public Knowledge Project (PKP) είναι μια πρωτοβουλία έρευνας και ανάπτυξης με στόχο τη βελτίωση της ακαδημαϊκής και της επιστημονικής γνώσης και έρευνας μέσω της δημιουργίας καινοτόμων ηλεκτρονικών εκδόσεων και ανταλλαγής γνώσεων σε δημόσιο περιβάλλον.⁹ Το πρόγραμμα αναπτύχθηκε αρχικά το 1998 ως μέρος του ερευνητικού προγράμματος του Public Knowledge Project (PKP), από τον John Willinsky στο Τμήμα Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου της British Columbia και αποτέλεσε μέρος των ερευνητικών προσπαθειών για το σχε-

9. J. Willinsky / K. Stranack / A. Smecher / James MacGregor, *Open Journal Systems: A Complete Guide to Online Publishing*, 2nd Edition, for OJS 2.3.3, 2010, σ. 6 <http://pkp.sfu.ca/ojs/docs/userguide/2.3.3/userguide.pdf>

διασμό και τη δημιουργία συστημάτων διαχείρισης γνώσεων που θα μεγιστοποιούσαν τη συμβολή της εκπαιδευτικής έρευνας στη ζωή και την έρευνα των εκπαιδευτικών, των διοικητικών στελεχών, των υπευθύνων χάραξης πολιτικής και του κοινού.¹⁰ Στη συνέχεια αναπτύχθηκαν τα λογισμικά Open Journal Systems, Open Conference Systems και Open Monograph Press.

Το 2014 το Public Knowledge Project (PKP) αναγνωρίστηκε ως οργανισμός υψηλής επίδρασης της Ανοικτής Πρόσβασης για την Υποδομή, και έγινε μέρος του προγράμματος επιδομάτων επιταχυνόμενης επιστήμης (Accelerating Science Awards Program/ASAP), με βασικούς χρηματοδότες τη Google, την PLOS και το Wellcome Foundation.¹¹ Το PKP υποστηρίζει επίσης ένα ενεργό ερευνητικό πρόγραμμα σχετικά με τον αντίκτυπο της αυξημένης πρόσβασης στη γνώση, με τη συλλογή και τη διάθεση των δημοσιεύσεων που προκύπτουν ήδη από το 1998.

Το λογισμικό OJS είναι ένα εξαιρετικά ευέλικτο πρόγραμμα διαχείρισης και δημοσίευσης περιοδικών που μπορεί να μεταφορτωθεί δωρεάν ενώ εγκαθίσταται σε έναν τοπικό διακομιστή ιστού. Έχει σχεδιαστεί για να μειώσει το χρόνο και την ενέργεια που αφιερώνεται για τις εργασίες που σχετίζονται με την επεξεργασία ενός περιοδικού, ενώ παράλληλα βελτιώνεται η τήρηση αρχείων και η αποτελεσματικότητα των διαδικασιών σύνταξης. Με τη χρήση του επιδιώκεται να βελτιωθεί η ακαδημαϊκή και δημόσια ποιότητα της έκδοσης περιοδικών. Το OJS είναι λογισμικό ανοικτού κώδικα που διατίθεται ελεύθερα σε περιοδικά παγκοσμίως με σκοπό να καταστεί η ανοικτή πρόσβαση και δημοσίευση μια βιώσιμη επιλογή για τα περισσότερα περιοδικά, δεδομένου ότι η ανοικτή πρόσβαση μπορεί να αυξήσει την επισκεψιμότητα και αναγνωσιμότητα ενός περιοδικού, καθώς και τη συμβολή του ως δημόσιο αγαθό σε παγκόσμια κλίμακα.

Τα χαρακτηριστικά του λογισμικού είναι τα παρακάτω:

1. Το OJS είναι εγκατεστημένο σε τοπικό επίπεδο και ελέγχεται τοπικά.
2. Οι συντάκτες ρυθμίζουν και διαμορφώνουν τις απαιτήσεις, τα τμήματα, διαδικασίες ανασκόπησης κ.α., ανάλογα με τη δομή του περιοδικού τους χωρίς κανένα περιορισμό.
3. Η υποβολή και διαχείριση όλου του περιεχομένου πραγματοποιείται ηλεκτρονικά.

10. J. Willinsky, «Open Journal Systems: An Example of Open Source Software for Journal Management and Publishing», *Library Hi Tech* 23/4 (2005), σ. 504-519.

11. Οι πληροφορίες αντλήθηκαν από τον σύνδεσμο: <https://pkp.sfu.ca/about/history/>

4. Υπάρχει η δυνατότητα καθυστέρησης της ανοικτής πρόσβασης και επιλογής των διαδικασιών ανοικτής πρόσβασης
5. Πλήρης ευρετηρίαση του περιεχομένου του παγκόσμιου συστήματος.
6. Παροχή εργαλείων ανάγνωσης για το περιεχόμενο, με βάση το πεδίο και την επιλογή των επιμελητών.
7. Υπάρχει άμεση ειδοποίηση των διαχειριστών/επιμελητών, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου με αποτέλεσμα την άμεση ενημέρωση και τον σχολιασμό των επιλογών των αναγνωστών.
8. Πλήρες πλαίσιο για την online υποστηρικτική βοήθεια.

Το λειτουργικό σύστημα OJS παρέχει υποστήριξη σε κάθε στάδιο της διαδικασίας δημοσίευσης, από την πρώτη φάση της υποβολής έως τη δημοσίευση και την ευρετηρίαση του περιοδικού στο διαδίκτυο. Μέσω των συστημάτων διαχείρισής του, της λεπτομερούς κοστολόγησης της έρευνας και του πλαισίου που παρέχει για την έρευνα, το OJS επιδιώκει να βελτιώσει τόσο την ακαδημαϊκή όσο και τη δημόσια ποιότητα της κριτικής δημοσιευμένης έρευνας. Το OJS έχει σχεδιαστεί ως ένα σύστημα πολλαπλών περιοδικών που μπορεί να φιλοξενήσει οποιοδήποτε αριθμό περιοδικών με μια μόνο εγκατάσταση. Οι επισκέπτες έχουν πρόσβαση στις συνολικές σελίδες σε επίπεδο ιστότοπου και μπορούν να πλοηγηθούν σε μεμονωμένες σελίδες περιοδικών από την αρχική σελίδα της πλατφόρμας κάθε περιοδικού.

Η επιλογή του συγκεκριμένου λογισμικού για την υποστήριξη των περιοδικών του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών πραγματοποιήθηκε καθώς αποτελεί ένα από τα ευρύτερα διαδεδομένα και αξιόπιστα εργαλεία που βελτιώνεται συνεχώς με τη συνδρομή προγραμματιστών σε όλο τον κόσμο. Ταυτόχρονα παρέχει τη δυνατότητα διαχείρισης της εκδοτικής διαδικασίας online (submissions, peer-review, online publication), παρέχει άμεση πρόσβαση από το διαδίκτυο και παρακολούθηση σε πραγματικό χρόνο, ταυτόχρονα με τη δυνατότητα συνεργασίας συγγραφέων και επιμελητών σε απομακρυσμένα μέρη. Διατηρεί δικτυακό αρχείο κάθε πράξης και επιτρέπει τη διαχείριση εντύπων ή/και ηλεκτρονικών συνδρομών. Επιπλέον ιδιαίτερα σημαντική είναι η διαλειτουργικότητα που προσφέρει με συλλογείς δεδομένων (λ.χ. Google Scholar, Dspace, DataVerse, PubMedCentral) και άλλες σημαντικές υπηρεσίες (λ.χ. Crossref για DOI), ενώ δημιουργεί ανά πάσα στιγμή στατιστικά στοιχεία.

Η χρήση του λογισμικού έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια, γεγονός που υποδηλώνει μεγαλύτερη αφομοίωσή του και τη συνεχιζόμενη επέκταση με αναλυτικούς οδηγούς και υποστήριξη σε όλα τα στάδια εγκατάστασης και

χρήσης. Η εγκατάστασή του μπορεί να πραγματοποιηθεί από τον σύνδεσμο https://pkp.sfu.ca/ojs/ojs_download/, όπου ο ενδιαφερόμενος μπορεί να επιλέξει όποια έκδοση επιθυμεί.

Ένα περιοδικό που λειτουργεί με το OJS αποτελεί ουσιαστικά ένα δίκτυο χρηστών: χρειάζεται εγγραφή (username and password) από όλους τους εμπλεκόμενους στη διαδικασία (δηλαδή επιμελητές/editors, συγγραφείς/authors, αξιολογητές/reviewers, διαχειριστές/journal managers). Το OJS λειτουργεί με ιεραρχημένους ρόλους αλλά και ένας χρήστης μπορεί να έχει πολλαπλούς ρόλους, ένας ρόλος πολλούς χρήστες. Αυτό είναι πολύ σύνηθες για την εκδοτική επιτροπή, όπως άλλωστε συμβαίνει και στις έντυπες εκδόσεις. Το εργαλείο δίνει προσωποποιημένη ιστοσελίδα σε κάθε εγγεγραμμένο χρήστη, ανάλογα με τους ρόλους που διαθέτει, στην οποία μπορεί να πραγματοποιήσει αλλαγές στο προφίλ, τους ρόλους και τα περιοδικά του. Επιπλέον το OJS προωθεί την άμεση σύνδεση των χρηστών με την πλατφόρμα ORCID ID, που αποτελεί το διεθνές αναγνωριστικό συγγραφέα, όπου μπορούν να διασυνδέουν άμεσα τα δεδομένα τους.

Οι βασικοί ρόλοι που υποστηρίζει το OJS είναι οι εξής:

- Journal Manager/Διαχειριστής Περιοδικού που είναι ο διαχειριστής του δικτυακού τόπου και των χρηστών και πραγματοποιεί όλες τις παραμετροποιήσεις, επικαιροποιήσεις, κτλ.,
- Editor/Επιμελητής Περιοδικού (λαμβάνει ενημέρωση για νέες υποβολές, αποφασίζει και επιμελείται την έκδοση άρθρου με ή χωρίς αξιολόγηση, δημοσιεύει τεύχη, είναι η κορυφή στην πυραμίδα των εκδοτικών ρόλων),
- Section Editor/Υπεύθυνος Έλης (προωθεί διαδικασία αξιολόγησης),
- Layout Editor/Υπεύθυνος Στοιχειοθεσίας/Σελιδοποίησης (ανεβάζει στοιχειοθετημένα άρθρα),
- Reviewer/Αξιολογητής (κάνει αξιολόγηση),
- Copyeditor/Υπεύθυνος φιλολογικής επιμέλειας (ανεβάζει επιμελημένα άρθρα),
- Proofreader/Υπεύθυνος ορθογραφικού ελέγχου (ανεβάζει ελεγμένα άρθρα),
- Subscription Manager/Διαχειριστής Συνδρομών (διαχειρίζεται συνδρομές, ηλεκτρονικές και έντυπες,
- Author/Συγγραφέας (υποβάλλει άρθρο, παρακολουθεί πορεία υποβολής),

- Reader/Εγγεγραμμένος Αναγνώστης (διαβάζει, λαμβάνει μηνύματα με ToC).

Πρέπει να σημειωθεί πως δεν είναι αναγκαίο να χρησιμοποιηθούν όλοι οι ρόλοι που διαθέτει το OJS. Οι εκδότες ρυθμίζουν το OJS ώστε να αντανακλά τη ροή εργασιών που έχουν στην πραγματικότητα και αντικατοπτρίζουν την έκδοσή τους. Για κάθε νέο περιοδικό οι εκδότες διαμορφώνουν τις οδηγίες και τα δημόσια κείμενα του περιοδικού σύμφωνα με τη δομή του OJS. Ο διαχειριστής (journal manager) διαμορφώνει με κάθε λεπτομέρεια το περιοδικό προσθέτοντας τις σχετικές πληροφορίες (σχετικά, ιστορικό, οδηγίες προς συγγραφείς κλπ.) και εγγράφει νέους χρήστες. Ο Επιμελητής (Editor) επιβλέπει την εκδοτική διαδικασία, λαμβάνει αποφάσεις για δημοσίευση, αναθέτει τα νέα άρθρα για παρακολούθηση της αξιολόγησης και επιμέλειας είτε στον εαυτό του, είτε σε άλλους editors είτε σε άλλους section editors. Έχει τη δυνατότητα να παρακάμψει οποιοδήποτε βήμα (ή και όλα τα βήματα) στη διαδικασία έκδοσης, αν χρειαστεί, δημιουργεί τεύχη και τα δημοσιεύει, τα (απο-)δημοσιεύει, επιμελείται τα μεταδεδομένα των τευχών και των άρθρων. Όλες οι παραπάνω διαδικασίες αξιοποιήθηκαν με σκοπό τη παραμετροποίηση πλατφόρμας OJS σύμφωνα με τη δομή των περιοδικών και τη δημιουργία της ηλεκτρονικής έκδοσης.

Τα μεταδεδομένα (όνομα συγγραφέα, τίτλος άρθρου, περίληψη άρθρου, λέξεις-κλειδιά, διασύνδεση των προσωπικών στοιχείων των συγγραφέων) αποτελούν ένα ιδιαίτερα σημαντικό πεδίο στο οποίο το Ινστιτούτο έδωσε ιδιαίτερο βάρος καθώς μέσα από τα μεταδεδομένα γίνεται ευρύτερα γνωστό το ίδιο το φυσικό τεκμήριο, εξασφαλίζεται η πρόσβαση σε μεγαλύτερο κοινό, διασώζεται η πληροφορία του φυσικού τεκμηρίου και παράλληλα αυξάνεται η αναγκαιότητα τεκμηρίωσής του. Σε συνεργασία με το ΕΚΤ πραγματοποιήθηκε η παραμετροποίηση πρόσθετων πεδίων μεταδεδομένων, όπως η πλήρης διεύθυνση αλληλογραφίας του συγγραφέα και οι βιβλιογραφικές αναφορές του άρθρου, η μετατροπή υποχρεωτικών πεδίων (μεταδεδομένων) σε προαιρετικά και το αντίστροφο, η χρήση ελεγχόμενων λεξιλογίων για ορισμένα πεδία των μεταδεδομένων του άρθρου, όπως η επιστημονική κατηγορία, η χρονολογική περίοδος και η γεωγραφική κάλυψη, ώστε να δίνεται επιλογή στο χρήστη από σύνολο τιμών. Τα παραπάνω υλοποιήθηκαν διατηρώντας σε όλες τις περιπτώσεις την υποστήριξη πολυγλωσσικότητας.¹²

12. Σαχίνη κ.ά., *Ηλεκτρονική*, σ. 9.

Επιπλέον, όπως ήδη αναφέρθηκε τα παραπάνω περιοδικά αποτελούσαν έντυπες εκδόσεις που μεταφέρθηκαν σε ένα νέο ψηφιακό περιβάλλον. Τέθηκε λοιπόν το σημαντικό ζήτημα της μαζικής εισαγωγής παλαιών τευχών. Μια διαδικασία που πραγματοποιήθηκε από το ΕΚΤ, υπήρξε χρονοβόρα αλλά απολύτως αναγκαία για την ολοκληρωμένη παρουσίαση των περιοδικών στο αναγνωστικό κοινό. Η εισαγωγή πραγματοποιήθηκε σε δύο στάδια: Αρχικά, καταγράφηκαν από τα Ινστιτούτα τα βασικά πεδία μεταδεδομένων (π.χ. τίτλος, συγγραφείς, γλώσσα, τεύχος και έτος έκδοσης) σε κατάλληλα διαμορφωμένα αρχεία υπολογιστικών φύλλων (Excel), προσέγγιση που αποδείχτηκε πιο εύκολη για τους χρήστες από την απευθείας καταχώριση στις διαδικτυακές φόρμες διαχείρισης του OJS. Το περιεχόμενο των αρχείων Excel εισήχθη στο OJS μέσω κατάλληλης εφαρμογής που αναπτύχθηκε για το σκοπό αυτό. Στη συνέχεια, προστέθηκαν, στα μεταδεδομένα πιο εξεζητημένα στοιχεία (π.χ. θεματική κατηγοριοποίηση με χρήση ιεραρχικών ελεγχόμενων λεξιλογίων, περιλήψεις) από το προσωπικό των ινστιτούτων. Οι προσθήκες αυτές πραγματοποιήθηκαν μέσα από το διαδικτυακό διαχειριστικό εργαλείο του OJS.¹³

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό πόσο σημαντική είναι η λειτουργία των ηλεκτρονικών εκδόσεων στο πλαίσιο της επιστημονικής επικοινωνίας καθώς οι ηλεκτρονικές εκδόσεις συμβάλλουν άμεσα ως βασικά εργαλεία στην εξέλιξη της επιστημονικής συζήτησης κάθε ακαδημαϊκής κοινότητας. Η άμεση πρόσβαση στην παραγόμενη γνώση που δύνανται να προσφέρουν, ακόμη και στα πιο απομακρυσμένα μέρη, αποτελεί ένα από τα βασικότερα πλεονεκτήματά της. Συγκεκριμένα το περιοδικό *The Historical Review / La Revue Historique* διατηρεί σταθερά μεγαλύτερα ποσοστά χρηστών και επισκεψιμότητας από το εξωτερικό.¹⁴ Η υβριδική λειτουργία έντυπων και ηλεκτρονικών εκδόσεων αποτελεί μια πραγματικότητα. Η μελλοντική αντικατάσταση μεγάλου ποσοστού των έντυπων εκδόσεων από ηλεκτρονικές, πιθανώς να αποτελέσει πραγματικότητα στο άμεσο μέλλον και πρέπει να υλοποιηθεί με τη χρήση αξιόπιστων, λειτουργικών, προσαρμόσιμων και εξελίξιμων πληροφοριακών εργαλείων αλλά και φορέων που θα έχουν τη γνώση και την επιθυμία να διατηρήσουν ποιοτικό το επίπεδο των εκδόσεών τους. Το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών αποτελεί ένα φορέα που μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην καθιέρωση των ηλεκτρονικών εκδόσεων ιστορικών περιοδικών

13. Στο ίδιο, σ. 10.

14. Ποσοστά που κυμαίνονται από 59,90% έως 57,89% κατά τη διάρκεια των ετών 2019-2021, σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα που συλλέγει το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ).

ανοικτής πρόσβασης. Η διαδικασία όμως δεν είναι απλή καθώς απαιτούνται εξειδικευμένες γνώσεις για την υλοποίηση αντίστοιχων προγραμμάτων και υποστήριξη σε διάφορα στάδια της διαδικασίας. Αποτελεί γεγονός πως μόνο ένα από τα περιοδικά του Ινστιτούτου ασχέι πλήρη ηλεκτρονική διαχείριση της εκδοτικής διαδικασίας με το σύστημα του OJS. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως διστακτικότητα των ερευνητών να μεταβούν σε πλήρως ψηφιακά περιβάλλοντα αλλά και ως αδυναμία του πληροφοριακού συστήματος OJS και των φορέων που υποστηρίζουν την εκδοτική διαδικασία να δημιουργήσουν ένα πραγματικό φιλικό περιβάλλον σε εκδότες και συγγραφείς. Είναι αδιамφισβήτητη η ανάγκη εκπαίδευσης του ερευνητικού προσωπικού, των αναγνωστών και των συγγραφέων σε ψηφιακά ζητήματα αλλά και η ανάγκη συνεχούς υποστήριξης από πληροφοριακά κέντρα και δομές με συστηματικότητα και αποτελεσματικότητα. Δυστυχώς δεν είναι λίγα τα προβλήματα που προκύπτουν κατά τη διάρκεια δημιουργίας ενός νέου τεύχους κάθε περιοδικού. Τα προβλήματα ξεκινούν από τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν σε πολλές περιπτώσεις οι συγγραφείς να καταθέσουν τα κείμενά τους στην πλατφόρμα κάθε περιοδικού και συνεχίζονται με λειτουργικά ζητήματα εκ μέρους των εκδοτών σχετικά με την ολοκλήρωση της διαδικασίας. Πιθανώς νεότερες εκδόσεις του ίδιου προγράμματος ή προγράμματα με διαφορετική δομή να απλοποιούν τη διαδικασία και να καθιστούν περισσότερο προσιτή τη διαδικασία έκδοσης ηλεκτρονικών περιοδικών.

Οι στατιστικές όμως της χρήσης των περιοδικών είναι απολύτως ενθαρρυντικές αν αναλογιστούμε πως η επισκεψιμότητα των περιοδικών αυξάνεται συνεχώς με επισκέπτες που προέρχονται από διάφορες χώρες του κόσμου. Τα ιστορικά περιοδικά αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία της ιστορικής κοινότητας σχετικά με την παραγωγή και τη διάχυση νέων ερευνών και την υποστήριξη νέων ερευνητών και ερευνητριών. Η ολοένα αυξανόμενη χρήση των ψηφιακών δυνατοτήτων και η ταχύτατη τεχνολογική ανάπτυξη ίσως αναγκάσει τους ερευνητές των ανθρωπιστικών επιστημών να εξετάσουν εκ νέου τις νέες προοπτικές που εμφανίζονται σε ένα πιθανό ψηφιακό μέλλον. Τα ερευνητικά κέντρα και τα πανεπιστήμια αποτελούν φορείς που μπορούν να συμβάλλουν στην αξιοποίηση των νέων τεχνολογικών δυνατοτήτων που παρέχονται σήμερα στον τομέα των ψηφιακών εκδόσεων δημιουργώντας ένα ασφαλές και ποιοτικό περιβάλλον ανάπτυξης επιστημονικών εκδόσεων ανοικτής πρόσβασης προωθώντας νέα ερευνητικά ερωτήματα.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ

Σχεδιάζοντας μια ψηφιακή υποδομή διάχυσης και επικοινωνίας για το επιστημονικό έργο του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών και των ιστορικών σπουδών στην Ελλάδα*

Η έννοια της διάχυσης της γνώσης αλλάζει ραγδαία κατά τον 21ο αιώνα. Από ένα πεδίο ειδικού ενδιαφέροντος, έχει εξελιχθεί πλέον σε μία πολυσύνθετη και αναπόδραστη προοπτική για όλους τους ακαδημαϊκούς και ερευνητικούς φορείς. Το Διαδίκτυο υιοθετήθηκε με γρήγορους ρυθμούς ως μέσο όπου οι ερευνητές μπορούν να «εμπλακούν» σε μεγάλης κλίμακας και άμεση επικοινωνία, η οποία μπορεί να θεωρηθεί επαναστατική καθώς διευκολύνει τη διάδοση της γνώσης πέρα από τα στενά όρια της επικοινωνίας μεταξύ των ομοτίμων.¹ Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, με την έκρηξη των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, έχει παρατηρηθεί πως η αυξανόμενη τροφοδότηση με επιστημονικό υλικό συμβάλλει σε ένα βαθμό στη μείωση του χάσματος μεταξύ κοινωνίας και επιστήμης, ένα ζήτημα που παραδοσιακά θεράπευαν δημοσιογράφοι με ειδίκευση σε επιστημονικά θέματα

* Το κείμενο που ακολουθεί βασίζεται στην ερευνητική πρόταση με τίτλο «Ψηφιακή υποδομή διάχυσης και επικοινωνίας του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών και των ιστορικών σπουδών στην Ελλάδα» (Histornet) και κωδικό: 2272, η οποία κατατέθηκε και αξιολογήθηκε προς χρηματοδότηση στο πλαίσιο της 3ης Προκήρυξης της Δράσης «Επιστήμη και Κοινωνία» - «Κόμβοι Έρευνας, Καινοτομίας και Διάχυσης» (Θεματική 2: Κόμβοι Διάχυσης Έρευνας) του Ελληνικού Ιδρύματος Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛΙΔΕΚ). Επιστημονική υπεύθυνη του έργου είναι η Μαρία Χριστίνα Χατζηγιάννου, Διευθύντρια του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών/ΕΙΕ.

1. Brian Trench, «Internet: Turning Science Communication inside-out?», στο Massimiliano Bucchi / Brian Trench (επιμ.), *Handbook of Public Communication of Science and Technology*, Routledge, Λονδίνο, 2006, σ. 185-187.

και όσοι ασχολούνται με την εκλαΐκευση της επιστήμης.² Σίγουρα ο δημόσιος διάλογος για τις επιστήμες, καθώς και η ενεργή δραστηριοποίηση των επιστημόνων στο διαδίκτυο διαμορφώνει τη δημόσια εικόνα των επιστημών και της τεχνολογίας, ωστόσο, αυτή η σύγχρονη -νέα σε μεγάλο βαθμό- τάση επικοινωνίας της επιστήμης παρουσιάζει ορισμένα προβλήματα. Αν και τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης διευρύνουν τον δημόσιο διάλογο και η επιστήμη δεν εμφανίζεται πλέον ως ένα «μαύρο κουτί», τα επιστημονικά άρθρα που δημοσιεύονται στο διαδίκτυο συνοδεύονται συχνά από σχόλια, τα οποία πολλές φορές είναι αγενή, ιδεοληπτικά, παραπλανητικά ή και μη σχετικά με το θέμα. Αυτό, δηλαδή, το λεγόμενο «τρολάρισμα» ή μια εργαλειο-ακή και αποσπασματική χρήση των επιστημονικών πορισμάτων μπορεί να διχάζει τους αναγνώστες σχετικά με ένα επιστημονικό ζήτημα της επικαιρότητας, αλλοιώνοντας την έγκυρη πληροφόρησή τους. Ωστόσο, παρά τα όποια προβλήματα παρουσιάζει η ευρεία δημοσιοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων στα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης, είναι σαφές ότι αυτά θα μπορούσαν να συμβάλλουν στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται και αναπαράγεται η δημόσια εικόνα για την επιστήμη και την τεχνολογία, μια δημόσια εικόνα, δηλαδή, που έχει επιπτώσεις στον τρόπο που η ίδια η επιστήμη και η τεχνολογία εξελίσσονται και φορτίζονται ιδεολογικά.³

Η επικοινωνία της επιστήμης και η διάχυση της γνώσης διαφέρει σε μεγάλο βαθμό μεταξύ των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, των φυσικών επιστημών και των επιστημών της ζωής.⁴ Στο πεδίο των ιστορικών σπουδών τα πράγματα είναι ιδιαίτερα σύνθετα, καθώς η γνώση ευρύτερα της κοινωνίας για το παρελθόν και η ιστορική πληροφόρηση σε μεγάλο βαθμό δεν διαμορφώνονται αποκλειστικά από το έργο των επιστημόνων. Στην ιστοριογραφία διεθνώς έχει καθιερωθεί ο όρος *δημόσια ιστορία* για να προσδιοριστεί το πεδίο εκείνο της ιστοριογραφίας που αναπτύσσεται ανεξάρτητα, σε μεγάλο βαθμό, από την αυστηρά ακαδημαϊκή επιστημονική έρευνα. Σε καμία περίπτωση όμως αυτό δεν σημαίνει πως δεν επι-

2. Tom Ricci, «The Convergence of Offline and Online Scientific Communities», *The Peak* (Αύγουστος 2009), σ. 17-27.

3. Dominique Brossard / Dietram A. Scheufele, «Science, new media, and the public», *Science* 339/6115 (2013), σ. 40-41.

4. Gisèle Sapiro / Hélène Seiler-Juilleret, *Disseminating the Social Sciences and Humanities*, 2016, σ. 1-2, διαθέσιμο στο <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01659501> (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης: 2/5/2021).

κοινωνεί αμφίδρομα μαζί της ή ότι οι ιστορικοί, πανεπιστημιακοί και ερευνητές, δεν υποκύπτουν στην αναγκαιότητα ή τη γοητεία της επικοινωνίας με το «μεγάλο κοινό», τροποποιώντας και μετασχηματίζοντας τους διαθέσιμους κώδικες επικοινωνίας ή προσχωρώντας σε νέους.⁵

Ωστόσο, πολλές φορές η ακαδημαϊκή κοινότητα των ιστορικών σπουδών αφενός δεν διαθέτει τις γνώσεις και αφετέρου τα εργαλεία ή τον προϋπολογισμό για να προχωρήσει σε μια ευρεία και στοχευμένη δημοσιοποίηση των επιστημονικών της δραστηριοτήτων στο κοινό μέσω του ψηφιακού περιβάλλοντος. Οι δυσκολίες αυτές αντικατοπτρίζονται στην κατάσταση που αντιμετωπίζει η ελληνική ερευνητική ιστοριογραφική κοινότητα σήμερα σε σχέση με την έλλειψη υποδομών και πόρων για την ψηφιακή δημοσιοποίηση και διάχυση της επιστήμης, όπως:

- αποσπασματικότητα στην επικοινωνία των ακαδημαϊκών πορισμάτων στο ευρύ κοινό, όταν γίνεται με τους παραδοσιακούς τρόπους (έντυπες δημοσιεύσεις κ.ά.),
- μείωση στην επικοινωνία εντός της επιστημονικής κοινότητας λόγω της γεωγραφικής διασποράς και της υλοποίησης πολλών και πολυδιάστατων προγραμμάτων,
- απουσία ενός γενικού ιστορικού παρατηρητηρίου με στόχο την προβολή στο ευρύ κοινό της σύγχρονης επιστημονικής δραστηριότητας.

5. Για τη δημόσια ιστορία βλ. Α. Ανδρέου / Σπ. Κακουριώτης / Γ. Κόκκινος / Έλλη Λεμονίδου / Ζέτα Παπανδρέου / Ελένη Πασχαλούδη (επιμ.), *Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*, Θεσσαλονίκη, Επίκεντρο, 2015, σ. 9-26, ειδικότερα Έλλη Λεμονίδου, «Δημόσια ιστορία: Η διεθνής εμπειρία και το ελληνικό παράδειγμα», στο ίδιο, σ. 83-98. Από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις ίσως είναι ο Fernand Braudel που παράλληλα με το ερευνητικό του έργο προωθούσε στη μεταπολεμική Γαλλία συλλογικές ή προσωπικές δράσεις ευρύτατης διάχυσης της ιστορικής γνώσης στην ευρύτητά της, με εκδόσεις που απευθύνονταν στο ευρύ κοινό, παραγωγή ντοκιμαντέρ, έκδοση βιβλίων για την εκπαίδευση (για παράδειγμα το έργο του *Γραμματική των Πολιτισμών*, ελληνική μετάφραση Άρης Αλεξάκης, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2001 το προόριζε για διδακτικό εγχειρίδιο). Από τους ερευνητές του ΙΙΕ ας σημειωθούν δύο ξεχωριστά παραδείγματα: α) οι πολύτομοι συλλογικοί τόμοι που εμπνεύστηκε και επιμελήθηκε ο Βασίλης Παναγιωτόπουλος *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ. 1-10, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003 και *Οι ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας*, εκδ. Τα Νέα, τ. 1-16, Αθήνα 2009-2010, που διακινήθηκαν μέσω του Δημοσιογραφικού Οργανισμού Λαμπράκη, β) η πλούσια αρθρογραφία του Σπ. Ι. Ασδραχά στις εφημερίδες για θέματα ιστορίας που συγκεντρώθηκε κατόπιν σε τόμους (ενδεικτικά: Σπ. Ι. Ασδραχάς, *Σχόλια*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1993 και *Ιστορικά απεικασματα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1995).

Το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΕΙΕ), ένα από τα μεγαλύτερα ελληνικά Ερευνητικά Κέντρα της χώρας, είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, το οποίο ιδρύθηκε το 1958 και από το 1989 εποπτεύεται από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας & Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ) του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων. Το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (ΙΙΕ/ΕΙΕ), με πάνω από 60 χρόνια συστηματικής ερευνητικής δραστηριότητας, έχει ως αντικείμενο την έρευνα της πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής, και πολιτισμικής ιστορίας της Ελληνικής και Ρωμαϊκής αρχαιότητας, του Βυζαντίου και του Νέου Ελληνισμού. Το Ινστιτούτο προέκυψε το 2012 από τη συνένωση των τριών Ινστιτούτων ανθρωπιστικών ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (ΚΕΡΑ, ΙΒΕ και ΙΝΕ), των παλαιότερων ελληνικών ερευνητικών θεσμών για τις ιστορικές και φιλολογικές επιστήμες στη χώρα. Το Ινστιτούτο αναπτύσσει ερευνητικές δραστηριότητες που αποσκοπούν στην ιστορική τεκμηρίωση και ερμηνεία, στη διάχυση νέας γνώσης, καθώς και στην κατάρτιση νέων ερευνητών, συμβάλλοντας στην εθνική αυτογνωσία και στη διεθνή επιστημονική παρουσία. Σε αυτό το πλαίσιο κρίνεται αναγκαία η δημιουργία μιας υποδομής επικοινωνίας και διάχυσης της επιστήμης εντός του Ινστιτούτου, η οποία με ενιαία στρατηγική θα αναπτύξει ένα διάυλο επικοινωνίας με το ευρύ κοινό. Λόγω της προνομιακής και αποκλειστικής ενσχόλησης του ΙΙΕ με την ελληνική Ιστορία σε όλο το χρονικό φάσμα από την Αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή, αποφασίστηκε η υποδομή να μην αφορά μόνο την ερευνητική δραστηριότητα που διενεργείται στο εσωτερικό του Ινστιτούτου, αλλά με ανοικτό πνεύμα να συμβάλλει ουσιαστικά στη δημοσιοποίηση και διάχυση της ιστορικής επιστημονικής δραστηριότητας στην Ελλάδα αποβαίνοντας έτσι ένας επιχειρησιακός κόμβος συνάντησης ακαδημαϊκών φορέων και διάχυσης της γνώσης.⁶

Παράλληλα, έχει παρατηρηθεί ότι στο Ινστιτούτο, παρά τη μεγάλη και συστηματική επιστημονική δραστηριότητα και παρά τις δράσεις δημοσι-

6. Αναλυτικά βλ. Τριανταφυλλος Σκλαβενίτης (επιμ.), *Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών 1958-2008: Ίδρυση, πορεία, προοπτικές*, Αθήνα, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2008 και Δ. Δημητρόπουλος, «Σκέψεις για τη μελέτη της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού στους ερευνητικούς φορείς», *Νεοελληνική Ιστορία και Οθωμανικές Σπουδές. Μια απόπειρα χαρτογράφησης*, Όλγα Κατσαρδής-Hering, Βάσω Σειρηνίδου (επιμ.), έκδ. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ, Αθήνα 2017, σ. 35-40 (ηλεκτρονική έκδοση: http://www.arch.uoa.gr/fileadmin/arch.uoa.gr/uploads/images/ekdoseis/e-book_neolliniki_istoria_kai_othomanikes_spoudes.pdf#page=1).

οποίησης και διάχυσης της έρευνας που παράγεται, η σπουδαιότητα της κοινοποίησης της ερευνητικής εργασίας στο ευρύ κοινό δεν έχει αναδειχθεί ακόμα ως απόλυτη προτεραιότητα στη συνείδηση της πλειονότητας των ερευνητών. Αυτό το γεγονός συνεπικουρεί αφενός στη διεύρυνση του κενού μεταξύ ιστορικής επιστήμης και κοινωνίας και αφετέρου στην αποσπασματικότητα της επικοινωνίας. Για να ξεπεραστούν τα εμπόδια αυτά, είναι ανάγκη να διαμορφωθεί μια στρατηγική επικοινωνίας, η οποία θα αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη της Ψηφιακής Υποδομής Διάχυσης και Επικοινωνίας, η οποία είναι δυνατό να έχει πολλαπλασιαστικό όφελος για τις ιστορικές σπουδές στην Ελλάδα.

Ο επιστημονικός διάλογος για μια σειρά από ζητήματα οφείλει σαφώς να διεξάγεται στο πλαίσιο που ορίζουν οι επιστημονικές δημοσιεύσεις σε έγκυρα επιστημονικά περιοδικά και η αξιολόγηση από την υπόλοιπη επιστημονική κοινότητα. Ωστόσο, το άνοιγμα του διαλόγου, μέσα από τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης, συμβάλλει σε μια πιο ουσιαστική εμπλοκή της κοινωνίας με την επιστήμη και την τεχνολογία, οι οποίες μέσω ενός συνεχούς ρεύματος νέων ανακαλύψεων, πληροφοριών και εφαρμογών αναπροσαρμόζουν ριζικά την ιδιωτική και δημόσια σφαίρα.

Αποβάλλοντας παραδοσιακές αντιλήψεις, σύμφωνα με τις οποίες τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης είναι ακατάλληλα για τη διαμόρφωση της δημόσιας εικόνας της επιστήμης και τη διάχυση της ιστορικής γνώσης, θα μπορούσαμε να αναγνωρίσουμε ότι ανοίγεται ένα σημαντικό πεδίο έτσι ώστε τα μέσα αυτά να μπορούν να αξιοποιηθούν έγκριτα στη διαμόρφωση της δημόσιας εικόνας της επιστήμης και εν προκειμένω της δημόσιας ιστορίας. Επισημαίνεται, ότι η επιτυχής επικοινωνία και η δημόσια «δέσμευση» (engagement) με την επιστήμη μπορεί να επιτευχθεί με τη χρήση διαύλων, τους οποίους το ευρύ κοινό επί του παρόντος χρησιμοποιεί με ολοένα και αυξανόμενο ρυθμό.⁷

Υπό το πρίσμα της πρόσφατης συζήτησης γύρω από τις ψευδείς ειδήσεις (fake news),⁸ τα «εναλλακτικά γεγονότα»⁹ (alternative facts) και την

7. X. Liang κ.ά., «Building Buzz: (Scientists) Communicating Science in New Media Environments», *Journalism & Mass Communication Quarterly* 91/4 (2014), σ. 772-791.

8. David M. J. Lazer, κ.ά., «The science of fake news», *Science* 359/6380 (2018), σ. 1094-1096.

9. Dan Ferber, «Fighting back against “alternative facts”: Experts share their secrets», *ScienceMag*, 17 Φεβρουαρίου 2018.

υποβάθμιση της επιστήμης στον δημόσιο λόγο φαίνεται επιτακτική η ανάγκη για βελτίωση της επικοινωνίας των ερευνητικών πληροφοριών με το ευρύ κοινό.¹⁰ Ειδικότερα, στην ελληνική (και όχι μόνο) δημόσια σφαίρα το παρελθόν και οι ιστορικές σπουδές αποτελούν ένα προνομιακό εμπόλεμο κατά καιρούς πεδίο κυρίαρχα στον ψηφιακό/διαδικτυακό κόσμο ανοίγοντας δραματικά το πεδίο της συζήτησης με τη συμμετοχή ή την πλήρη απουσία των ιστορικών.¹¹ Η προβληματική αυτή δίνει νέες δυνατότητες στο πεδίο της επικοινωνίας των επιστημών, ειδικότερα της ιστορίας, με στόχο να ενσωματώσει και να αξιολογήσει καλές πρακτικές στη διάχυση της ιστορικής πληροφόρησης και εν γένει επιστήμης.

Η διάχυση της έρευνας πρέπει να είναι μια στρατηγικά προγραμματισμένη διαδικασία που περιλαμβάνει τον ορισμό και τη μελέτη του κοινού στο οποίο στοχεύει η επιστημονική κοινότητα, το πλαίσιο μέσα στο οποίο πρόκειται να διαδοθεί η επιστημονική δραστηριότητα, καθώς και τη συστηματική επικοινωνία και αλληλεπίδραση με το κοινό, έτσι ώστε αυτό να κατανοεί γιατί είναι αναγκαία και χρήσιμη η παραγωγή πρωτογενούς έρευνας και νέας γνώσης για τη ζωή του και το περιβάλλον του.¹² Ως εκ τούτου, η διάχυση μπορεί να αφορά και να στοχεύει τόσο το ευρύ κοινό

10. Σε αυτή την κατεύθυνση έχουν δημοσιευτεί ποικίλες μελέτες με στόχο να αναδείξουν ότι η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση με το κοινό είναι απαραίτητη για τη βελτίωση της πρόσληψης και της συνειδητοποίησης της επιστήμης, αντιπροσωπευτικά βλ. M. Callon, «The role of lay people in the production and dissemination of scientific Knowledge», *Science, Technology and Society* 4/1 (1999), σ. 81-94· L. Libutti, A. Valente, «Science communication and information dissemination: the role of the information professional in the “Perception and Awareness of Science” project», *Journal of information science* 32/2 (2006), σ. 191-197· D. M. Eagleman, «Why public dissemination of science matters: A manifesto», *Journal of Neuroscience* 33/30 (2013), σ. 12147-12149.

11. Για τις ιστοριογραφικές διαμάχες στην ελληνική δημόσια σφαίρα βλ. Α. Λιάκος, (2012). «Οι πόλεμοι της Ιστορίας. Σημειώσεις επί του πεδίου» στο Δ. Παπαδημητρίου / Σ. Σεφεριάδης, *Αθέατες όψεις της Ιστορίας. Κείμενα αφιερωμένα στον Γιάννη Γιαννουλόπουλο*, Αθήνα, Ασίνη, 2012, σ. 137-160· Χ. Φλάισερ, *Οι Πόλεμοι της Μνήμης. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος στη Δημόσια Ιστορία*, Αθήνα, Νεφέλη, 2012· Χ. Εξερχόγλου, *Η Δημόσια Ιστορία: μια εισαγωγή*, Αθήνα, εκδ. Εικοστού Πρώτου, 2020, σ. 215-275. Για την προβληματική της διαμόρφωσης της σύγχρονης ιστορικής κουλτούρας στα νέα μέσα βλ. Μήτσος Μπιλάλης, «Ιο-πολιτική και ιστορική κουλτούρα», στο Α. Ανδρέου, κ.ά., ό.π., σ. 65-81.

12. P. M. Wilson / M. Petticrew / M. W. Calnan / I. Nazareth, «Disseminating research findings: what should researchers do? A systematic scoping review of conceptual frameworks», *Implementation Science* 5/1 (2010), σ. 91.

όσο και τον ακαδημαϊκό κόσμο.¹³ Ωστόσο, ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά, της στρατηγικής διάχυσης της έρευνας είναι η ορθή πρόσληψη και κατανόηση της έρευνας από το ευρύ κοινό. Η ανάπτυξη της υποδομής βασίζεται στο σκεπτικό της καινοτόμου διάχυσης της έρευνας πέρα από τους παραδοσιακούς τρόπους επικοινωνίας των επιστημόνων με το κοινό μέσα από εκδόσεις (π.χ. ακαδημαϊκά περιοδικά, συλλογικοί τόμοι ή μονογραφίες) και συναντήσεις (συνέδρια, ημερίδες, διαλέξεις και εργαστήρια) με τη χρήση του διαδικτύου και των νέων μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο βασίζεται η στοχοθεσία της δημιουργίας μιας ψηφιακής υποδομής για την επικοινωνία του επιστημονικού έργου του ΠΕ συνοψίζεται στα παρακάτω τρία επίπεδα διάχυσης της επιστημονικής έρευνας στο κοινό: (α) τη δημόσια κατανόηση της ιστορικής επιστήμης και έρευνας: αφορά την επικοινωνία και την ευρύτερη κατανόηση των επιστημονικών πορισμάτων των ιστορικών ερευνών από τους μη ειδικούς, (β) τη «δέσμευση» του κοινού με την ιστορική επιστήμη: αφορά την ευαισθητοποίηση του ευρέως κοινού με την επιστημονική μεθοδολογία των ιστορικών σπουδών και την αναστοχαστική επανεξέταση της ιστορίας και ευρύτερα των κοινωνικών και ανθρωπιστικών σπουδών στο κοινωνικό, χρονολογικό και γεωγραφικό τους πλαίσιο, και τέλος, (γ) την ενεργή συμμετοχή του κοινού στην επιστημονική συζήτηση και τις δραστηριότητες έρευνας: ο σκοπός είναι να δημιουργηθεί ένα ισότιμο πεδίο διαλόγου κοινωνίας και επιστήμης, μέσα από μια ουσιαστική στρατηγική επικοινωνίας και διαλεκτικής σχέσης μεταξύ του μη ειδικού κοινού και των επιστημόνων για ζητήματα που αφορούν ολόκληρη την κοινωνία.¹⁴

Παρά τις όποιες αλλαγές στις τεχνολογίες και στα μοντέλα επικοινωνίας, υπάρχουν ορισμένες βασικές πτυχές στη διάχυση της πληροφορίας που παραμένουν σημαντικές: ο καθορισμός στόχων, η χαρτογράφηση των ακροατηρίων, τα μηνύματα και η δημιουργία ενός στρατηγικού σχεδίου επικοινωνίας. Τα κίνητρα για την ευρεία διάδοση και διάχυση της έρευνας είναι πολυδιάστατα (Πίνακας 1). Παράλληλα, η οριοθέτηση και χαρτογράφηση

13. P. Bazeley, «Research dissemination in creative arts, humanities and the social sciences», *Higher Education Research & Development* 25/3 (2006), σ. 307-321.

14. Αξιοποιείται η προσέγγιση της Mag. Maren Beaufort για τα τρία επίπεδα διάχυσης της έρευνας και της επιστημονικής γνώσης προσαρμοσμένη στο παρόν κείμενο στις ιστορικές σπουδές, βλ. M. Beaufort, «Vom Verstehen zum Beteiligen», *Texte: Öffentlich-Rechtliche Qualität Im Diskurs* 18 (2016), σ. 6-11.

των ομάδων στόχου/ακροατηρίου για την αποστολή του μηνύματος και την καλύτερη διάχυση των ερευνητικών αποτελεσμάτων θα βοηθήσει στη σωστότερη επιλογή του λόγου και των μέσων που θα χρησιμοποιηθούν για να προσεγγιστεί το αντίστοιχο κοινό. Τα τρία βασικά χαρακτηριστικά της διάχυσης γνώσης που τίθενται στο επίκεντρο της μεθοδολογικής ανάπτυξης της υποδομής και ενισχύουν τη ροή της πληροφόρησης εντός και εκτός του Ινστιτούτου είναι: η κωδικοποίηση (codification), η μετάδοση (transfer) και η πολυπλοκότητα (complexity).¹⁵

Πίνακας 1. Καταγραφή και κατηγοριοποίηση κινήτρων διάχυσης έρευνας ΠΕ

Κατηγορία κινήτρων	Στόχος
Διαμοιρασμός της γνώσης	Συμβολή στη σύγχρονη επιστημονική γνώση
	Αξιοποίηση από άλλους επιστήμονες και το ευρύ κοινό των ερευνητικών πορισμάτων
Πληροφόρηση	Ενημέρωση ακροατηρίου/ων στόχου/ων
	Ευαισθητοποίηση σχετικά με την επιστημονική έρευνα και τα πορίσματά της
Αλληλεπίδραση	Λήψη σχολίων σχετικά με την έρευνα
	Τόνωση των συζητήσεων και της δημόσιας κατανόησης της επιστήμης
Συμμετοχή	Η μεταφορά της έρευνας από τους ερευνητικούς φορείς στην καθημερινότητα
	Επιρροή στη χάραξη πολιτικής και στην ερευνητική μεθοδολογία
	Συμμετοχή του κοινού-στόχου στην έρευνα
	Συνεργασία με το κοινό-στόχο για την έρευνα
Υποστήριξη/χρηματοδότηση	Διατήρηση της δημόσιας στήριξης της έρευνας μέσα από την προβολή της συμβολής της
	Η δικαιολόγηση της χρηματοδότησης της έρευνας
	Προσέλκυση μελλοντικής χρηματοδότησης
	Ικανοποίηση συμβατικών υποχρεώσεων δημοσιοποίησης και διάχυσης
Προσωπικό/προφίλ οργανισμού	Την προβολή του προφίλ του επιστημονικού προσωπικού και της φυσιογνωμίας του φορέα
	Παροχή ηθικής ανταμοιβής και αναγνώρισης μέσα από την ευρεία προβολή και διάχυση των έργων

15. B. Kogut / U. Zander, «Knowledge of the firm, combinative capabilities, and the replication of technology», *Organization science* 3/3 (1992), σ. 383-397.

Οι βασικοί στόχοι της ανάπτυξης μιας τέτοιας υποδομής και το όφελος για το Ινστιτούτο μπορούν να συνοψιστούν στα παρακάτω σημεία:

- η διάχυση και επικοινωνία με συστηματικό και στοχευμένο τρόπο του ερευνητικού έργου που έχει παραχθεί ή είναι σε εξέλιξη στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών σε όλο το φάσμα της επιστημονικής του δραστηριότητας, από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή,
- η ανάδειξη του κεντρικού ρόλου του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών στην επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα και η προβολή της προστιθέμενης αξίας που παράγει μέσα από τη δραστηριότητά του για την εκπαίδευση, την έρευνα και τον πολιτισμό,
- η δημιουργία μιας υποδομής διάχυσης και επικοινωνίας για τις ιστορικές σπουδές και έρευνες στην Ελλάδα,
- η ανάπτυξη μιας υποδομής παρατήρησης και προβολής στο ευρύ κοινό της σύγχρονης ιστοριογραφικής επιστημονικής δραστηριότητας.

Ο αντίκτυπος που θα έχει η δημιουργία μιας τέτοιας υποδομής αναμένεται να είναι πολύ σημαντικός σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, αφού θα προσφέρει αναβαθμισμένου επιπέδου έγκυρη πληροφόρηση σε διαφορετικές κατηγορίες τελικών χρηστών. Πιο συγκεκριμένα οι ομάδες στις οποίες στοχεύει διακρίνονται σε τέσσερα επίπεδα:

(α) Οι παραγωγοί επιστημονικής έρευνας από τους οποίους ξεκινάει η διάδοση της επιστήμης: ερευνητές, προπτυχιακοί και μεταπτυχιακοί φοιτητές, υποψήφιοι διδάκτορες, ερευνητικές ομάδες και έργα, ερευνητικοί και ακαδημαϊκοί οργανισμοί και επιστημονικές εταιρείες. Η χρήση της υποδομής από έμπειρους και νέους ερευνητές στην Ιστορία, και σε όλο το φάσμα των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, τόσο μέσα από τη δικτυακή πύλη όσο και μέσα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθώς και από τη συμμετοχή στις ψηφιακές συζητήσεις και τις διά ζώσης εκδηλώσεις του έργου θα επιτρέψει αφενός την ευρεία επικοινωνία της δραστηριότητάς τους, καθώς και την περαιτέρω βελτίωση της εργασίας τους και την ανακάλυψη νέας γνώσης. Επιπλέον, στην πλατφόρμα θα δοθεί η δυνατότητα περαιτέρω εμπλουτισμού του υλικού από πιστοποιημένους χρήστες από διάφορους φορείς (ή μεμονωμένα), οι οποίοι θα έχουν λάβει σε ηλεκτρονική μορφή κατάλληλες οδηγίες χρήσης.

(β) Οι διαμεσολαβητές, φορείς που υποστηρίζουν ή μεσολαβούν στη διαδικασία της διάχυσης της γνώσης: εκδότες, βιβλιοθηκονόμοι, επιστήμονες της

πληροφόρησης, δημοσιογράφοι. Αυτή η κατηγορία χρηστών θα διαθέτει ένα έγκυρο εργαλείο-αναφοράς για τη σύγχρονη ιστοριογραφική παραγωγή και θα λειτουργήσει ως πολλαπλασιαστικός επιταχυντής δημοσιότητας, καθώς θα μπορεί να αναπαράγει τις πληροφορίες ανάλογα με τα ενδιαφέροντά του.

(γ) Το κοινό, το οποίο αποτελείται από οριοθετημένους αποδέκτες της διαδικασίας διάχυσης: επιστήμονες, εκπαιδευτικοί, μαθητές, φοιτητές, εκπρόσωποι θεσμικών κρατικών φορέων, δημοσιογράφοι, ευρύτερος ιδιωτικός τομέας, ευρύ κοινό κ.ά. Με την ανάπτυξη της ψηφιακής υποδομής θα επιδιωχθεί να γίνει ευρύτερα γνωστός, να σχολιασθεί και να αξιοποιηθεί από ευρύτερες ομάδες χρηστών ο τεράστιος επιστημονικός πλούτος της δραστηριότητας του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών που παραμένει εν πολλοίς άγνωστος στο ευρύ κοινό. Η υποδομή μπορεί να αποτελέσει έγκυρο επιστημονικά δίαυλο επικοινωνίας για τον συσσωρευμένο αυτό όγκο πληροφοριών, αλλά και μέσο προβολής στο ενδιαφερόμενο κοινό. Η εξοικείωση με το υλικό αυτό και κυρίως η επαφή με τις μεθόδους εργασίας των επιστημόνων θα επιτρέψει αυτό που αποτελεί σήμερα κτήμα αποκλειστικά των ειδικών να γίνει γνωστό σε ευρύτερες ομάδες και μακροπρόθεσμα θα συμβάλλει στη μείωση της μεγάλης απόστασης που διαπιστώνεται ανάμεσα στον ακαδημαϊκό κόσμο και την κοινωνία (π.χ. δημόσια ιστορία, ψευδείς ειδήσεις σε σχέση με επιστημονικά θέματα κ.ά.) και διαμορφώνει αντίστοιχα και τον δημόσιο λόγο. Ταυτόχρονα, θα αυξήσει τη χρήση των ερευνητικών πορισμάτων, αλλά και θα αναδείξει τη σπουδαιότητα και τη χρησιμότητά τους όχι μόνο για την έρευνα, αλλά και την εκπαιδευτική διαδικασία και γενικότερα στις πληροφοριακές ανάγκες της κοινωνίας, και τέλος

(δ) η διοίκηση, δηλαδή οργανισμοί που ενδιαφέρονται για τη διάχυση της έρευνας και προσπαθούν να καθοδηγήσουν και να τονώσουν όλους τους μηχανισμούς επικοινωνίας: επιστημονικά ιδρύματα και χρηματοδότες.

Η ευρύτερη συζήτηση για την επικοινωνία και διάχυση των ιστορικών σπουδών στην Ελλάδα και διεθνώς δεν μπορεί να παραλείψει τις θεωρίες και πρακτικές των ψηφιακών ανθρωπιστικών επιστημών, αλλά και του ευρύτερου πεδίου της επιστήμης της πληροφόρησης.¹⁶ Άλλωστε, η σχετική επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκτιμώντας, μεταξύ άλλων, ότι:

16. Η διαχείριση και ο έλεγχος των επιστημονικών δεδομένων/πορισμάτων στη δημόσια ψηφιακή σφαίρα είναι ένα ιδιαίτερα σύνθετο πεδίο, όπου πέρα από τους ιστορικούς εμπλέκονται πληροφοριακοί οργανισμοί (αρχεία, μουσεία και βιβλιοθήκες) και ενυπάρχουν νομικά και ηθικά πολύπλοκα ζητήματα (π.χ. πνευματικά δικαιώματα και δικαιώματα χρήσης) βλ. S. Hawkins, (επιμ.), *Access and Control in Digital Humanities*, Routledge, Λονδίνο 2021.

Είναι απαραίτητο να καταβληθούν προσπάθειες με σκοπό την καλύτερη μετατροπή της γνώσης σε κοινωνικοοικονομικά οφέλη. Οι δημόσιοι ερευνητικοί οργανισμοί θα πρέπει επομένως να εξασφαλίσουν τη διάχυση και τη συστηματικότερη αξιοποίηση των αποτελεσμάτων έρευνας χρηματοδοτούμενης με δημόσια κεφάλαια, με σκοπό τη μετατροπή τους σε νέα προϊόντα και υπηρεσίες. Κατάλληλα μέσα για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι, μεταξύ άλλων, οι συνεργασίες πανεπιστημίων-επιχειρήσεων –συνεργατική ή επί συμβάσει έρευνα που διεξάγεται ή χρηματοδοτείται από κοινού με τον ιδιωτικό τομέα–, η χορήγηση αδειών και η δημιουργία τεχνοβλαστών.¹⁷

Συνιστά για τη διάχυση της γνώσης:

- Εφαρμογή, από τους δημόσιους ερευνητικούς οργανισμούς, προ-σέγγισης ανοικτής πρόσβασης στις επιστημονικές δημοσιεύσεις που απορρέουν από έρευνα χρηματοδοτούμενη με δημόσια κεφάλαια και οι οποίες έχουν υποβληθεί σε αξιολόγηση από ομότιμους κριτές.
- Προώθηση της ανοικτής πρόσβασης σε ερευνητικά δεδομένα, σύμφωνα με τις αρχές και κατευθυντήριες γραμμές του ΟΟΣΑ όσον αφορά την πρόσβαση σε ερευνητικά δεδομένα που έχουν προκύψει από δημόσια χρηματοδότηση, λαμβανομένων υπόψη των περιορισμών εμπορικής εκμετάλλευσης.
- Ανάπτυξη, με δημόσια χρηματοδότηση, μέσων αρχειοθέτησης των ερευνητικών αποτελεσμάτων (π.χ. χώρων αποθήκευσης δεδομένων στο διαδίκτυο) σε σχέση με τις πολιτικές ανοικτής πρόσβασης.

Η συστηματικότερη ενασχόληση των ερευνητικών ιδρυμάτων και των πανεπιστημίων με τη διάχυση της έρευνας και της καινοτομίας μέσω διαδικτυακών υποδομών, καθώς και η ανάπτυξη σχετικών πολιτικών μπορεί να δώσει νέα ώθηση στις ιστορικές σπουδές και ευρύτερα στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες που αντιμετωπίζονται ως πεδία που βρίσκονται μακριά από την «αγορά» και παράλληλα, συχνά, τίθεται σε αμφισβήτηση η «χρησιμότητά» τους στη δημόσια σφαίρα.

17. Σύσταση της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της 10ης Απριλίου 2008, σχετικά με τη διαχείριση της διανοητικής ιδιοκτησίας στις δραστηριότητες μεταφοράς γνώσης και έναν κώδικα ορθής πρακτικής για τα πανεπιστήμια και τους άλλους δημόσιους ερευνητικούς οργανισμούς υπό τον αριθμό Ε(2008) 1329, (2008/416/ΕΚ). Για τις συστάσεις βλ. Παράρτημα II στο ίδιο.

ΚΛΕΘΝΙΚΗ ΣΙΣΚΑ

Χαρακτηριστικά του ερευνητικού προσωπικού του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών και των διαδικασιών επιλογής και ανέλιξης των ερευνητών, κατά την περίοδο 1985-2020

Η εργασία αυτή έχει ως στόχο να αποτυπώσει τα χαρακτηριστικά του ερευνητικού δυναμικού του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (ΙΙΕ/ΕΙΕ), εστιάζοντας στο τακτικό ερευνητικό προσωπικό του Ινστιτούτου από το 1985 έως και το 2020 και, παράλληλα, να μελετήσει τις κύριες διοικητικές διαδικασίες που σχετίζονται με την επιλογή, την αξιολόγηση και την προαγωγή των ερευνητών καθώς και τις παραμέτρους που ενισχύουν τη δυνατότητα του ΙΙΕ/ΕΙΕ για προσέλκυση και διατήρηση ερευνητικού δυναμικού υψηλών προσόντων και εξειδίκευσης. Στο πλαίσιο της μελέτης παρουσιάζονται τα κύρια στοιχεία του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου αναφορικά με την επιλογή του ερευνητικού δυναμικού καθώς και το ευρύτερο εργασιακό πλαίσιο για τους ερευνητές του Ινστιτούτου, το οποίο παρότι εφαρμόζεται στα περισσότερα δημόσια ερευνητικά κέντρα, δημιουργεί διαφοροποιημένες συνθήκες και προοπτικές για τους ερευνητές των ανθρωπιστικών επιστημών σε σχέση με τους ερευνητές στις περιοχές των θετικών επιστημών.

Ιστορικά στοιχεία

Το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΕΙΕ), το οποίο ιδρύθηκε με το β.δ. της 9/10/1958 με την ονομασία Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών (ΒΙΕ), μετονομάστηκε σε Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΕΙΕ) με το Ν.Δ. 572/70 και αποτελεί νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Ο Οργανισμός του ΕΙΕ δημοσιεύθηκε με π.δ. 226/1989 και εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση του ν. 1514/1985. Το ΕΙΕ είναι ένα διεπιστημονικό ερευνητικό κέντρο, το οποίο απαρτίζεται σήμερα από τρία ερευνητικά Ινστιτούτα, ένα στο πεδίο

των ανθρωπιστικών επιστημών και δύο στο πεδίο των θετικών επιστημών.

Το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (ΙΙΕ/ΕΙΕ) έχει ως αντικείμενο την έρευνα της πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής, και πολιτισμικής ιστορίας της ελληνικής και ρωμαϊκής αρχαιότητας, του Βυζαντίου και του Νέου Ελληνισμού.¹ Το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, με τη σημερινή του μορφή, προέκυψε το 2012, σε συνέχεια συγχώνευσης –σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 5 του ν. 4051/2012–² των τριών παρακάτω Ινστιτούτων ανθρωπιστικών ερευνών του ΕΙΕ, τα οποία υπήρξαν από τους παλαιότερους ερευνητικούς θεσμούς για τις ιστορικές και φιλολογικές επιστήμες στη χώρα:

- Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, που ιδρύθηκε το 1960
- Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, που επίσης ιδρύθηκε το 1960
- Ινστιτούτο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας, που ιδρύθηκε το 1979.

Η διαδικασία λειτουργίας και στελέχωσης του ΙΙΕ/ΕΙΕ με ερευνητικό προσωπικό ακολουθεί το νομικό πλαίσιο και τους κανόνες που ισχύουν για τους ερευνητικούς φορείς που υπάγονται στη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Καινοτομίας, η οποία διαχρονικά υπάγεται άλλες φορές στο Υπουργείο Παιδείας και άλλες φορές, όπως και σήμερα, στο Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων. Η στελέχωση του Ινστιτούτου με ερευνητικό προσωπικό αφορά στα επιστημονικά πεδία ενδιαφέροντος των τομέων νεοελληνικών ερευνών, βυζαντινών ερευνών και ελληνικής και ρωμαϊκής αρχαιότητας.

Προσέλκυση και επιλογή ερευνητικού προσωπικού

α) Νομοθετικό πλαίσιο

Αρχικά θα επιχειρηθεί η καταγραφή της προσέλκυσης και επιλογής του ερευνητικού δυναμικού του Ινστιτούτου, τόσο των ερευνητών όσο και των ειδικών λειτουργικών επιστημόνων, από το έτος 1985 όταν και εκδόθηκε ο ν. 1514/1985 (ΦΕΚ Α 13-8/2/1985) «Ανάπτυξη της επιστημονικής και τεχνολογικής έρευνας» με ποσοτικά στοιχεία μέχρι και 31/12/2020.

Συνοπτικά, το νομοθετικό πλαίσιο που όριζε και ορίζει την πρόσληψη και προαγωγή των μελών του ερευνητικού προσωπικού είναι το ακόλου-

1. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών 1958-2008. Ίδρυση – πορεία – προοπτικές, Αθήνα, 2008, σ. 67-147.

2. Νόμος 4051/2012 (ΦΕΚ Α-40/29-2-2012) «Ρυθμίσεις συνταξιοδοτικού περιεχομένου και άλλες επείγουσες ρυθμίσεις εφαρμογής του Μνημονίου Συνεννόησης του ν. 4046/2012».

θο: Σύμφωνα με το ν. 1514/1985 οι ερευνητές ανάλογα με το επιστημονικό και ερευνητικό τους έργο κατατάσσονται σε τέσσερις βαθμίδες Α', Β', Γ' και Δ'. Οι αντίστοιχοι τίτλοι των βαθμίδων αυτών είναι οι εξής: Διευθυντής Ερευνών (Α' Βαθμίδα), Κύριος Ερευνητής (Β' βαθμίδα), Εντεταλμένος Ερευνητής (Γ' βαθμίδα) και Δόκιμος Ερευνητής (Δ' βαθμίδα). Επιπλέον ο συγκεκριμένος νόμος προέβλεπε ότι, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, επιστήμονες που είχαν διακριθεί στην ειδικότητά τους είχαν τη δυνατότητα να υποβάλουν υποψηφιότητα για πρόσληψη στις βαθμίδες Α' ή Β' χωρίς το τυπικό προσόν του διδακτορικού διπλώματος. Η συγκεκριμένη εξαίρεση καταργήθηκε με την παρ. 14 άρθρ.1 ν. 2919/2001 (ΦΕΚ Α 128-25/6/2001).

Οι ερευνητές, σύμφωνα με το άρθρο 18 του ν. 4310/2014 όπως ισχύει, είναι επιστήμονες υψηλής επιστημονικής πείρας και κατάρτισης, κάτοχοι διδακτορικού διπλώματος. Εργάζονται αυτοτελώς και ανεξάρτητα για την παραγωγή ή βελτίωση γνώσεων και την εφαρμογή τους για την παραγωγή προϊόντων, διατάξεων, διαδικασιών, μεθόδων και συστημάτων. Μπορούν να παρέχουν τόσο εκπαιδευτικό όσο και διοικητικό έργο. Τον τίτλο του ερευνητή φέρουν αποκλειστικά οι επιστήμονες ερευνητικών κέντρων, οι οποίοι έχουν εκλεγεί σε βαθμίδα ανάλογη των προσόντων και της πείρας που απαιτούνται και οι οποίοι επιβλέπουν ερευνητικές εργασίες, έργα και ομάδες, σύμφωνα με τις πολιτικές έρευνας του κάθε ερευνητικού κέντρου και της ΓΓΕΤ. Ανάλογα με το ερευνητικό έργο τους, τη διεθνή αναγνώρισή τους και τη συμβολή τους στην εκμετάλλευση των επιστημονικών και τεχνολογικών γνώσεων και κατ' αντιστοιχία με τις αντίστοιχες βαθμίδες των καθηγητών Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (ΑΕΙ), όπως αυτές περιγράφονται στο άρθρο 16 του ν. 4009/2011 (Α' 195), οι ερευνητές κατατάσσονται σε τρεις βαθμίδες (Α', Β' και Γ'), οι οποίες είναι ανεξάρτητες και αυτοτελείς, ενώ καταργήθηκε πλέον η βαθμίδα του Δόκιμου Ερευνητή (Δ' βαθμίδα).

Οι διαδικασίες πρόσληψης και προαγωγής του ερευνητικού προσωπικού των ερευνητικών κέντρων και ινστιτούτων και των τεχνολογικών φορέων του άρθρου 13Α του ν. 4310/2014, υποστηρίζονται σήμερα ηλεκτρονικά από το πληροφοριακό σύστημα «ΑΠΕΛΛΑ», στη διαδικτυακή διεύθυνση <https://apella.minedu.gov.gr/>. Μέσω του συγκεκριμένου συστήματος καταρτίζονται και τηρούνται τα μητρώα εσωτερικών και εξωτερικών μελών για τη συγκρότηση επιτροπών κρίσης και εισηγητικών επιτροπών για τις διαδικασίες πρόσληψης και προαγωγής του ερευνητικού προσωπικού των ερευνητικών κέντρων και ινστιτούτων και των τεχνολογικών φορέων, υποβάλλονται αιτήσεις υποψηφιότητας για την πλήρωση θέσεων που προκηρύσσονται μαζί με

τα αναγκαία για την κρίση δικαιολογητικά και αναρτώνται οι πράξεις που διέπουν τις διαδικασίες πρόσληψης και προαγωγής του ερευνητικού προσωπικού, καθώς και το κανονιστικό πλαίσιο που διέπει τις ανωτέρω διαδικασίες. Οι διαδικασίες κρίσης για τους ερευνητές γίνονται με βάση τις προβλέψεις της σχετικής νομοθεσίας και ειδικότερα του ν. 4310/2014 ως ισχύει.

Οι Ειδικοί Λειτουργικοί Επιστήμονες (ΕΛΕ) είναι κάτοχοι διδακτορικού διπλώματος ή μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών της ημεδαπής ή αλλοδαπής και έχουν πείρα στον σχεδιασμό ή εφαρμογή επιστημονικών και τεχνολογικών προγραμμάτων και έργων. Εντάσσονται σε τρεις βαθμίδες (Α', Β', Γ') ανάλογα με την προσφορά τους και τα ειδικά τους προσόντα και λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια και τους όρους της παρ. 2 του άρ. 18 του ν. 4310/14 ως ισχύει. Η διαδικασία εκλογής και προαγωγής των ΕΛΕ των Ινστιτούτων σε βαθμίδες είναι ίδια με την αντίστοιχη διαδικασία που αφορά τους ερευνητές.

Οι Ερευνητές και οι Ειδικοί Λειτουργικοί Επιστήμονες, εφόσον δεν συντρέχουν λόγοι παρούσας τους εκτός του κέντρου στο πλαίσιο ερευνητικής δραστηριότητας, οφείλουν να παρευρίσκονται στους χώρους του κέντρου κατ' ελάχιστον είκοσι (20) ώρες εβδομαδιαίως, οι οποίες κατανέμονται σε τουλάχιστον τέσσερις (4) εργάσιμες ημέρες, να παρέχουν τις πάσης φύσεως υπηρεσίες τους (ερευνητικές, επιστημονικές, τεχνικές, διοικητικές) για την υποστήριξη του ερευνητικού έργου του Κέντρου ή του Ινστιτούτου και να συνεργάζονται γι' αυτό τον σκοπό με το υπόλοιπο προσωπικό.

Το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών κατά το έτος 2020 απαρτιζόταν από 40 Ερευνητές (ΕΡΕ) που κατανέμονται στις τρεις προβλεπόμενες από το νόμο βαθμίδες ως εξής: 20 Διευθυντές Ερευνών, 16 Κύριοι Ερευνητές και 4 Εντεταλμένοι Ερευνητές. Επίσης απασχολεί και 3 Ειδικούς Λειτουργικούς Επιστήμονες (δύο ΕΛΕ Α' βαθμίδας και έναν ΕΛΕ Β' βαθμίδας).

2020 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΙΙΕ		
ΤΟΜΕΙΣ ΙΙΕ	ΕΡΕ	ΕΛΕ
ΤΟΜΕΑΣ ΝΕΟΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ	13	0
ΤΟΜΕΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ	14	2
ΤΟΜΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ & ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ	13	1
ΣΥΝΟΛΟ	40	3
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ	43	

β) Κρίσεις και προαγωγές ερευνητικού προσωπικού

Το ερευνητικό προσωπικό προσλαμβάνεται ή προάγεται στη Β' βαθμίδα μέσω ανοικτής διαδικασίας, ήτοι μετά από προκήρυξη, στην οποία ορίζονται και οι βαθμίδες στις οποίες εντάσσεται. Ο κρινόμενος αξιολογείται από την Επιτροπή Κρίσης που συγκροτείται σύμφωνα με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο. Για την υποστήριξη του έργου της Επιτροπής Κρίσης, συντάσσεται και εισήγηση από Εισηγητική Επιτροπή. Στην Εισηγητική Επιτροπή συμμετέχει ως πρόεδρος ο Διευθυντής του Ινστιτούτου, και κατόπιν κλήρωσης ορίζονται ένας ερευνητής του Ινστιτούτου και ένας ερευνητής ή μέλος ΔΕΠ από τρίτο φορέα με συναφές γνωστικό αντικείμενο. Στην Επιτροπή Κρίσης συμμετέχει ο Διευθυντής του Ινστιτούτου, και κατόπιν κλήρωσης ορίζονται δύο ερευνητές του Ινστιτούτου και δύο ερευνητές ή/και μέλη ΔΕΠ από τρίτο φορέα, με συναφές γνωστικό αντικείμενο. Για την αξιολόγηση και εξέλιξη του ερευνητικού προσωπικού λαμβάνεται υπόψη το συγγραφικό του έργο, οι δημοσιευμένες μελέτες του καθώς και η ικανότητά του στο σχεδιασμό, εκτέλεση και τη διεύθυνση ερευνητικών προγραμμάτων.

Η όλη διαδικασία για την επιλογή και προαγωγή του ερευνητικού δυναμικού αποτελεί μια ουσιαστική διαδικασία αξιολόγησης καθώς και σημαντικό εργαλείο για την εξέλιξη και την ενδυνάμωση της ερευνητικής δεινότητας των ερευνητών, τόσο εντός όσο και εκτός Ινστιτούτου. Καλύπτει δηλαδή την αναγκαιότητα αξιολόγησης του ανθρώπινου δυναμικού (employee appraisal), με σκοπό να οριστεί ο βαθμός στον οποίο ο εργαζόμενος φέρνει εις πέρας το έργο που του έχει ανατεθεί αποδοτικά. Βεβαίως, η διαδικασία της αξιολόγησης του έργου των ερευνητών περιλαμβάνει και άλλες πτυχές, εκτός των ανωτέρω διαδικασιών πρόσληψης και προαγωγής, μέσω διαδικασιών όπως οι κρίσεις/αξιολογήσεις για την έκδοση συγγραμμάτων, τη δημοσίευση των ερευνητικών επιτευγμάτων και τη χρηματοδότηση των ερευνητικών τους προτάσεων. Με τη διαδικασία της ανατροφοδότησης-επαναπληροφόρησης εργαζομένου (feedback) αξιοποιούνται τα δεδομένα της αξιολόγησης του ανθρώπινου δυναμικού για να προταθούν τρόποι ενίσχυσης της αποτελεσματικότητάς του στο μέλλον, και να εντοπισθούν τα προσόντα και οι αδυναμίες των υπαλλήλων και, εντέλει, να βοηθηθούν οι εργαζόμενοι να βρουν πιο αποτελεσματικούς τρόπους για να διεκπεραιώσουν τα καθήκοντά τους.³

3. Νάνσυ Παπαλεξανδρή / Δημήτρης Μπουραντάς, *Διοίκηση Ανθρώπινων Πόρων*, Αθήνα, εκδόσεις Γ. Μπένου, 2016.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, η ανατροφοδότηση μπορεί να αποτελέσει έναν θετικό πυλώνα επιρροής. Όταν ο προσανατολισμός της ανατροφοδότησης είναι υψηλός, τότε αναπτύσσεται μια δυνατή ουσιαστική θετική σχέση ικανότητας και αυτοπροσδιορισμού ενώ, από την άλλη, όταν η ανατροφοδότηση είναι χαμηλή οι σχέσεις γίνονται πιο αδύναμες. Οι οργανισμοί που έχουν υιοθετήσει μεθόδους επαναπληροφόρησης φαίνεται ότι οι εργαζόμενοι τους έχουν καλύτερη απόδοση.⁴

Η ανατροφοδότηση είναι σημαντική για να επικοινωνούνται οι αλλαγές σύμφωνα με τις απαιτήσεις της εργασίας και παρέχει μια βάση καθορισμού στόχων για τη βελτίωση της απόδοσης και την εξέλιξη της σταδιοδρομίας. Επιπλέον, είναι απαραίτητη για τη διαχείριση θεμάτων οργανωσιακής πολυπλοκότητας καθώς συμβάλλει στην ενδυνάμωση της αυτοεκτίμησης. Επίσης, είναι ζωτικής σημασίας για την αποτελεσματική διαχείριση της συμπεριφοράς, την καθοδήγηση, την υπέρβαση των οριακών επιδόσεων και την ενίσχυση της εξαιρετικής απόδοσης.⁵

Τα υποστηρικτικά περιβάλλοντα ανατροφοδότησης είναι πάντοτε ωφέλιμα για την απόδοση και την ευημερία των εργαζομένων. Οι εργαζόμενοι διαφέρουν ως προς την προθυμία τους και την ικανότητά τους να λαμβάνουν, να επεξεργάζονται και να χρησιμοποιούν ανατροφοδοτήσεις. Συνεπώς, αυτό σημαίνει ότι το περιβάλλον ανατροφοδότησης θα είναι επωφελές για όσους είναι ευνοϊκά προσανατολισμένοι προς αυτή και μπορεί να είναι λιγότερο ευεργετική για όσους δεν θέλουν αναγκαστικά να λαμβάνουν ή να την χρησιμοποιούν.⁶ Το ΙΙΕ, όπως θα φανεί και παρακάτω στην παρούσα μελέτη, έχει δημιουργήσει από την ίδρυσή του ένα περιβάλλον υποστηρικτικό για τους ερευνητές του και οι περισσότεροι αποχωρούν λόγω συνταξιοδότησης.

Επισημαίνεται για παράδειγμα ότι, στην περίπτωση των ερευνητών και ΕΛΕ Γ' Βαθμίδας προβλέπεται μία ανοικτή διαδικασία κρίσης για προαγωγή στη Β' Βαθμίδα μετά τα τρία πρώτα έτη υπηρεσίας στη Γ' βαθμίδα και, σε περίπτωση που κάποιος δεν προαχθεί, έχει δύο ακόμα ευκαιρίες κρίσης για προαγωγή μετά την παρέλευση δύο ετών κάθε φορά.

4. S. A. Gabriel / B. N. Frantz / E. P. Levy / W. A. Hilliard, «The supervisor feedback environment is empowering, but not all the time: Feedback orientation as a critical moderator», *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 87/3 (9/2014), σ. 487-506.

5. Manuel London, *The Power of Feedback: Giving, Seeking and Using Feedback for performance improvement*, Νέα Υόρκη, εκδ. Routledge, 2003.

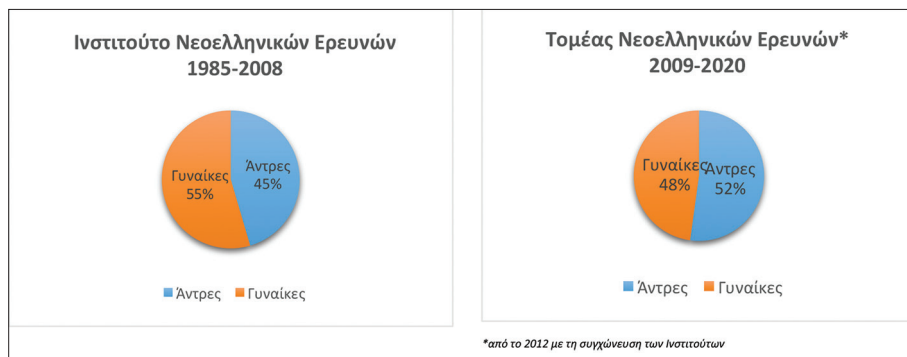
6. Gabriel κ.ά., «The supervisor feedback», ό.π.

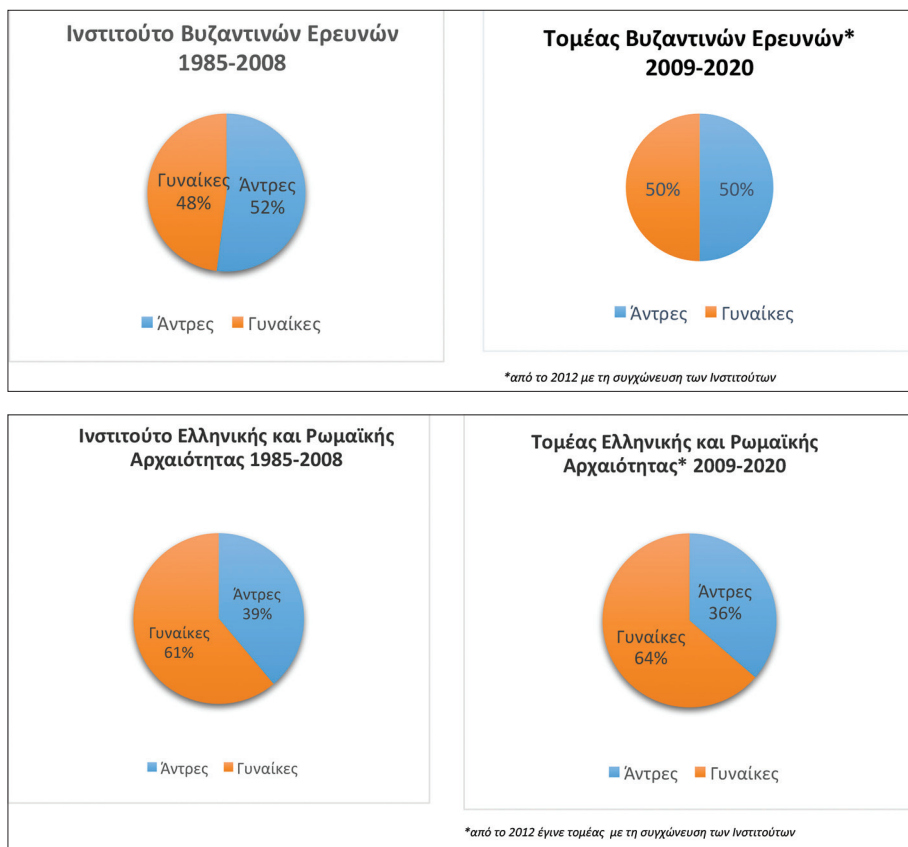
Προσλήψεις και αποχωρήσεις τις χρονικές περιόδους 1985-2008 και 2009-2020

Τα τρία Ινστιτούτα Ανθρωπιστικών Επιστημών, που σήμερα απαρτίζουν το Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, από την ίδρυσή τους και κατά την περίοδο 1960 έως 1985, όπου και ψηφίστηκε ο νόμος για την έρευνα, δεν κατηγοριοποιούσαν τους ερευνητές του σε βαθμίδες. Η αλλαγή και η ένταξη των ερευνητών σε βαθμίδες έγινε με το ν. 1514/1985 κατ' αναλογία με τις αντίστοιχες βαθμίδες των μελών ΔΕΠ των ΑΕΙ. Για τις ανάγκες της μελέτης αναζητήθηκαν, με βάση τα υπάρχοντα στην Υπηρεσία Υποστήριξης του ΕΙΕ στοιχεία, τα κύρια χαρακτηριστικά του τακτικού ερευνητικού προσωπικού του ΙΙΕ/ΕΙΕ σε σχέση με το φύλο και τις σπουδές, ενώ αναζητήθηκαν πληροφορίες σε σχέση με την ηλικία πρόσληψης και τους λόγους αποχώρησης των ερευνητών, στις χρονικές περιόδους 1985 έως 2008 και από το 2009 έως το 2020, προκειμένου να αξιολογηθεί η εργασιακή διαδρομή του ερευνητικού προσωπικού στους τρεις ερευνητικούς τομείς του Ινστιτούτου.

Κατανομή ανά φύλο

Κατά την περίοδο 1985 έως 2008 όσο και την περίοδο 2009 έως 2020 παρατηρείται ισοκατανομή στο ποσοστό απασχόλησης των γυναικών και των αντρών στους τομείς των Νεοελληνικών και Βυζαντινών Ερευνών, ενώ στον τομέα Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας παρατηρείται μια διαφοροποίηση στην κατανομή του προσωπικού, συγκριτικά με τους άλλους τομείς, καθώς το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών είναι μεγαλύτερο συγκριτικά με το ποσοστό των αντρών ερευνητών.

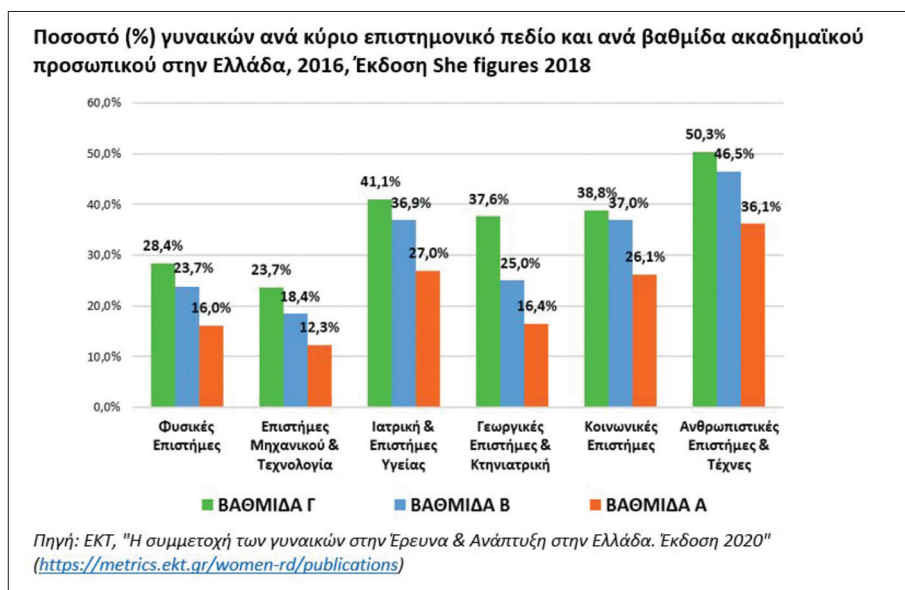

Η κατανομή ανά φύλο στους τρεις τομείς του ΙΙΕ το έτος 2020 δείχνει ότι η παρουσία των γυναικών είναι μεγαλύτερη από αυτή των αντρών ερευνητών. Το έτος 2020 το ΙΙΕ απαριθμεί συνολικά 43 ερευνητές και ΕΛΕ, εκ των οποίων οι 27 είναι γυναίκες και οι 16 άντρες.

Από τα ανωτέρω προκύπτει η σημαντική παρουσία των γυναικών στο ερευνητικό δυναμικό του ΙΕ/ΕΙΕ, σε όλη την περίοδο από το 1985 έως σήμερα. Συμπέρασμα, το οποίο είναι σύμφωνο και με το παρακάτω γράφημα όπου παρατηρείται μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στις ανθρωπιστικές επιστήμες, συγκριτικά κυρίως με τις θετικές επιστήμες.⁷

Προσλήψεις - αποχωρήσεις ερευνητικού προσωπικού

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα ευρήματα των αποχωρήσεων των ερευνητών, όπως αποτυπώνονται αναλυτικά στους κάτωθι πίνακες, όπου διαπιστώνεται ότι η πλειονότητα των ερευνητών αποχωρεί λόγω συνταξιοδότησης, εκτός από ένα ποσοστό της τάξης του 15% που αποχωρεί λόγω εκλογής σε βαθμίδες μελών ΔΕΠ σε πανεπιστήμια της ημεδαπής και κυρίως, κατά την περίοδο 1985-2008, όσον αφορά στους τομείς Νεοελληνικών και Βυζαντινών ερευνών. Στον τομέα Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας, κατά την περίοδο 1985-2008, δεν παρατηρήθηκε καμία αποχώρηση ερευνητή, το οποίο όμως αποδίδεται στο γεγονός ότι ξεκίνησε τη λειτουργία του 20 χρόνια μετά τη λειτουργία των άλλων τομέων, ήτοι 1979, οπότε και καθυστέρησε η στελέχωσή του με ερευνητικό προσωπικό. Από

7. Η συμμετοχή των γυναικών στην Έρευνα & Ανάπτυξη στην Ελλάδα, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Ηλεκτρονικού Περιεχομένου, 2020.

τον τομέα Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας έγιναν μόνο δύο οικειοθελείς αποχωρήσεις, το 2013 και το 2015, δύο ερευνητών ξένης υπηκοότητας προς πανεπιστήμια του εξωτερικού.

Η επαγγελματική ανέλιξη των ερευνητών, παραμένει σε σταθερή τροχιά στο ΙΙΕ και τις δύο χρονικές περιόδους. Οι ερευνητές συμμετέχουν σε κρίσεις και εξελίσσονται σε βαθμίδες μέσα στο ΙΙΕ με μοναδική εξαίρεση μία αποχώρηση, λόγω μη προαγωγής, Δόκιμου Ερευνητή του Τομέα Νεοελληνικών Ερευνών το έτος 2015.

Τομέας Νεοελληνικών Ερευνών

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Αποχωρήσεις Ερευνητών 1985-2008				Τομέας Νεοελληνικών Ερευνών Αποχωρήσεις Ερευνητών 2009-2020			
ΑΠΟΧΩΡΗΣΕΙΣ ΛΟΓΩ ΕΚΛΟΓΗΣ ΣΕ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ		ΑΠΟΧΩΡΗΣΕΙΣ ΛΟΓΩ ΣΥΝΤΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ		ΑΠΟΧΩΡΗΣΕΙΣ ΛΟΓΩ ΑΛΛΗΣ ΑΙΤΙΑΣ (λόγω μη προσαρμογής λόγω θανάτου)		ΑΠΟΧΩΡΗΣΕΙΣ ΛΟΓΩ ΣΥΝΤΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	
1991	2	1997	1	2010	1	2015	2
1992	1	1999	1	2013	1	2008	1
1995	1	2000	2	ΣΥΝΟΛΟ	1	ΣΥΝΟΛΟ	2
2002	1	2001	3			2014	1
ΣΥΝΟΛΟ	5	2006	1			2015	2
		ΣΥΝΟΛΟ	8			2018	1
						ΣΥΝΟΛΟ	6

Τομέας Βυζαντινών Ερευνών

Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών Αποχωρήσεις Ερευνητών 1985-2008		Τομέας Βυζαντινών Ερευνών Αποχωρήσεις Ερευνητών 2009-2020	
ΑΠΟΧΩΡΗΣΕΙΣ ΛΟΓΩ ΕΚΛΟΓΗΣ ΣΕ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ		ΑΠΟΧΩΡΗΣΕΙΣ ΛΟΓΩ ΣΥΝΤΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	
1991	1	2010	3
1995	1	2012	1
2000	1	2015	1
2001	1	2019	2
2008	1	ΣΥΝΟΛΟ	7
ΣΥΝΟΛΟ	5		

Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας

Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας Αποχωρήσεις Ερευνητών 2009-2020			
ΑΠΟΧΩΡΗΣΕΙΣ ΛΟΓΩ ΕΚΛΟΓΗΣ ΣΕ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ του εξωτερικού		ΑΠΟΧΩΡΗΣΕΙΣ ΛΟΓΩ ανάληψης άλλης θέσης	
2012	1	2019	1
2015	1	2009	1
ΣΥΝΟΛΟ	2	ΣΥΝΟΛΟ	1
		2010	3
		2012	1
		2017	1
		ΣΥΝΟΛΟ	6

Ο συνολικός αριθμός των ερευνητών του ΙΙΕ παρουσιάζει σημαντική μείωση την περίοδο 2009-2020, συγκριτικά με τα πρώτα 20 χρόνια λειτουργίας του Κέντρου, καθώς κατά την περίοδο 1985-2008 είχε φτάσει να απασχολεί έως και 70 ερευνητές ενώ σήμερα απαριθμεί 41 ερευνητές.

Παρακάτω παρατίθενται αναλυτικά αριθμητικά στοιχεία των προσλήψεων ανά τομέα ερευνητικού ενδιαφέροντος. Όπως παρατηρείται από τα δεδομένα των πινάκων, στους τομείς Νεοελληνικών και Βυζαντινών Ερευνών οι προσλήψεις νέων ερευνητών είχαν παγώσει για περίπου οκτώ χρόνια (2007-2015).

Τομέας Νεοελληνικών Ερευνών

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Προσλήψεις Ερευνητών 1985-2008	
1985	3
1987	2
1988	3
1993	1
1995	3
1997	2
2000	1
2004	1
2007	3
ΣΥΝΟΛΟ	19

Τομέας Νεοελληνικών Ερευνών Προσλήψεις Ερευνητών 2009-2020	
2015	1
2016	1
2019	1
ΣΥΝΟΛΟ	3

Τομέας Βυζαντινών Ερευνών

Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών Προσλήψεις Ερευνητών 1985-2008	
1985	4
1988	5
1989	1
1996	1
2000	1
2003	1
2006	1
2007	1
ΣΥΝΟΛΟ	15

Τομέας Βυζαντινών Ερευνών Προσλήψεις Ερευνητών 2009-2020	
2015	1
2016	1
2019	1
ΣΥΝΟΛΟ	3

Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας

Ινστιτούτο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας Προσλήψεις Ερευνητών 1985-2008	
1984	1
1985	3
1994	1
1996	1
2000	3
2002	1
2004	2
2007	1
ΣΥΝΟΛΟ	13

Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας Προσλήψεις Ερευνητών 2009-2020	
2009	3
2019	1
ΣΥΝΟΛΟ	4

Την περίοδο 2009-2020 πραγματοποιήθηκαν συνολικά 10 νέες προσλήψεις ερευνητών, καθώς πολλοί αποχώρησαν λόγω συνταξιοδότησης. Συγκεκριμένα:

- στον Τομέα Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας έγιναν τέσσερις (4) νέες προσλήψεις ερευνητών: τρεις (3) νέες προσλήψεις το 2009 και μία (1) πρόσληψη το 2019,
- στον Τομέα Βυζαντινών Ερευνών έχουμε τρεις (3) νέες προσλήψεις ερευνητών: δύο (2) νέες προσλήψεις το 2009 μία (1) πρόσληψη το 2019
- στον Τομέα Νεοελληνικών Ερευνών έχουμε τρεις (3) νέες προσλήψεις ερευνητών: μία (1) πρόσληψη το έτος 2015, μία (1) το 2016 και μία το 2019.

Σπουδές

Στο επίπεδο των σπουδών καταγράφηκε το ακαδημαϊκό υπόβαθρο των ερευνητών και τις δύο περιόδους και διαπιστώθηκε ότι η πλειονότητα του ερευνητικού δυναμικού του ΙΙΕ έχει ακολουθήσει προπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα και διδακτορικές σπουδές στο εξωτερικό, κυρίως στη Γαλλία, τόσο στον Τομέα Νεοελληνικών Ερευνών όσο και στον Τομέα της Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας. Διαφορετική εικόνα παρουσιάζει ο Τομέας των Βυζαντινών Ερευνών, όπου η πλειονότητα των ερευνητών είναι κάτοχοι διδακτορικών τίτλων της ημεδαπής.

Η πλειονότητα των ερευνητών ήταν κάτοχοι διδακτορικού διπλώματος και την περίοδο πριν το 2001 που κατ' εξαίρεση μπορούσαν να προσληφθούν επιστήμονες χωρίς διδακτορικό τίτλο σπουδών. Μόνο πέντε μέλη του ερευνητικού προσωπικού δεν ήταν κάτοχοι διδακτορικού τίτλου σπουδών, εκ των οποίων οι δύο ήταν Ειδικοί Λειτουργικοί Επιστήμονες.

Τομέας Νεοελληνικών Ερευνών

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Σπουδές Ερευνητών 1985-2008		Τομέας Νεοελληνικών Ερευνών Σπουδές Ερευνητών 2009-2020	
Προπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα	29	Προπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα	21
Προπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό	4	Προπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό	2
Διδακτορικές σπουδές στην Ελλάδα	10	Διδακτορικές σπουδές στην Ελλάδα	10
Διδακτορικές σπουδές στο εξωτερικό	21	Διδακτορικές σπουδές στο εξωτερικό	12
α. Γαλλία (Παρίσι)	18	α. Γαλλία (Παρίσι)	10
β. Μεγάλη Βρετανία	2	β. Μεγάλη Βρετανία	2
γ. Ρουμανία	1	Χωρίς διδακτορικό τίτλο	1
Χωρίς διδακτορικό τίτλο	2		

Τομέας Βυζαντινών Ερευνών

Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών Σπουδές Ερευνητών 1985-2008	
Προπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα	23
Προπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό	3
Διδακτορικές σπουδές στην Ελλάδα	14
Διδακτορικές σπουδές στο εξωτερικό	9
α. Γαλλία (Παρίσι)	5
β. Μεγάλη Βρετανία	2
γ. Ρουμανία	1
δ. Ιταλία (Βενετία)	1
Χωρίς διδακτορικό τίτλο	3

Τομέας Βυζαντινών Ερευνών Σπουδές Ερευνητών 2009-2020	
Προπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα	21
Προπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό	1
Διδακτορικές σπουδές στην Ελλάδα	12
Διδακτορικές σπουδές στο εξωτερικό	7
α. Γαλλία (Παρίσι)	4
β. Μεγάλη Βρετανία	2
γ. Ιταλία (Βενετία)	1
Χωρίς διδακτορικό τίτλο	3

Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας

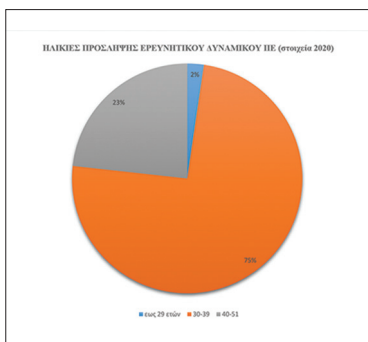
Ινστιτούτο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας Σπουδές Ερευνητών 1985-2008	
Προπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα	14
Προπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό	4
Διδακτορικές σπουδές στην Ελλάδα	6
Διδακτορικές σπουδές στο εξωτερικό	11
α. Γαλλία (Παρίσι)	4
β. Γερμανία	2
γ. Μεγάλη Βρετανία	2
δ. Αυστρία	1
ε. Ιταλία	1
στ. ΗΠΑ	1
Χωρίς διδακτορικό τίτλο	1

Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας Σπουδές Ερευνητών 2009-2020	
Προπτυχιακές σπουδές στην Ελλάδα	17
Προπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό	6
Διδακτορικές σπουδές στην Ελλάδα	6
Διδακτορικές σπουδές στο εξωτερικό	15
α. Γαλλία (Παρίσι)	6
β. Μεγάλη Βρετανία	2
γ. Γερμανία	2
δ. Ιταλία	2
ε. ΗΠΑ	2
στ. Αυστρία	1
Χωρίς διδακτορικό τίτλο	1

Επίσης, την περίοδο 1985 έως 2008 και την περίοδο 2009 έως 2020, τέσσερα μέλη του Ειδικού Επιστημονικού Τεχνικού Προσωπικού προσλήφθηκαν ως ερευνήτριες στο ΠΕ, μετά από διαδικασία κρίσης όπως προέβλεπε σχετικός νόμος.

Ηλικίες πρόσληψης ερευνητών

Στην παρούσα μελέτη εξετάζεται και η ηλικία πρόσληψης του ερευνητικού προσωπικού, σύμφωνα με τα στοιχεία του 2020, όπου διαπιστώνεται ότι η καριέρα του ερευνητή αρχίζει σε ηλικία μετά τα 30 και ένα ποσοστό 23% ξεκινά την καριέρα του μετά τα 40, όπως αποτυπώνεται στον κάτωθι πίνακα:

Ας σημειωθεί ότι η ανωτέρω παρουσίαση αφορά το τακτικό ερευνητικό δυναμικό του ΙΙΕ. Την περίοδο όμως αυτή σημαντική είναι η παρουσία και η συνεισφορά των εξωτερικών επιστημονικών συνεργατών στο ΙΙΕ, οι οποίοι συμμετέχουν σε ερευνητικά προγράμματα και συμβάλλουν στα επιτεύγματα του Ινστιτούτου με την επιστημονική τους εξειδίκευση.

Επίλογος

Η οργανωσιακή κουλτούρα που έχει καλλιεργηθεί τα 35 και πλέον χρόνια μέσα στο Ινστιτούτο έχει καταστήσει το ΙΙΕ ως έναν σημαντικό πόλο έλξης για τους ερευνητές των ανθρωπιστικών επιστημών. Η δυνατότητα προσέλκυσης ερευνητικού προσωπικού υψηλών προσόντων και εξειδίκευσης και η δυνατότητα ενίσχυσης της αριστείας του υφιστάμενου ερευνητικού δυναμικού υποστηρίζονται από μια σειρά παραγόντων, που συνοπτικά αποτυπώνονται ως ακολούθως:

- Η διεθνής αναγνώριση του ΙΙΕ/ΕΙΕ ως φορέα υψηλής εξειδίκευσης και αριστείας στην πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ιστορία του ελληνικού χώρου και των περιοχών που έδρασε ο ελληνισμός, από την προϊστορική αρχαιότητα μέχρι και τη σύγχρονη εποχή.
- Τα υψηλά ηθικά πρότυπα έρευνας που χαρακτηρίζουν όλες τις πτυχές της έρευνας στο ΙΙΕ/ΕΙΕ.
- Η δυνατότητα που δίνεται στους ερευνητές να συμμετέχουν στον ενιαίο χώρο έρευνας μέσω της δυνατότητας συμμετοχής σε διδασκαλία μαθημάτων στα ΑΕΙ, τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο, καθώς και της θεσμοθετημένης πλέον δυνατότητας συμμετοχής στην επίβλεψη διδακτορικών και άλλων

μεταπτυχιακών εργασιών και, τέλος, μέσω της δυνατότητας που δίνεται πλέον στα ερευνητικά κέντρα για την από κοινού διοργάνωση μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών με τα ΑΕΙ.

- Η δυναμική και οι υποδομές του ΙΙΕ (βιβλιοθήκη με 48.000 τίτλους βιβλίων και 1.100 τίτλους περιοδικών, αρχειακά τεκμήρια και συλλογές σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή, εκδοτική δραστηριότητα, υποδομές υποδοχής κοινού κ.λπ.), οι οποίες παρέχουν σημαντικές διευκολύνσεις στην υλοποίηση του έργου των ερευνητών και τη διάχυση των αποτελεσμάτων τους.
- Οι διαδικασίες αξιολόγησης του έργου του ερευνητικού δυναμικού, οι οποίες διασφαλίζουν τη διαφάνεια και τις ίσες ευκαιρίες και εντέλει την αξιοκρατία στην πρόσληψη και στην προαγωγή των ερευνητών, ιδιαίτερα δε σήμερα που σε όλες τις διαδικασίες οι κριτές ορίζονται με κλήρωση, ενώ συμμετέχουν και κριτές εκτός του Ιδρύματος.
- Η ευελιξία σε σχέση με την υποχρεωτική παρουσία του ερευνητικού δυναμικού στον φορέα, η οποία επιτρέπει στους ερευνητές να επιλέγουν πώς θα κατανέμουν τον χρόνο τους για την επίτευξη των ερευνητικών τους στόχων και παράλληλα διευκολύνει τη συμφιλίωση της οικογενειακής με την επαγγελματική ζωή.
- Ο θεσμός της ερευνητικής άδειας μέχρι και ένα (1) χρόνο μετά την παρέλευση εξαετούς υπηρεσίας ή έξι (6) μήνες μετά την παρέλευση τριετούς υπηρεσίας, που δίνει τη δυνατότητα στους ερευνητές να απουσιάσουν από το Ίδρυμα για να συνεργαστούν με άλλο ερευνητικό κέντρο ή Πανεπιστήμιο της ημεδαπής ή της αλλοδαπής και να αναπτύξουν τις δεξιότητες, τις γνώσεις τους και εν τέλει να αναβαθμίσουν τις ερευνητικές τους δράσεις. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να αναφερθεί ότι, σε μικρότερο όμως βαθμό, θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν από τους ερευνητές του ΙΙΕ και άλλες συναφείς άδειες, όπως π.χ. οι άδειες για εκμετάλλευση των εφευρέσεων (εν προκειμένω των ερευνητικών αποτελεσμάτων) ή για απασχόληση σε άλλους ερευνητικούς φορείς.
- Η δυνατότητα ευρύτερης συμμετοχής και συμβολής σε θέματα που αφορούν στην πολιτική, στη λειτουργία και στην αποδοτικότητα του Ινστιτούτου, όπως π.χ. μέσω της θεσμοθέτησης του Επιστημονικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου, της ετήσιας ολομέλειας του Ινστιτούτου και ευκαιριών για την αξιολόγηση του έργου του Διευθυντή ή τη διατύπωση γνώμης για τους υποψηφίους διευθυντές κ.λπ.

Όλοι οι ανωτέρω παράγοντες συμβάλλουν στη διατήρηση του ερευνητικού δυναμικού για μεγάλο χρονικό διάστημα καθώς και στην ενίσχυση της αριστείας. Βεβαίως, οι σχετικά χαμηλές αποδοχές και η αυξημένη γραφειοκρατία όσον αφορά στη διαχείριση των κονδυλίων για την έρευνα, όπως αυτά διαμορφώθηκαν ιδιαίτερα μετά το 2010 και εφεξής, αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες όσον αφορά στην προσέλκυση ερευνητών υψηλών προσόντων και για το ΙΙΕ και ιδιαίτερα όσον αφορά σε νέους επιστήμονες υψηλών προσόντων που είχαν την ευκαιρία να φύγουν στο εξωτερικό (brain drain).